

Latvija: no vīzijas uz darbību

Ilgspējīgas attīstības koncepcija

Rīga, 2000

Saturs

1. KOPSAVILKUMS.....	5
1.1. MĒRĶI UN UZDEVUMI.....	6
1.2. LATVIJA PASAULĒ	7
1.3. LATVIJAS STRATĒGIJA.....	8
2. IEVADS. KONCEPCIJAS MĒRĶI UN UZDEVUMI.....	13
3. LATVIJA UN PASAULĒ ŠODIEN	15
3.1. ĀRĒJIE FAKTORI.....	15
3.1.1. <i>Globālie attīstības procesi un to ietekme uz Latviju</i>	15
3.1.2. <i>Informācija un zināšanas</i>	18
3.1.3. <i>Globālās ekonomikas attīstības faktori</i>	20
3.1.4. <i>Politiskie procesi</i>	22
3.2. IEKŠĒJIE FAKTORI.....	25
3.2.1. <i>Ekonomiskā situācija</i>	25
3.2.2. <i>Sociāli politiskais stāvoklis</i>	27
3.2.3. <i>Reģionu attīstība</i>	29
3.3. FAKTORU MIJEDARBĪBA	30
3.3.1. <i>Priekšrocības</i>	30
3.3.2. <i>Trūkumi</i>	31
3.3.3. <i>Iespējas</i>	32
3.3.4. <i>Riski</i>	33
4. ATTĪSTĪBAS SCENĀRIJI.....	35
4.1. ĀRĒJIE PROCESI.....	35
4.2. LATVIJAS ATTĪSTĪBA – AKTĪVAIS SCENĀRIJS	38
4.2.1. <i>Ekonomika</i>	40
4.2.2. <i>Sociāli politiskā situācija</i>	44
4.2.3. <i>Reģionu attīstība</i>	47
4.3. INERCES SCENĀRIJS.....	49
5. STRATĒGIJAS PAMATLĪNIJAS	52
5.1. STRATĒGISKIE MĒRĶI.....	52
5.2. EKONOMISKĀ UN FINANSU POLITIKA.....	56
5.2.1. <i>Ekonomiskās politikas mērķi un principi</i>	56
5.2.2. <i>Tautsaimniecības struktūrpolitika</i>	57
5.3. LATVIJA PASAULĒ	64
5.3.1. <i>Ārpolitika</i>	64
5.3.2. <i>Latvijas tēls</i>	66
5.4. SOCIĀLĀ POLITIKA	67
5.4.1. <i>Sociālā drošība</i>	67
5.4.2. <i>Sabiedriskie procesi</i>	71
5.4.3. <i>Izglītība un zināšanas</i>	73
5.5. REĢIONU ATTĪSTĪBA.....	77
6. NOSLĒGUMS.....	82
7. PIEZĪMES UN KOMENTĀRI.....	83

1. Kopsavilkums

Laikā, kas pagājis kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 1990. gadā, ir paveikts daudz, tomēr tas ir tikai pats neatliekamākais – ir nodibināta demokrātiska valsts iekārta, reāli funkcionē liberāla un atvērta tirgus ekonomika, Latvija ir uzsākusi integrēšanos transnacionālajās struktūrās.

Tomēr joprojām nav izstrādāta un īstenota kompleksa valsts ilgtermiņa ekonomiskās, politiskās un sociālās attīstības politika, tāpēc valsts attīstība kopumā ir bijusi nekoncekventa un vāji koordinēta, dažādās nozarēs izstrādātie un programmās un koncepcijās ietvertie pasākumi nav savstarpēji saistīti. Biežās valdību maiņas ir kavējušas ilgtermiņa stratēģisku mērķu izvirzīšanu, to pārmantojamību un sasniegšanu.

Lai gan makroekonomiskie rādītāji Latvijā pēdējo gadu laikā kopumā ir sabalansēti, kā arī ar ekonomiskajām reformām saistītie pasākumi ir ļāvuši stabilizēt ekonomisko situāciju, tomēr nav nodrošināta pietiekami strauja tautsaimniecības attīstība kopumā. Latvijas ekonomisko situāciju nosaka modelis, kuram raksturīga zema kvalificēta darbaspēka izmantošana un produkcijas ražošana ar mazu pievienoto vērtību. Šāds modelis nespēj nodrošināt pietiekamus ienākumus uzkrājumu un investīciju veidošanai un dinamiskus ekonomikas attīstības tempus, tātad tas neveicina augstas labklājības sasniegšanu nākotnē.

Situāciju sarežģī tas, ka augstākās izglītības sistēma lielā mērā ir sadrumstalota, augstskolu ieguldījums svarīgāko nacionālo prioritāšu risināšanā ir nepietiekams. Sadarbība starp augstskolām, pētniecības iestādēm un uzņēmējiem ir vāji attīstīta. Neattīstās inovāciju process, turpinās Latvijas zinātnes stagnācija, attiecīgi reāla kļūst augstākās izglītības kvalitātes pazemināšanās turpmākajos gados.

Pastiprinās Latvijas reģionu sociālekonomiskās atšķirības, reģionu attīstība ir nelīdzsvarota, valsts un reģionālā infrastruktūra ir nepietiekami attīstīta, vietējās priekšrocības netiek izmantotas. Latvija kļūst par izteikti monocentrisku valsti ar sadrumstalotu administratīvi teritoriālo sistēmu.

Latvijas sabiedrības sociālais, ekonomiskais un politiskais neviendabīgums, pat sašķeltība, apgrūtina sabiedrības kohēziju. Papildus objektīvajām ekonomiskajām problēmām liela nozīme ir tam, ka sabiedrības daļai trūkst pašapziņas, uzņēmības,

ticības sev un valstij, cilvēki jūtas bezpalīdzīgi un nespējīgi mainīt savu dzīvi, piemērojot to jaunajiem apstākļiem.

Ir steidzami jāmaina esošā situācija, lai panāktu stabilu ilgtspējīgu valsts attīstību, paaugstinātu iedzīvotāju dzīves līmeni, pārredzamā perspektīvā panāktu attīstītās Eiropas valstis vai ievērojami tuvotos to attīstības līmenim.

1.1. Mērķi un uzdevumi

Šīs koncepcijas izstrādes mērķis ir noteikt valsts ilgtspējīgas attīstības virzienus, veicināt iekšējo un ārējo stabilitāti, radīt sabiedrībā pārliecību par izaugsmes perspektīvām, veidot pilsonisko saskaņu un sadarboties izvirzīto mērķu sasniegšanai. Saskaņā ar koncepcijas mērķi ir izstrādāts integrēts Latvijas ekonomiskās, politiskās un sociālās attīstības modelis turpmākajiem 20–30 gadiem, kurš radīs priekšnosacījumus attīstīto valstu dzīves standartiem atbilstoša Latvijas sabiedrības labklājības līmeņa sasniegšanai. Modeļa pamatā ir ilgtspējīgs process, kurš vērsts uz šīs paaudzes vajadzību apmierināšanu, paverot nākamajām paaudzēm jaunas attīstības iespējas.

Prioritārie uzdevumi, kas izvirzīti minētā mērķa sasniegšanai:

- valsts ekonomiskās, politiskās un sociālās drošības garantēšanai Latvijai tuvākajā laikā jāintegrējas NATO un ES;
- kā viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem ekonomiskai un sociālai attīstībai jāsasniedz augsts sabiedrības izglītības līmenis;
- lai veicinātu sabiedrības ekonomisko un sociālo kohēziju, jānodrošina vienādas iespējas visiem sabiedrības locekļiem, ikviena indivīda līdzdalības iespēja ekonomiskajos, politiskajos un sociālajos procesos, visas sabiedrības saliedēšana un integrācija;
- izmantojot iedzīvotāju potenciālu, mentalitāti un aktīvās saites ar citām valstīm, Latvijai aktīvi jāiekļaujas reģionālajā un globālajā saimnieciskajā darbībā, cieši sadarbojoties ar visām Eiropas valstīm, kļūstot par aktīvā Baltijas reģiona biznesa, finansu, zinātnes, augsto tehnoloģiju un komunikāciju centru.

1.2. Latvija pasaulē

Cilvēcei ieejot 21.gadsimtā, radikāli mainās globālā vide, kurā citu valstu vidū iekļaujas arī Latvija. Informācijas un telekomunikāciju tehnoloģiju attīstība sniedz principiāli jaunas, agrāk nerasniedzamas iespējas. Zūd attāluma un laika barjeras, nacionālo norobežotību aizstāj globālā sadarbība un konkurence vienlaikus. Vienotie globālie tirgi, daudzvalstu līgumi dažādās jomās, starpvalstu organizācijas un transnacionālās kompānijas arvien vairāk ietekmē dažādu sabiedrību sadarbības principus. Par valstu, uzņēmumu un cilvēku attiecību pamatu 21.gadsimtā kļūst tīklveida darbības modelis, sadarbība ar miljoniem partneru aizvien biežāk kļūst par ikdienu. Paaugstinās starptautiskās drošības līmenis. Tajā pašā laikā globālas kļūst ekonomiskās, ekoloģiskās, kultūras, tiesiskās un citas problēmas, kuras arvien vairāk ietekmē arī Latviju.

Globalizācijas procesam arī tuvākajā nākotnē būs nozīmīga loma, duāli ietekmējot Latvijas politisko, sociālo un ekonomisko attīstību. Iesaistīšanās starptautiskajās organizācijās (PTO, ES, NATO, OECD) palielina valsts drošību, taču daudzu politisko un ekonomisko jautājumu risināšana kļūst galvenokārt par starptautisko institūciju funkciju. Tāda maza valsts kā Latvija šādas institūcijas varēs ietekmēt, tikai aktīvi sadarbojoties ar citām Baltijas valstīm un Ziemeļvalstīm.

Zināšanas 21.gadsimtā kļūst par attīstības galveno dzinējspēku visās darbības jomās. Lai gan materiālo un enerģijas resursu, kā arī citu fiziskā kapitāla elementu nozīme nemazinās, to izmantošana, pateicoties zināšanām, kļūst arvien racionālāka. Valsts drošību pasaulē šodien nosaka ne tikai un ne tik daudz militārais, bet arī ekonomiskais potenciāls, sabiedrības izglītības līmenis, ekonomiskā un politiskā aktivitāte, dažādu sociālo grupu solidaritāte. Informācijas apjoms un tās apstrādes līmenis, kā arī uzkrātais zināšanu potenciāls ir pietiekami augsts, lai sabiedrība pārietu nākamajā attīstības stadijā, lai sāktu veidoties informācijas sabiedrība.

Šāds globālais attīstības modelis ir Latvijai īpaši izdevīgs. Valsts attīstības orientācija uz informācijas un zināšanu izmantošanu sniedz Latvijai iespēju kompensēt derīgo izrakteņu un enerģijas resursu trūkumu ar kvalificēta darbaspēka esamību, kā arī attīstīt ekonomiskās aktivitātes visos reģionos. Kopumā valsts iegūst daudz lielākas iespējas attīstīties un samazināt milzīgo atšķirību starp Latviju un attīstītajām ES valstīm.

Vienlaikus, dabiski papildinot globalizācijas procesus, turpinās lokalizācija (reģionalizācija). Pieaug reģionu, uzņēmumu un atsevišķu indivīdu iespēja veikt jebkuras aktivitātes bez centrālās varas struktūru starpniecības. Dažādas valstis vai pasaules reģioni pakāpeniski attīsta tās tautsaimniecības nozares, kurās tām ir salīdzinošas priekšrocības. Latvija, vērtējot globalizācijas un lokalizācijas kontekstā, iekļaujas Eiropas ekonomiskās telpas ziemeļaustrumu malā, kas no Rietumeiropas turpinās ziemeļu virzienā, savienojoties ar Somiju (Skandināviju). Tādēļ Latvijas vietu pasaulē nosaka Latvijas piederība Ziemeļeiropai. Tomēr lielā mērā to ietekmē arī Krievijas ģeogrāfiskais tuvums.

Latvijas pilnīga iekļaušanās Ziemeļeiropas valstu saimē un demokrātiskajā Eiropā, kā arī tās sadarbības un drošības organizācijās jāuzskata par nozīmīgāko faktoru Latvijas starptautisko attiecību sistēmā. Baltijas integrācija ES un NATO lielā mērā norisinās, pateicoties aktīvam Ziemeļvalstu atbalstam. Tikai iekļaujoties NATO un ES, var būtiski palielināties Latvijas drošība, tiks veicināta ekonomiskā attīstība un eventuāli uzlabosies attiecības arī ar Krieviju. Attiecības ar ASV tiek veidotas, balstoties uz izpratni par ASV kā Latvijas un pārējo Baltijas valstu globālo stratēģisko partneri.

1.3. Latvijas stratēģija

Latvijas nākotnes vīzijas pamatā ir liberāli demokrātisko pasaules valstu modeļa pamatprincipi: brīvība, drošība, cilvēktiesības, vienlīdzība iespējās, vienotība, noturība ilgtermiņā. Izmantojot atrašanos politiski un ekonomiski aktīvajā Ziemeļeiropas un Baltijas jūras reģionā, Latvijai aktīvi jāiekļaujas reģionālajā un globālajā sadarbībā. Jāīsteno saskaņotas prioritātes, akcentējot tos tautsaimniecības, izglītības un citu nozaru vienotus attīstības virzienus, kuri ir nozīmīgi valsts un sabiedrības drošībai, kuri ir starptautiski un kvalitatīvi konkurētspējīgi, kuros Latvijai ir salīdzinošas priekšrocības un kuru attīstība stimulēs valsts kopējo ekonomisko izaugsmi.

Izvirzīto mērķu sasniegšanai reālākais Latvijas tautsaimniecības attīstības ceļš, ņemot vērā ierobežotos dabas resursus un mazo tautsaimniecības jaudu, kā arī mazo tirgus apjomu, ir zināšanu un augsto tehnoloģiju intensīva izmantošana, akcentu nobīde no darbietilpīgas ekonomikas uz zināšanu ietilpīgu ekonomiku. Tas ir sasniedzams, vienlaikus īstenojot darbību divos galvenajos virzienos:

- veicot reindustrializāciju tradicionālajās tautsaimniecības nozarēs; Latvijā veidosies mūsdienīga rūpniecība, izmantojot ekonomiski attīstīto valstu jau

sasniegto tehnoloģisko līmeni, to investīcijas un industriālo pieredzi; šādas rūpniecības attīstībai un esošā darbaspēka nodarbinātībai jākļūst par vienu no galvenajām Latvijas prioritātēm vidējā (10–15 gadu) termiņā;

- attīstot jaunas postindustriālas nozares, veicot zinātniskos pētījumus, pieaugot investīcijām jaunajās tehnoloģijās, ekonomikas attīstību arvien vairāk noteiks jaunas augsto tehnoloģiju nozares, pieaugs informatīvo, finanšu un citu virtuālo pakalpojumu daļa, nodarbinātības struktūrā pieaugs augsti kvalificētu darbinieku īpatsvars, veidosies principiāli jauns ekonomikas modelis – inovatīvā ekonomika, attīstīsies informācijas sabiedrība.

Reģionu attīstības politikas mērķis ir Latvijas reģionu (Kurzeme, Latgale, Vidzeme, Zemgale, Rīga) konkurētspējas pieaugums Eiropas un globālā mērogā, kā arī līdzvērtīgas dzīves un darba iespējas visiem valsts iedzīvotājiem. Lai īstenotu šo mērķi, reģionos jānodrošina ilgtspējīga cilvēkresursu, infrastruktūras un uzņēmējdarbības attīstība, panākot sinerģiju starp pašvaldības un valsts investīcijām, reģiona resursiem, privāto kapitālu un fondiem, kā arī strukturālajiem fondiem. Sektorālā (nozaru) aspektā teritoriālā plānošana tiks sabalansēta ar sociālās labklājības pieaugumu un veselīgas vides saglabāšanu.

Lai celtu visu valsts reģionu iedzīvotāju labklājību, jālīdzsvaro reģionu attīstība, jāizlīdzina sociāli ekonomiskās disproporcijas, jānodrošina līdzvērtīgas iespējas darbam un izglītībai. Tajā pašā laikā nedrīkst ierobežot aktīvāko reģionu uzņēmību, tiem uzspiežot sociālistiskas pārdales mehānismus.

Pilsētas atgūs savas dabiskās funkcijas – pildīt apkārtējo lauku teritoriju attīstības centru funkcijas, nodrošinot savstarpēju papildinātību, diversificētu ražošanu un pakalpojumu pieejamību. Lauku attīstības stratēģijai, kā īpaši jutīgai tēmai, jābūt saprotamai visai sabiedrībai.

Lauksaimniecībā dominēs koncentrēta, specializēta, augstražīga un tehnoloģiski moderna agrārā industrija, kas nodrošinās valsts iedzīvotājus ar kvalitatīvu pārtiku pietiekamā daudzumā (arī no valsts un sabiedrības drošības viedokļa), kā arī izejvielas rūpniecībai. Tajā pašā laikā lauku teritorijās ekonomika kļūs diversificēta, lauksaimniecības sektoram papildinoties ar citiem nodarbes veidiem.

Veiksmīgi īstenojot šādu politiku, būs iespējams kāpināt ikgadējos iekšzemes kopprodukta pieauguma tempus vismaz līdz 6–8%. Latvijā pakāpeniski attīstīsies inovatīvais ekonomikas modelis un informācijas sabiedrība.

Ekonomiskās politikas kontekstā pieaugs sociālpolitikas nozīme, arvien aktuālāks kļūs jautājums par investīciju efektivitāti sociālajā kapitālā. Investīcijas izglītībā un zinātnes attīstībā būs vienas no galvenajām, kas veidos sociālā kapitāla kvalitāti Latvijā.

Augsti izglītota, atvērtajā darba tirgū konkurētspējīga darbaspēka sagatavošana, sabiedrības motivācija iegūt zināšanas jāuzskata par izšķirošu faktoru Latvijas attīstībai 21.gadsimtā. Izglītības pieejamība visiem, mūža izglītības iespējas ir arī būtisks sabiedrības kohēzijas priekšnoteikums (ja indivīds grib tās izmantot). Latvijas tautsaimniecības inovatīva attīstība, jaunu oriģinālu zinātnietilpīgu produktu un tehnoloģiju izstrāde un to ieviešana tautsaimniecībā, aktīva līdzdalība valsts un sabiedrības problēmu risināšanā būs galvenie zinātnes uzdevumi. Valstij jāatbalsta radošais process dažādās zinātņu nozarēs, tajā pašā laikā stingri ievērojot Latvijas prioritātes un vajadzības, īpaši atbalstot pētījumus un tehnoloģiju attīstības projektus valstij prioritārajos virzienos.

Paātrinoties ekonomikas attīstībai, stabilizēsies demogrāfiskā situācija un atkal sāks pieaugt arī iedzīvotāju skaits. Realizējot aktīvu demogrāfisko un nodarbinātības politiku, tiks pārvarēta dziļā demogrāfiskā krīze un ar to saistītās bīstamās sekas (aktīvā darbaspēka trūkums, infrastruktūras īpatnējo izdevumu pieaugums, sociālā spriedze); tā ir cieši jāsaista ar valsts sociālajām programmām. Sociālo programmu nozīmīgums nemazināsies, taču, paaugstinoties izglītības līmenim, sabiedrībā nostiprināsies izpratne, ka valsts sociālo programmu daudzumam un apjomam jābūt saskaņotam ar valsts ekonomiskajām iespējām un ekonomisko politiku, kas pirmām kārtām virzīta uz tautsaimniecības paātrinātu attīstību.

Sociālās apdrošināšanas sistēmas pamatuzdevumi ir ilgtermiņa finansiālā stabilizācija un pakalpojumu kvalitātes pieaugums, dažādu sociālās drošības shēmu koordinācija, kā arī sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu administrēšanas uzlabošana, nostiprinoties finansu disciplīnai valstī. Veselības politikai sabiedrības veselības, slimību ārstēšanas, veselības veicināšanas un aprūpes pakalpojumi jāintegrē ar atbildīgu indivīda darbību un sociāli ekonomiskajiem faktoriem.

Lai nodrošinātu sabiedrības kohēziju, jāpanāk visu sabiedrības locekļu labklājības līmeņa celšanās. Jāveicina vidusšķiras izaugsme, jāveido apziņa, ka tās veidošanās nāk par labu arī mazāk veiksmīgajiem, kuriem savukārt jāredz ekonomiski spēcīgāko indivīdu atbalsts dažādu procesu attīstībā.

Kultūra un valoda tradicionāli ir bijusi nacionālās identitātes nesēja, īpaši mazai nācijai. Kultūras nozīmi tautas attīstībā, arī tautsaimniecības attīstības veicināšanā, nedrīkst novērtēt par zemu. Globalizācijas ietekme uz nacionālo kultūru neļauj atstāt kultūras attīstības tendences neregulējamā pašplūsmā, tādēļ jāsekmē plaša kultūras pieejamība un visu valsts iedzīvotāju līdzdalības iespēja kultūras dzīvē. Valsts atbalsts jāsniedz augstām kultūras vērtībām un jānodrošina Latvijas kultūras pārmantojamība nākamajām paaudzēm.

Vispār, pareiza valsts lomas izvēle visās jomās (arī sabiedriski politiskajos procesos) pārejas periodā no pēcpadomju sistēmas uz attīstītu tirgus ekonomiku un vienlaikus no industriālās sabiedrības uz informācijas sabiedrību, valsts regulējošo funkciju sabalansēšana ar tirgus spēkiem ir viens no būtiskiem ilgtspējīgas attīstības faktoriem. Izvēloties piemērotāko valsts regulēšanas modeli, galvenajam principam jābūt – visur, kur tirgus spēki ir pietiekami efektīvi un elastīgi, kur pastāv aktīva un veselīga konkurence, kur vairums Latvijas uzņēmumu spēj izturēt arī ārvalstu konkurenci, valstij nav jāiejaucas. Valsts galvenais uzdevums ir radīt tirgus attiecību attīstībai sakārtotu, labvēlīgu, stabilu vidi.

Tajā pašā laikā veiksmīgai valsts pārvaldes efektivitātes palielināšanai un demokrātijas stiprināšanai nepieciešama funkciju deleģēšana un lielākas atbildības piešķiršana nevalstiskajām organizācijām, veicinot sabiedrībā demokrātisko domāšanu un aktivitātes.

Ņemot vērā dažādo nelabvēlīgo ekonomisko, politisko un demogrāfisko faktoru ietekmi, Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas īstenošanai ir ierobežots laiks. Ja stratēģijas īstenošana kavēsies, neizbēgami turpinās uzkrāties negatīvās sekas, ekonomikā turpināsies stagnācija, sabiedrībā palielināsies sociālais diskomforts, kā arī iekšpolitiskā un ārpolitiskā nestabilitāte. Kā rāda vēstures piemēri, ilgstoši turpinoties šādām tendencēm, daudzas valstis galarezultātā nonākušas politiskā atkarībā. Latvijas spēkos ir nepieļaut savas vēstures precedentu atkārtošanos.

Koncepciju izstrādāja darba grupa, kuras sastāvā ir Juris Biķis, Pēteris Cimdiņš, Juris Ekmanis, Elmārs Grēns, Ojārs Kalniņš, Edvīns Karnītis, Ojārs Kehris, Tatjana Koķe, Edmunds Krastiņš, Viktors Kulbergs, Uldis Osis, Artis Pabriks, Andris Šķēle, Tālis Tisenkopfs, Roberts Zīle. Autori pateicas visiem ekspertiem, kas palīdzēja koncepcijas izstrādē.

2. Ievads. Konceptijas mērķi un uzdevumi

Ar jēdzienu *valsts ilgtspējīga attīstība* tiek saprasts komplekss Latvijas ekonomiskās, politiskās un sociālās attīstības modelis vai vīzija turpmākajiem 20–30 gadiem, kuram jānodrošina attīstīto valstu dzīves standartiem atbilstošs Latvijas sabiedrības labklājības līmenis, saglabājot nākamajām paaudzēm iespēju veidot dzīvi saskaņā ar viņu vajadzībām.

Šī mērķa sasniegšanai jāveic virkne prioritāru uzdevumu:

- jāsasniedz augsts sabiedrības izglītības līmenis kā priekšnoteikums ekonomiskai un sociālai attīstībai;
- jānodrošina sabiedrības ekonomiskā un sociālā kohēzija¹, vienādas iespējas visiem sabiedrības locekļiem, ikviena indivīda līdzdalības iespēja ekonomiskajos, politiskajos un sociālajos procesos, visas sabiedrības saliedēšana un integrācija;
- izmantojot iedzīvotāju potenciālu, mentalitāti un aktīvās saites ar citām valstīm, Latvijai aktīvi jāiekļaujas reģionālajā un globālajā saimnieciskajā darbībā, cieši sadarbojoties ar visām Eiropas valstīm, kļūstot par aktīvā Baltijas reģiona biznesa, finansu, zinātnes, augsto tehnoloģiju un komunikāciju centru;
- lai garantētu valsts ekonomisko, politisko un sociālo drošību, Latvijai drīzākajā laikā jāintegrējas NATO un ES.

Visu attīstības procesu sabalansējums un līdzsvars ir nepieciešams priekšnoteikums modeļa realizācijai. Ekonomiskai izaugsmei jānotiek vienlaikus ar sociālo attīstību, valstij realizējot koordinētu, sabalansētu politiku, ekonomiskos uzdevumus nevar realizēt atrauti no sociālās politikas un otrādi. Veiksmīga sociāli ekonomiskā valsts attīstība ir cieši saistīta ar panākumiem demokrātisko vērtību un principu stiprināšanā valstī un sabiedrībā. Kultūras politikai ir būtiska loma sociāli ekonomisko problēmu risināšanā (reģionālās atšķirības, mentalitāte un identitāte, sociālā spriedze), līdz ar to liela tautsaimnieciskā nozīme.

Konceptijas izstrādes mērķis ir noteikt valsts attīstības virzību, veicināt iekšējo un ārējo stabilitāti, radīt sabiedrībā pārliecību par nākotnes izaugsmes perspektīvām, veidot pilsonisko saskaņu un veicināt sadarbību izvirzīto mērķu sasniegšanai. Par šādu nepieciešamību nepārprotami liecina līdzšinējā nestabilā ekonomiskā attīstība un zemie Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeņa rādītāji.

Vērojot pašreizējos pretrunīgos politiskos, sociālos un ekonomiskos procesus Latvijā un pasaulē, rodas virkne jautājumu:

- Kāds ir iespējamais Latvijas sabiedrības attīstības rezultāts pēc 20–30 vai vairāk gadiem? Vai tā būs intelektuāla informācijas sabiedrība kā jauns, augstāk organizēts sabiedrības tips? Kāda būs tās saimnieciskā bāze?
- Vai Latvijas pašreizējā ekonomiskā, politiskā un sociālā situācija var kalpot par pamatu, lai sasniegtu augstus ekonomikas un iedzīvotāju dzīves līmeņa pieauguma tempus? Kādi faktori to nosaka?
- Kādai vajadzētu būt stratēģijai valstī, lai Latvijas sabiedrība un tautsaimniecība attīstītos un pilnveidotos pēc iespējas straujāk?

Šī koncepcija neparedz izsmeļošas un viennozīmīgas atbildes uz visiem jautājumiem. Tomēr tā balstās uz konkrētu pašreiz Latvijā vērojamo ārējo un iekšējo faktoru analīzi. Koncepcijas veidošanas procesā izskatīti arī alternatīvi Latvijas attīstības scenāriji, kuri transformējas iespējamu ilgtermiņa stratēģiju modelēšanā. Stratēģijas modeļi ir nepieciešami:

- lai svarīgākie politiskie un ekonomiskie lēmumi valstī būtu saskaņoti ar ilgtermiņa attīstības vīziju un mazāk atkarīgi no valdību maiņām un to īstermiņa prioritātēm;
- lai Latvija organiski iekļautos globālajā informācijas sabiedrības veidošanas procesā;
- lai sabiedrībā radītu pārliecību par nākotnes izaugsmes perspektīvām, lai valstī veidotos pilsoniskā saskaņa un sadarbība.

Koncepcijas autori atzīmē, ka attīstības procesi mūsdienās norisinās ļoti strauji un nav iespējams precīzi prognozēt visus turpmāko gadu sasniegumus. Tādēļ stratēģijas īstenošanas laikā būs nepieciešams to regulāri precizēt un aktualizēt.

3. Latvija un pasaule šodien

3.1. Ārējie faktori

3.1.1. Globālie attīstības procesi un to ietekme uz Latviju

Vērojot pašreizējos pasaules attīstības procesus, jāsecina, ka tie norisinās trīs galvenajos līmeņos: lokālajā, nacionālajā un internacionālajā (starptautiskajā). Pastāv daudzi faktori, kas vienlaikus pastiprina gan globalizācijas, gan lokalizācijas tendences. Piemēram, informācijas tehnoloģijas un mūsdienu telekomunikācijas veicina daudzu valsts un sabiedrības dzīves jomu globalizāciju, palielina dažādu valstu, uzņēmumu, organizāciju vai atsevišķu indivīdu iespēju dibināt kontaktus, nodarboties ar uzņēmējdarbību, veikt kultūras vai citas aktivitātes bez centrālās varas struktūrvienību starpniecības.

Globalizācijas procesā katra valsts daudz ātrāk iegūst informāciju par jaunām tehnoloģijām, izgudrojumiem, atklājumiem vai praktisku pieredzi jebkurā jomā. Tas veicina ātrāku šīs valsts attīstību. Pateicoties starpnacionālajām institūcijām, piemēram, Pasaules tirdzniecības organizācijai (PTO), tiek atvieglota ekonomiskā sadarbība. No tā iegūst katra atsevišķa valsts neatkarīgi no tās attīstības līmeņa. Globalizācijas un lokalizācijas padziļināšanās dēļ arvien vairāk mainās daudzi ekonomiskie mehānismi, kā arī valsts pārvaldes un sabiedrības funkcionēšanas pamatprincipi. Līdz ar kapitāla un preču plūsmu pasaulē arvien vairāk pastiprinās arī cilvēku mobilitāte².

Politiskajos un ekonomiskajos procesos jaunās institūcijas – starpvalstu organizācijas (ES, PTO, NATO u.c.) un transnacionālās kompānijas – arvien vairāk nostiprinās. Veidojas jauni vienoti globālie tirgi, kas strādā 24 stundas diennaktī reālā laikā. Parādās jauni *spēles noteikumi* – daudzvalstu līgumi dažādās jomās (tirdzniecība, cilvēktiesības, intelektuālais īpašums, datu aizsardzība, ekoloģija), kas arvien vairāk ietekmē dažādu sabiedrību sadarbības iespējas. Paaugstinās vispārējais drošības līmenis.

Tajā pašā laikā rodas arī vienotas globālas ekonomiskās, ekoloģiskās, kultūras, tiesiskās problēmas, kuras arvien vairāk ietekmē arī Latviju³. Globalizācijas ietekmē dažādu atšķirīgu kultūru mijiedarbība nereti rada sabiedrisku spriedzi, pieaugot ekstrēmismam (arī terorismam un starptautiskajām kriminālajām aktivitātēm), piešķirot citu nozīmi jēdzieniem *kultūras un nācijas identitāte, indivīda tiesības un pienākumi, tolerance*. Veidojas reāli nacionālās identitātes zuduma draudi.

Problēmas var rasties saistībā ar brīvas cilvēku migrācijas iespējām jaunattīstības vai pārejas ekonomikas valstīs. Tā ir *smadzeņu aizplūšana*. Valstis, kuras par galveno attīstības faktoru izvēlējušās izglītību un zinātni (piemēram, Latvija), riskē ar to, ka patiesībā daļēji subsidēs ekonomiski augsti attīstītās valstis. Tādējādi liela attiecīgo investīciju daļa var izrādīties nepietiekami efektīva, un šādas valstis paātrinātas attīstības vietā turpinās ilgstoši stagnēt.

Globalizācijas procesa ietekmē mainās daudzas starptautiskās un iekšpolitiskās attiecības. Nacionālai valstij jāņem vērā globālie procesi (atvērtas robežas, saskaņota likumdošana, pilsonības jēdziena jaunais saturs, kopēja valūta), kas samazina valsts patstāvību lēmumu pieņemšanā. Turpretim pieaugošās komunikāciju iespējas ievērojami palielina atsevišķu valsts reģionu iespējas, lomu un nozīmīgumu, tiem vairs nebūt nav nepieciešama centrālā vara kā starpnieks sadarbībai ar tāliem partneriem. Latvijai kopumā un tās reģioniem aktīvi jādarbojas tieši šādos apstākļos – ir iespējas ieņemt vietu pasaules un Eiropas preču, pakalpojumu un kapitāla tirgū, taču ievērojot *spēles noteikumus* (kvotas, antidempinga pasākumi, kvalitātes prasības) un rēķinoties ar pieaugošu un aizvien nesaudzīgāku konkurenci vietējā tirgū.

Tīklveida darbības modelis kļūst par 21.gadsimta valstu, uzņēmumu, cilvēku sadarbības principu, tas aizstāj pierastās horizontālās un vertikālās lineārās saites, līdz ar to notiek principiālas pārmaiņas kā darbībā, tā arī attīstībā. Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstības līmenis jau šodien novērš jebkurus komunikāciju un transakciju ierobežojumus, sadarbība ar miljoniem partneru nerada nekādas problēmas. Aktīvi izmantojot šādas iespējas, valstis, uzņēmumi, cilvēki (arī Latvija un tās subjekti kā valsts iekšienē, tā starptautiskajā sadarbībā) kļūst savstarpēji saistīti jebkurā cilvēces darbības jomā un rodas principiāli jaunas iespējas:

- ikviena partnera eksponenciāls efektivitātes pieaugums (tradicionālā lineārā vietā), iesaistot jaunus partnerus, turklāt pieaugot arī esošo partneru vērtībai; jo lielāks partneru skaits tīklā, jo katrs no tiem vērtīgāks;
- visu dalībnieku identitāte un sadarbība, visu procesu decentralizācija – vairs nav centra un nomaļu, kas ir ļoti būtiski Latvijas valsts un reģionu attīstībai; ir svarīgi iekļauties *tīklā* (t.i., PTO, ES, NATO, OECD un visdažādākajās citās starptautiskajās organizācijās globālā sadarbībā un tirgū); Latvijai reāli nav perspektīvu būt kaut kādā ziņā ļoti ekskluzīvai, taču, esot pilnīgi vai daļēji ārpus *tīkla*, eksistēt un attīstīties var tikai tādas valstis;

- partneru mazās aktivitātes nodrošina daudz lielākus ieguvumus, salīdzinot ar lineāro modeli; augot kāda partnera spēkam, iegūtās iespējas pieaug daudz straujāk; visas partneru atšķirības tiek akcentētas; mazam spēles dalībniekam nav lielas ietekmes uz kopējo procesu; jāatzīst, ka Latvijas individuālās iespējas ietekmēt globālos procesus praktiski ir mazas (precīzāk – Latvijas iedzīvotāju skaits ir 0,04 % no cilvēces iedzīvotāju skaita); jebkura kooperācija dod vairāk nekā matemātiski summāru ieguvumu; šodien Baltijas valstu alianses un kopīgas darbības izveidei ir īpaša nozīme – 21.gadsimtā tā nevis trīskāršo, bet deviņas reizes palielina mūsu globālo konkurētspēju.

Latvijas iesaistīšanās pasaules valstu tīklveida sadarbības modelī, globālajā ekonomikā, starptautiskajās organizācijās nodrošinās valsts neatkarību, drošību un labklājību. Valsts drošību plašākā nozīmē noteiks ne tikai militārā komponente, bet arī sabiedrības izglītības līmenis, ekonomiskā un politiskā attīstība, kā arī dažādu sociālo grupu solidarizēšanās.

Lokalizācija (reģionalizācija) radās un turpina attīstīties kā pretstats globalizācijas procesiem. Proti, viens no globalizācijas galvenajiem mehānismiem ir starptautiskā darba dalīšana. Tas nozīmē, ka atsevišķas valstis vai pasaules reģioni pakāpeniski specializējas atsevišķās tautsaimniecības nozarēs, kurās tām ir salīdzinošās priekšrocības. Savukārt specializācija rada nepieciešamību pēc intensīvākas preču un pakalpojumu apmaiņas starptautiskā mērogā, kas, tieši pretēji, izpaužas kā globalizācija. Bez lokalizācijas (specializācijas) nebūtu globalizācijas un otrādi. Abi šie procesi organiski papildina viens otru.

Latvijā un Baltijas valstīs kopumā vēl nav skaidrs, kā lokalizācijas procesi nākotnē ietekmēs darba dalīšanu starp ģeogrāfiski tuvām bijušās PSRS sastāvdaļām. Jaunas darba dalīšanas sistēmas veidošanos īpaši ietekmē (un pat izkropļo) politiskie procesi. Piemēram, daudzi ekonomiskie pētījumi, kā arī biznesa prakse apliecina objektīvas Baltijas valstu dabīgās ģeogrāfiskās (nemaz nerunājot par organizatoriskajām) priekšrocības Krievijas un citu NVS valstu preču tranzītā uz Rietumiem un arī pretējā virzienā. Diemžēl atsevišķas Krievijas interešu grupas cenšas kravu plūsmas novirzīt caur savām ostām, lai gan Krievijai vairumā gadījumu tas ekonomiski nav izdevīgi.

Lokalizācijas procesiem mēdz būt arī citi aspekti. Ekonomisko, politisko un sociālo procesu globalizācijai un reģionalizācijai ne vienmēr seko adekvāta valsts pārvaldes sistēmas reforma. Pilnveidojoties sakaru un informācijas sistēmām, standartizējoties

normatīvajiem aktiem un finansu mehānismiem, pieaugot vispārējam izglītības līmenim, arvien vairāk saimniecisko un pārvaldes funkciju efektīvāk veikt lokālā līmenī. Saprātīgi pabeidzot teritoriāli administratīvo reformu, Latvijā iespējams būtiski palielināt pašvaldību patstāvību, nodrošināt lielāku to dzīvotspēju bez centrālās valsts varas iejaukšanās.

3.1.2. Informācija un zināšanas

21.gadsimtā zināšanas kļūst par attīstības galveno dzinējspēku visās darbības jomās: materiāli, enerģijas resursi un muskuļu spēks tiek aizvietoti ar zināšanām. Cilvēks ir zināšanu resursu nesējs un glabātājs valstī. Izvēloties stratēģiju, kuras pamatā ir zināšanas, cilvēks kļūst par galveno izaugsmes un vērtību radīšanas faktoru. Informācijas plūsmu straujš pieaugums, vispārēja informācijas pieejamība (pilnīgums, ātrums, vieglums) un tajā pašā laikā informācijas pārslodze ietekmē visus ekonomiskos, politiskos un sociālos procesus, lēmumu pieņemšanu (arī neprognozētās situācijās), ārējo avotu izmantošanu. Augošais informācijas daudzums, procesu dinamika, globalizācijas un satīklošanās procesi, ekspertu nozīmīgums un viņu vērtība lēmumu pieņemšanā rada nepieciešamību pēc kvalificētas un koordinētas vadības. Cilvēka pieredze un analītiskās spējas stihiski vairs netiek galā ar lielo apstrādājamās informācijas daudzumu.

Datu vākšana un sistematizācija, zināšanu un pieredzes uzkrāšana, informācijas pārraide un apmaiņa, kas vienmēr ir bijuši galvenie cilvēces attīstības līmeni raksturojošie procesi, pašlaik pāriet jaunā, augstākā pakāpē. Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstības līmenis ir devis iespēju krasi palielināt informācijas apstrādes ātrumu un apstrādājamo datu daudzumu, līdz ar to zināšanu uzkrāšanas, izplatīšanas un lietošanas iespējas jebkurā cilvēka dzīves un darbības jomā. Sabiedrība, kas pēc būtības ir liela un sarežģīta informācijas apstrādes sistēma, arvien ciešāk saplūst ar tehnoloģiskajām informācijas apstrādes sistēmām. Rezultāts ir cilvēces iespēju straujš pieaugums un vienlaikus pieaugoša tās atkarība no informācijas tehnoloģijām, uz kurām arvien vairāk būs bāzēta visa cilvēku darbība.

Arī Latvijas attīstības pamatā jābūt sabiedrības spējai radīt jaunas zināšanas un tās izmantot tautsaimniecības attīstībai un vispārējā dzīves līmeņa celšanai. Zināšanu sasaiste ar kapitālu, tehnoloģijām un darbaspēku, arvien pieaugošā intelektuālā

sastāvdaļa ikvienā produktā un darbībā veicina *jaunās ekonomikas* nostabilizēšanos arī Latvijā.

Virzība uz informācijas sabiedrību kā jaunu, augstāk organizētu, uz zināšanām bāzētu sabiedrības tipu, visu sabiedrisko attiecību būtiska maiņa ir tiešs minēto procesu rezultāts. Process vienlaikus norisinās visās galvenajās pasaules ekonomiskajās zonās – Rietumeiropā, Ziemeļamerikā un Dienvidaustrumāzijā.

Latvijas pieeja informācijas sabiedrības veidošanai ir līdzīga Eiropas Savienības koncepcijai: informācijas sabiedrība galvenokārt ir process un attīstības virziens, nevis galarezultāts. Procesā veidojas un attīstās augsti izglītotu indivīdu kopiena, kura ir motivēta uz zināšanām un zinātību. Informācijai un zināšanām jābūt pieejamām ikvienam sabiedrības loceklim, un ikvienam jābūt spējīgam tās izmantot jebkurā darbā, izglītībā, sociālajā dzīvē. Radīt šādas iespējas ir valsts pienākums pret sabiedrību. Tautsaimniecības prioritāšu maiņa ir virzīta uz zināšanu ietilpīgas produkcijas ražošanu un pakalpojumiem ar lielu pievienoto vērtību, uz efektīvu inovāciju procesu. Šādai attīstības stratēģijai jāsekmē visas sabiedrības dzīves līmeņa pieaugums un jānodrošina, lai, izmantojot zināšanas, ikvienam sabiedrības loceklim ir iespēja celt savu labklājību. Nav pieļaujama tādu sabiedrības slāņu veidošanās, kuriem informācija nav pieejama, pretstatā iedzīvotājiem, kuriem informācija ir pieejama un kuri ir nodrošināti ar to (ar informāciju bagātie un nabagie sabiedrības slāņi).

Jau šodien informācijas sociāli tehniskā apstrāde reāli ietekmē procesus sabiedrībā, zināšanas iegūst īpašu nozīmi, tās kļūst par stratēģisku nacionālo bagātību, būtiski mainās sabiedriskās attiecības un ekonomiskie procesi. Daudzi globāla mēroga procesi, kā arī Eiropas un Baltijas jūras reģiona mēroga procesi jau tagad tieši vai netieši ietekmē mūsu valsts attīstību, šie procesi turpināsies arī nākotnē. Latvijai jāpieņem šie procesi un jāiekļaujas tajos.

Lai nodrošinātu Latvijas neatkarību, drošību un labklājību, nepieciešama valsts sekmīga iesaistīšanās globālajos informācijas sabiedrības veidošanas procesos. Latvijas attīstība būs tieši atkarīga no spējas iesaistīties pasaules valstu tīklveida sadarbības modelī, globālajā ekonomikā, starptautiskajās organizācijās, no spējas izmantot globalizācijas un tīklošanas iespējas un minimizēt to radītos riska faktoros.

Analogu pasaules attīstību paredz G8 valstu vadītāju Okinavas 2000.gada sanāksmes Harta⁴. ES ir vairākkārt definējusi šādu attīstības virzienu kā prioritāru ES valstīm, tas

vēlreiz īpaši akcentēts Eiropas Padomes Lisabonas 2000.gada sanāksmes gala dokumentos⁵. Latvijas ratificētais *Eiropas līgums* par asociatīvo sadarbību ar Eiropas Savienību⁶ paredz vienotas prioritātes abām līgumslēdzējām pusēm. Eiropas Padome Luksemburgā 1997.gadā atkārtoti uzsvēra, ka Eiropas līgums ir pamatdokuments, kas nosaka ES attiecības ar kandidātvalstīm, kā arī nepieciešamību paātrināt ar ES pamatnostādnēm sakrītošas politikas realizēšanu asociētajās valstīs⁷. Tas nozīmē, ka faktiski arī politiski Latvija ir akceptējusi šādu attīstības stratēģiju, un, lai Latvija sekmīgi realizētu pirmsintegrācijas politiku, tās stratēģijas pamatā jābūt prioritātēm, kas ir analogas ES noteiktajām prioritātēm.

Šādu iespēju nodrošināšanai Latvijai pirmām kārtām nepieciešams integrēties Eiropas Savienībā un NATO. Latvijas vietu pasaulē, valsts specifisko nacionālo interešu realizāciju šajās organizācijās noteiks to attīstība un atbilstoša Latvijas politiskā ietekme tajās, kā arī Latvijas piederība Ziemeļeiropai un Krievijas ģeogrāfiskais tuvums.

3.1.3. Globālās ekonomikas attīstības faktori

Starptautiskā statistika liecina, ka pasaulē turpinās noslāņošanās. Bagātākās pasaules valstis kļūst arvien bagātākas, nabadzīgās – vēl nabadzīgākas. Ja visas pasaules valstis sadala trīs skaitliski līdzīgās daļās, nākas konstatēt, ka vidējais iekšzemes kopprodukta līmenis uz vienu iedzīvotāju nabadzīgajās un vidējas pārticības valstīs, kuras aptver divas trešdaļas no visām valstīm, vairāku gadu desmitu laikā ne tikai nav audzis, bet ir pat samazinājies. Jau kopš 17.–19.gadsimta industriālās revolūcijas trešdaļa valstu – bagātākās valstis – ir attīstījušās straujākā tempā nekā pārējās valstis⁸.

Pēdējos gados radikāli mainījusies arī globālā ekonomikas struktūra. Lielākā ražošanas apjoma daļa 21.gadsimta sākumā koncentrējusies vēl mazākā skaitā valstu nekā pirms desmit gadiem. Tajā pašā laikā tās nav atsevišķas valstis – četras piektdaļas no visas pasaules ražošanas apjoma izvietotas trīs galvenajos ekonomiskajos centros – Ziemeļamerikā, Rietumeiropā, kā arī Japānā un citās ekonomiski attīstītās Dienvidaustrumāzijas valstīs. Vēl astoņdesmitajos gados viens no pasaules ekonomiskajiem centriem (ceturtais) bija PSRS un citas Austrumu bloka valstis, deviņdesmito gadu otrajā pusē šī bloka atlikušo – NVS valstu – ražošanas kopapjoms vairs bija tikai ap 1,5 % no pasaules kopapjoma. Tas nozīmē, ka NVS vairs nevar uzskatīt par globāli nozīmīgu ekonomisko centru un strukturālā ziņā ražošanas koncentrācija pasaulē ir milzīga. To veicina arī tehnoloģiskie procesi. Minimālais tirgus

apjoms, lai uzturētu tehnisko progresu, piemēram, tādās nozarēs kā aviācija, pusvadītāji, farmācija, vairs nav pietiekams nevienā atsevišķā valstī⁹.

Latvija, tāpat kā citas Baltijas valstis, no ražošanas viedokļa veido Eiropas industriālā klastera ziemeļaustrumu malu, kas no Rietumeiropas turpinās ziemeļu virzienā, savienojoties ar Somiju (Skandināviju). Tas ir ļoti būtiski, jo ne ražošana, ne tirdzniecība pasaulē neattīstās vienmērīgi. Tieši ekonomiskie centri līdz šim, galvenokārt, veidojuši minēto bagātāko valstu trešdaļu, šie centri arī attīstās straujāk nekā perifērijas. Lielākā valstu daļa, kas neietilpst šajos centros, ar reti izņēmumiem, nespēj attīstīt pietiekamu industriālo bāzi un aktīvu tirdzniecību.

21.gadsimta sākuma pasaules ekonomiskās sistēmas struktūra uzskatāmi atspoguļojas arī tirdzniecības saitēs. Šajā jomā dominē tie paši ekonomiskie centri – Rietumeiropa, Ziemeļamerika, Dienvidaustrumāzija. Tādēļ arī no tirdzniecības viedokļa tos var uzskatīt par globāliem centriem.

Kā globālo centru ietvaros, tā arī ārpus tiem pastāv arī mazāka mēroga reģionālie (subreģionālie) centri. Viens no tiem – Centrālā Eiropa, Austrumeiropa un Baltijas valstis. Tomēr tas pagaidām ir visai nosacīts centrs, jo tajā ietilpstošo valstu aktīvākie tirdznieciskie sakari ne vienmēr ir saistīti viens ar otru. Piemēram, Latvijas lielākais tirdzniecības partneris ir Vācija, bet Igaunijai tā ir Somija un citas Skandināvijas valstis. Savukārt Lietuva atjauno savas vēsturiskās saites ar Poliju.

Pēc PSRS sabrukuma par politiski visai pretrunīgu un ekonomiski nestabilu reģionālo saimniecisko un tirdzniecības centru ir izveidojusies NVS. Arī Latīņamerika un Vidējie Austrumi vēsturiski ir izveidojušies par reģionāliem saimnieciskiem centriem. Tirdzniecības saites starp reģionālajiem centriem parasti ir daudz vājākas, aktīvākas ir to saites ar globālajiem centriem. Visintensīvākās tomēr ir saites starp minētajiem galvenajiem globālajiem ekonomiskajiem centriem.

Lai gan piederība pie kāda no galvenajiem globālajiem ekonomiskajiem centriem ir būtisks faktors, tas vien vēl negarantē sekmīgu ekonomisko attīstību. Ne mazāk svarīgs faktors ir investīcijas, zinātnes un tehnikas sasniegumu izmantošana .

Ļoti svarīgs faktors ir izglītības līmenis, jo mūsdienu tehnika un tehnoloģija nevar efektīvi funkcionēt, ja to apkalpošanai nav atbilstoša, kvalificēta darbaspēka. Izglītības nozīmi ekonomiskajā un sociālajā attīstībā pierāda arī daudzu valstu pieredze. Tomēr ir ne mazums valstu, kas nodrošinājušas augstu vispārējās izglītības līmeni, bet nav

nodrošinājušas pietiekamus ekonomikas attīstības tempus. Šādi piemēri vērojami virknē Āfrikas valstu. Tātad arī izglītība un sociālā nodrošināšana vēl negarantē augstus ekonomikas attīstības tempus.

Ekonomisko krīžu vilnis, kas pārņēma daudzus pasaules reģionus deviņdesmitajos gados, un tam sekojošā stagnācija, kura vēl joprojām nav pārvarēta, liecina, ka brīvais tirgus ne vienmēr spēj atjaunot ekonomisko augšupeju un nodrošināt pilnu nodarbinātību bez enerģiskas un saskaņotas dažādu valstu valdību un starptautisko institūciju iejaukšanās. Tas tā ir tādēļ, ka mūsdienu globālajā ekonomikā ar vēl lielāku spēku turpina darboties jau 20.gadsimta divdesmitajos gados atklātie multiplikatīvie efekti, kas ne tikai veicina ekonomikas attīstību, bet zināmos apstākļos arī spēj to ilgstoši aizkavēt¹⁰. Šādos gadījumos vērojama vispārēja tirgus pieprasījuma lejupslīde, kas spiež samazināties arī piedāvājumam. Līdz ar to tirgus līdzsvars iestājas zemākā līmenī vai pat turpina samazināties.

Tādēļ vēl viens būtisks ilgtermiņa ekonomikas attīstības faktors ir pareiza valsts lomas izvēle, tās sabalansēšana ar brīvā tirgus spēkiem. Mūsdienās valstis ierobežo tiešu līdzdalību saimniecisko procesu regulēšanā, arvien vairāk praktizējot iedarbību ar netiešiem mehānismiem. It īpaši tas attiecas uz makroekonomiskās stabilitātes nodrošināšanu ar monetārās un fiskālās politikas līdzekļiem, kā arī izveidojot dažādas uzņēmējdarbības atbalsta formas un institūcijas mikroekonomikas līmenī¹¹.

Pētījumi rāda, ka valstīs, kur sasniegti augsti ekonomikas attīstības tempi, parasti ir pastāvējusi vairāku noteicošo faktoru kombinācija. Parasti bija pietiekami lielas investīcijas, bet galvenais, investīcijas tika pareizi sadalītas starp izglītību, zinātņi un kapitāla veidošanu uz modernu tehnoloģiju (inovāciju) pamata. Papildus tam šīs valstis izcēlušās arī ar racionālu to rīcībā esošo resursu (investīciju, darbaspēka, kapitāla) izmantošanu, kā arī ar ekonomiskajai situācijai atbilstošu sabalansētību starp valsts un brīvā tirgus funkcijām.

3.1.4. Politiskie procesi

Līdzīgi minētajiem globālajiem ekonomiskajiem centriem pastāv arī globālie *spēka centri*. Par tādiem parasti nosacīti uzskata Vašingtonu, Briseli un Maskavu, lai gan pēdējās loma deviņdesmitajos gados ir stipri samazinājusies¹². Kā redzam, šie *spēka centri* tikai daļēji sakrīt ar ekonomiskajiem centriem. Latvijas situācijā šai nobīdei ir būtiska nozīme, jo ekonomiski tā jau lielā mērā pieder pie Eiropas saimnieciskā

klastera¹³, bet politiskā ziņā tās vieta ir daudz neskaidrāka. Šī politiskā nenoteiktība slēpj potenciālus draudus Latvijai, ņemot vērā, ka Krievija vēl joprojām atrodas savas nacionālās identitātes meklējumos.

Tādēļ demokrātiskās Eiropas valstu saime ar tās kolektīvās sadarbības un aizsardzības organizācijām (NATO, ES, EDSO) jāuzskata par nozīmīgāko faktoru Latvijas starptautisko attiecību sistēmā. Latvijai iekļaujoties NATO un ES, radikāli palielināsies Latvijas drošība, tiks veicināta ekonomiskā attīstība un eventuāli uzlabosies attiecības ar Krieviju.

Pašreizējā politiskajā situācijā NATO paplašināšanās ir sevišķi nozīmīga ne tikai Latvijai, bet arī dalībvalstīm un citām kandidātvalstīm. NATO paplašināšanās turpināšana nozīmē šīs organizācijas iekšējo reformu veiksmi un darbības piemērošanu pašreizējai politiskajai situācijai Eiropā un pasaulē.

Tajā pašā laikā globalizācijas un NATO paplašināšanās kontekstā mainās arī aizsardzības politika, tai skaitā bruņojuma jomā. Atsevišķām NATO valstīm vairs nav ne mērķtiecīgi, ne arī iespējams nodrošināties ar pilnu bruņojuma komplektu. Tas arvien vairāk kļūst par vienotu visas alianses materiāli tehnisko bāzi¹⁴. Tādēļ nelielām NATO valstīm daudz svarīgāk kļūst izglītots, labi apmācīts un apbruņots (nebūt ne liels) karaspēks, kas ieguvis pieredzi kopīgi ar citu valstu militārajām struktūrvienībām veicamajās starptautiskajās misijās, kā arī attīstīta infrastruktūra (sakaru un informatīvās sistēmas, lidlauki), kas spēj nodrošināt mūsdienu starptautisko bruņoto spēku efektīvu funkcionēšanu, ja tie tiek izvietoti attiecīgajā valstī.

Eiropas Savienības paplašināšanās ir saistīta ar virkni ES iekšēju ekonomisku, politisku un sociālu problēmu atrisināšanas ātrumu. Eiropas valstu politikas galvenā prioritāte arī tuvākajā perspektīvā joprojām būs pašu drošība un labklājība. Šīs prioritātes pastāvēšana ir cieši saistīta ar ES ekonomiskajām interesēm. Ir zināms pamats šaubām par veiksmīgu paplašināšanos drīzākajā laikā, jo, nesaasinot pretrunas ES dalībvalstu starpā, attiecīgo politisko lēmumu straujas pieņemšanas iespējas arvien samazinās.

ASV pašlaik ir kļuvusi par galveno politisko lielvaru. Globalizācijas apstākļos ASV ir vadošā loma, un tā uzņemas arvien lielāku atbildību par notikumiem pasaulē un Eiropā, arī Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstu pārejā uz tirgus ekonomiku un integrācijā ES un NATO.

Kopš pirmās neatkarības dienas Latvija ASV personā ir redzējusi sev stingru sabiedroto. Sadarbība ir izpaudusies gan dažādu praktisku problēmu kopīgā risināšanā (Krievijas karaspēka izvešana, noziedzības apkarošana, militārā sadarbība), gan tīri politiski (atbalsts virzībai uz NATO un ES, ASV prezidenta vizīte). Latvijas–ASV pašreizējai sadarbībai ir ļoti liela nozīme un prioritāte, jo šī sadarbība veicina demokrātijas un ekonomikas attīstību valstī. Līdz Latvijas uzņemšanai NATO liela nozīme ir 1997.gadā noslēgtajai ASV–Baltijas Partnerības hartai¹⁵.

Turpinās arī intensīva sadarbība Ziemeļvalstu un Baltijas jūras reģiona valstu starpā. Baltijas integrācija ES un NATO noris arī pateicoties lielajam Ziemeļvalstu atbalstam. Ziemeļvalstis arī pakāpeniski palielina Baltijas valstu, arī Latvijas, lomu reģionālo (Ziemeļvalstu Ministru padome) lēmumu pieņemšanā. Intensīvāka kļūst arī militārā un ekonomiskā sadarbība starp Latviju un Ziemeļvalstīm. Faktiski Baltijas valstis ir kļuvušas par Ziemeļeiropas neatņemamu sastāvdaļu.

Ziemeļeiropas kontekstā Baltijas reģions sev pievērš arvien lielāku uzmanību ar savu dinamisko valstu kopumu. Baltijas valstis vienojošais elements joprojām ir kopīgā ģeogrāfija, kopīgās robežas, kopīgā vēsture un arī līdzīgais nākotnes redzējums. Starptautiskā sabiedrība joprojām reģionu uztver kā vienotu valstu kopumu, kam ir savi pozitīvie un negatīvie aspekti. Pēdējā dekādē Baltijas valstu integrācija pasaules un Eiropas struktūrās ir risinājusies, tām savstarpēji sadarbojoties.

Pēc neatkarības atgūšanas konkurence starp Baltijas valstīm ir pastiprinājusies, bieži – uz iespējamo panākumu rēķina. Latvija visintensīvāk no visām Baltijas valstīm cenšas uzturēt Baltijas vienotības tēlu, kamēr gan Igaunija, gan Lietuva laiku pa laikam apšaubā šo ideju, vairāk pievēršoties sadarbībai ar sev tuvajām valstīm, attiecīgi – Somiju un Poliju. Baltijas valstu sadarbība varēs kļūt vairāk par realitāti pēc tam, kad Baltijas valstis būs neatgriezeniski integrējušās Eiropas un Transatlantijas struktūrās. Tajā pašā laikā veiksmīga integrācija bieži ir saistīta ar kopīgu darbību un stratēģiju gan austrumu, gan rietumu virzienā. Tieši tās pašreiz Baltijas valstīm pietrūkst.

Sadarbība ar Vāciju galvenokārt ir balstīta uz ekonomisko izdevību, sadarbību kultūras un izglītības jomā, kā arī sadarbību starp Latviju un Vācijas federālajām zemēm. Trūkst ciešākas sadarbības valdību līmenī, kā tas ir starp Ziemeļvalstīm un Latviju¹⁶.

Attiecības starp Latviju un Krieviju joprojām ietekmē Krievijas ģeopolitiskās intereses Baltijas reģionā, kā arī iekšpolitiskā attīstība Krievijā. Ir pamats bažām par autoritāro

tendenču pastiprināšanos šajā valstī. ASV un citu Rietumvalstu attiecībās ar Krieviju ir vērojama politikas maiņa uz intensīvāku atbalstu pašai sabiedrībai, nevis valsts varas autoritātēm, tādējādi veicinot demokrātisko sabalansētību.

Krievijas aktivitātes Baltijas valstīs ir stiprinājušās un kļuvušas koncentrētākas, īpaši vēršoties pret Latvijas un citu Baltijas valstu kļūšanu par ES un NATO dalībvalstīm. Ceļā uz NATO un ES Latvijai jāturpina rēķināties ar pieaugošu Krievijas opozīciju šādai Latvijas izvēlei.

3.2. Iekšējie faktori

Pēc politiskās neatkarības atjaunošanas 1990.gadā ir pagājuši 10 gadi, kuriem raksturīga nekoncekventa un vāji koordinēta valsts attīstības politika. Lai Latvija pārredzamā perspektīvā spētu panākt attīstītās Eiropas valstis vai pat ievērojami tuvoties to līmenim, ir steidzami jāmaina esošā situācija.

3.2.1. Ekonomiskā situācija

Lai gan makroekonomiskie rādītāji Latvijā pēdējos gados kopumā ir sabalansēti, valūtas kurss ir stabils un valsts budžeta deficīts ir pieņemamās robežās, ekonomikas attīstības paātrināšanas iespējas ierobežo tās zemais kapitalizācijas līmenis kā tautsaimniecības infrastruktūrā, tā arī uzņēmējdarbībā¹⁷. Tas kontrastē ar nesamērīgi lielo nacionālo ienākumu veidojošo fiziskā kapitāla daļu salīdzinājumā ar darbaspēka daļu. Šī pretruna pastāv tādēļ, ka liela pamatlīdzekļu daļa ir fiziski un morāli novecojusi, tās uzturēšanas izmaksas ir nesamērīgi augstas. Arī ražojamās produkcijas kvalitāti šis kapitāls nespēj pietiekami nodrošināt. Tādēļ starptautiskā (Pasaules Bankas) klasifikācija Latviju pašlaik iekļauj vidēji pārtikušo valstu nabadzīgākajā apakšgrupā līdz ar Albāniju, Baltkrieviju, Bulgāriju, Krieviju, Ukrainu, lai gan pēc UNDP klasifikācijas Latvija ir iekļauta vidēji attīstīto valstu augstākajā grupā. Tas ir apliecinājums tam, ka sabiedrības izglītības līmenis Latvijā ir ekonomikas attīstībai vēl nepietiekoši izmantots faktors.

Aprēķini liecina, ka, saglabājoties līdzšinējiem ekonomikas attīstības tempiem, Latvijai ir maz cerību turpmākajos 20–30 gados būtiski tuvināties ekonomiski augsti attīstīto valstu grupai. Ir acīmredzami, ka līdz šim veiktie ekonomisko reformu pasākumi ļāvuši stabilizēt ekonomisko situāciju, bet nav nodrošinājuši pietiekami strauju tautsaimniecības attīstību kopumā.

Viena no lielākajām sociāli ekonomiskajām problēmām Latvijā ir lielākās iedzīvotāju daļas zemie ienākumi, kas nepārsniedz noteikto iztikas minimumu, un tiem atbilstošais zems dzīves līmenis. Bet ekonomikas atjaunošanai un attīstībai nepieciešamas investīcijas. Būtisks to avots ir ārvalstu investīcijas. Tomēr pasaules un arī Latvijas prakse rāda, ka ārvalstu investori savus ieguldījumus uzskata par pietiekami drošiem, ja tiek veiktas arī investīcijas no iekšzemes avotiem, tādējādi vietējiem uzņēmējiem uzņemoties riskus, ko citu valstu investori ne vienmēr spēj kontrolēt. Iekšzemes investīcijas var veidoties tikai no iedzīvotāju uzkrājumiem. Latvijā to ir nepietiekami, jo zemi ir iedzīvotāju ienākumi. Līdz ar to pastāv apburtais loks: *zemi iedzīvotāju ienākumi – zemi uzkrājumi – zemas investīcijas – zema darba produktivitāte – zemi ienākumi*, veidojas t.s. *zemu ienākumu līdzsvara lamatas*. Turpinoties šādai situācijai, iespējams Latvijas ekonomiskās attīstības inerces scenārijs. Jāatzīmē gan, ka arī citas valstis, kas mūsdienās uzskatāmas par veiksmīgas attīstības piemēriem, savulaik ir bijušas līdzīgā situācijā¹⁸.

Viens no zemu ienākumu līdzsvara iemesliem slēpjas arī valsts ārējā parāda finansēšanas mehānismā. Proti, liela daļa aizņemto līdzekļu tiešā vai netiešā veidā faktiski tika tērēta kārtējo budžeta izdevumu finansēšanai un veco parādu segšanai¹⁹. Savukārt ienākumu un uzkrājumu līmenis valstī ir zems. Tādēļ pieejamo līdzekļu apjoms, lai apkalpotu ārējo parādu un vienlaikus nodrošinātu iekšzemes investīcijas tautsaimniecības attīstībā, ir nepietiekams. Tas nozīmē, lai gan Latvijas ārējais parāds nav liels – parasti tas nepārsniedz 10 % no IKP, valsts finanšu politiku attiecībā uz starptautisko finanšu institūciju piešķirtajiem līdzekļiem nevar uzskatīt par sevišķi veiksmīgu.

Viena no problēmām, kas bremzē straujāku ekonomisko attīstību, ir zems valsts institūcijās izstrādājamo tautsaimniecības un atsevišķu tās nozaru attīstības koncepciju un programmu profesionālais līmenis. Viens no galvenajiem iemesliem – šo darbu veic galvenokārt ministriju ierēdņi, reti piesaistot kvalificētus ekspertus. Trūkst gan pētījumu un kvalitatīvi sagatavotas analītiskas informācijas par tautsaimniecībā kopumā un atsevišķās tās nozarēs notiekošajiem procesiem un tos ietekmējošiem faktoriem, gan arī stratēģiskās attīstības prognožu. Tādēļ arī minētās koncepcijas un programmas raksturojamas kā vispārīgas, neadekvātas reālajai situācijai – tās ir nepietiekamas, lai, pamatojoties uz tām, pieņemtu pārdomātus lēmumus. Tas pats attiecināms uz dažiem

privatizācijas objektiem, it īpaši lielajiem uzņēmumiem. Rezultātā daudzi valdības lēmumi izrādās vāji sagatavoti.

3.2.2. Sociāli politiskais stāvoklis

Savas neatkarības 10 gados Latvija ir panākusi zināmu progresu demokrātiskas un atvērtas sadarbības valsts virzienā. Latvija ir kļuvusi par vairāku starptautisko organizāciju (ANO, EDSO, PTO, Eiropas padome) dalībvalsti. Latvija aktīvi sadarbojas ar Rietumvalstīm, lai iestātos NATO un pastiprinātu savu starptautisko drošību. Sekmīgi ir uzsāktas sarunas par iestāšanos Eiropas Savienībā.

Latvijas sociālo politiku ietekmē 4 galvenie faktori:

- virzība uz pievienošanos NATO un iestāšanos ES;
- etniskā politika, arī sabiedrības integrācija;
- reģionālās atšķirības un teritoriālā reforma;
- sabiedrības neuzticēšanās valdībai un nepieciešamība pēc sabiedrības administrācijas reformas.

Pašreiz Latvijas sociāli politiskais stāvoklis ir līdzīgs situācijai citās Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs. Notiek pāreja no pēcpadomju sistēmas uz tirgus ekonomiku un demokrātisku sabiedrību vispārējās intensīvas globalizācijas apstākļos. Šī pāreja arī iezīmē galvenās problēmas iekšējos sabiedriski politiskajos procesos:

- sabiedrības un indivīda identitātes meklējumi pašreizējā pārejas periodā;
- zemo ienākumu un lēno ekonomikas attīstības tempu dēļ saglabājas sabiedrības noslāņošanās, lēni veidojas vidusšķira;
- sabiedrības iekšējās integritātes vājums; pastāv liela sabiedrības daļa, kas nav integrējusies sabiedrības pamatsastāvā un aktīvi un apzināti nepiedalās Latvijas sabiedriskajos procesos;
- valsts varas relatīvais vājums, sabiedrības atsvešināšanās no valsts varas; korupcijas augstais līmenis;
- turpina pastāvēt demogrāfiskās problēmas²⁰;
- izglītības sistēmas neatbilstība jaunās paaudzes vajadzībām, pieaugušo izglītības un darbaspēka pārkvalifikācijas iespēju trūkums.

Sabiedrības kohēzijas procesu Latvijā apgrūtina sociāli, ekonomiski un politiski ļoti neviendabīgā, pat sašķeltā sabiedrība (depresīvie reģioni, attālināto un lauku rajonu iedzīvotāju problēmas, sociāli nelabvēlīgās iedzīvotāju grupas, invalīdu integrācija

sabiedrībā, pensijas vecuma iedzīvotāji). Ieguldot līdzekļus tikai ekonomikā, saglabāsies disbalanss starp ekonomiku un sociālo jomu, un attīstība nebūs ilgtspējīga.

Nodarbinātības līmenis Latvijā ir ļoti atšķirīgs dažādās pilsētās un lauku rajonos. Papildus objektīvajām ekonomiskajām problēmām liela nozīme ir tam, ka lielai sabiedrības daļai trūkst pašapziņas, uzņēmības, ticības sev un valstij, cilvēkiem nav vajadzīgo zināšanu un profesionālo iemaņu, viņi ir nedroši savā rīcībā un lēmumos, jūtas bezpalīdzīgi un nespējīgi mainīt savu dzīvi, piemērojot to jaunajiem apstākļiem.

Latvijas izglītības sistēmā atjaunotās neatkarības pirmo 10 gadu laikā ir veiktas daudzas pakāpeniskas izmaiņas, bet stratēģiskās reformas, kas sakņotos pašreizējā Latvijas reālajā dzīvē un tiektos uz vienotu Latvijas nākotnes vīziju, ir bijušas minimālas. Taču Latvijas pāreja no centralizētas ekonomikas uz brīvā tirgus ekonomiku prasa citādas iemaņas un attieksmi, kas ir ļoti būtiski gan pašam darbaspēkam, gan tā ražotās produkcijas patērētājam.

Straujas pārmaiņas ir notikušas Latvijas augstākās izglītības sistēmā – studējošo skaits, salīdzinot ar 1993.gadu, ir palielinājies 2,4 reizes, studējošo īpatsvars 1999./2000. akadēmiskajā gadā ir sasniedzis 3,4 % no valsts iedzīvotāju kopskaita, kas ļāvis Latvijai ierindoties Eiropas attīstīto valstu vidū. Tajā pašā laikā pilnībā par valsts budžeta līdzekļiem studē tikai 36% no studējošo kopskaita, pārējie maksā pilnu vai daļēju līdzdalības maksu²¹. Pastāv ievērojama neatbilstība starp darba devēju pieprasījumu pēc kvalitatīviem darbiniekiem un izglītības sistēmas iespējām sagatavot darbiniekus pieprasītākajās profesijās. Augstskolu materiāltehniskā bāze nav atjaunota vai tās atjaunošana ir bijusi ļoti nenozīmīga, augstskolu mācībspēku, īpaši profesoru skaits ir neatbilstošs studējošo skaitam, un mācībspēki nespēj pilnībā nodrošināt kvalitatīvas izglītības ieguvu; ir nepietiekama mācībspēku sastāva atjaunināšana. Pastāv akūta nepieciešamība pārstrukturēt un ievērojami paplašināt pieaugušo izglītības un pārkvalifikācijas iespējas.

Augstākās izglītības sistēma lielā mērā ir sadrumstalota: izveidotas daudzas nelielas specializētās mācību iestādes, kurās praktiski nenotiek zinātnes un pētniecības integrācija, to kritiskā masa ir nepietiekama nopietnu zinātnisku pētījumu veikšanai, kā arī personāla kvalifikācija un struktūra ir nepietiekama augstāko profesionālo kvalifikāciju apguvei. Nepietiekams ir augstskolu ieguldījums svarīgāko nacionālo prioritāšu risināšanā. Sadarbība starp augstskolām, pētniecības struktūrām un uzņēmējiem ir vāji attīstīta.

Pašreizējā valsts zinātnes politika nespēj aizkavēt Latvijas zinātnes sabrukumu un tam sekojošo augstākās izglītības kvalitātes strauju krišanos, kā arī liedz reālu iespēju zinātnei izstrādāt ieteikumus Latvijas sabiedrības un tautsaimniecības attīstības virzībai. Zinātnieku vecuma struktūra, dabiskais zinātniskā un akadēmiskā potenciāla atražošanas un paaudžu maiņas process ir izjaukts, Latvijā tikpat kā nav jaunu zinātnieku vecumā no 28 līdz 40 gadiem. Aktīvo zinātnieku skaits ar zinātnisko grādu ir samazinājies līdz kritiskai robežai – 0,6 zinātnieki uz 1000 iedzīvotājiem.

3.2.3. Reģionu attīstība

Reģions šī dokumenta izpratnē ir Latvijas teritorijas daļa (pagastu un pilsētu kopa, rajons vai rajonu kopa), kuru vieno noteikta pazīme vai kopīga problēma, vai problēmu kopums, kas šo teritoriju integrē patstāvīgu saimniecisku, administratīvu vai analītisku darbību veikšanai. Līdz ar to reģiona attīstība ir attiecīgā reģiona dabasvides, kultūrvides, sociālo un saimniecisko labvēlīgo pārmaiņu process, kas veicina iedzīvotāju labklājības pieaugumu, kas ir vai nu saskaņoti un mērķtiecīgi vadīts vai pašattīstības noteikts un kas ir valsts kopējās attīstības politikas sastāvdaļa.

Latvijā nav teritoriju, kurās vispār nav attīstības iespēju, taču ir liela dažādība šodienas situācijā. Eksistē reģionu sociālekonomiskās atšķirības – dabas un kultūrvides nianšes, atšķirības tradīcijās un ekonomiskajā aktivitātē, ienākumu dažādība²². Reģionu attīstība ir nelīdzsvarota, netiek izmantotas vietējās priekšrocības. Latvija jau ir kļuvusi par izteikti monocentrisku valsti.

Sadrumstalotā Latvijas administratīvi teritoriālā sistēma liedz iespēju izstrādāt reģionu attīstības koncepcijas un programmas. Tiek traucēta valsts un pašvaldību resursu racionāla izmantošana reģionu vajadzībām, vietējās fiziskās (ceļi, elektroapgāde, gāzes vadi, telekomunikācijas) un sociālās (izglītības, kultūras un medicīnas iestādes) infrastruktūras pilnveidošanai.

Nepietiekami attīstīta valsts un reģionālā infrastruktūra bremzē vienmērīgu saimniecības attīstību Latvijas teritorijā. Valstī izveidotā infrastruktūra nodrošina satiksmi starp Latvijas reģioniem un Rīgu, kā arī starp citām lielākajām pilsētām. Tajā pašā laikā infrastruktūra, it īpaši vietējas nozīmes, arī starpreģionālie ceļi, ir vāji attīstīti. Tas kavē vietējo preču un pakalpojumu tirgus attīstību, reģionālas nozīmes uzņēmējdarbības aktivizēšanos lauku rajonos. Turklāt Latvijas teritorijas konfigurācija, ceļu un apdzīvoto

vietu tīkls nosaka, ka ievērojamā teritorijas daļā veidojas nomales efekts, kas pastiprina pierobežas novietojuma tiešo ietekmi.

Lēnie zemes reformas tempi (zemes kadastrālās vērtības noteikšana, zemes robežu iezīmēšana dabā, reģistrācija zemesgrāmatās) bremsē zemes un nekustamā īpašuma tirgus attīstību visā Latvijas teritorijā. Tādēļ ir ierobežotas iespējas izmantot zemi un nereti arī citu ar to saistīto nekustamo īpašumu kā nodrošinājumu investīciju un ilgtermiņa kredītu piesaistīšanai uzņēmējdarbības attīstībai, it sevišķi lauku reģionos, tai skaitā lielāku, ekonomiski efektīvāku zemnieku saimniecību veidošanai.

Kvalificētu speciālistu trūkums reģionos gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs un visos kvalifikāciju līmeņos bremsē darba ražīguma un uzņēmējdarbības efektivitātes palielināšanos, jaunu tehnoloģiju ieviešanu, uzņēmumu vadības un tirgus iemaņu apgūšanu. Pat uzņēmumos, kur ieviestas mūsdienu tehnoloģijas, netiek nodrošināta pienācīga to atdeve.

3.3. Faktoru mijiedarbība

Lai izstrādātu iespējamo Latvijas nākotnes vīziju, attīstības scenāriju un stratēģijas variantus, norādīto ārējo un iekšējo faktoru sistematizēšanai tiek lietota *SWOT* (priekšrocību, trūkumu, iespēju un risku) analīzes metodika.

3.3.1. Priekšrocības

Latvijas priekšrocības nosaka vairāki faktori:

- valsts atrašanās politiski un ekonomiski aktīvā reģionā, ko veido viens no lielākajiem globālajiem rūpniecības un tirdzniecības centriem – Rietumeiropa līdz ar Skandināvijas, Austrumeiropas un Baltijas subreģioniem; daudzi valsts iedzīvotāji uztur aktīvas saites ar cilvēkiem dažādās valstīs; Rīga ir spējīga pildīt Baltijas jūras reģiona ekonomikas un kultūras metropoles lomu;
- attīstīta, stabila banku sistēma, kas integrēta Eiropas banku sistēmā un ir spējīga nodrošināt Latvijas mērogiem praktiski neierobežotu finansu resursu piesaisti;
- daudzpusīga, multikulturāla sabiedrība, kura savstarpējās attiecībās kopumā ir balstīta uz savstarpēju iecietību;
- demokrātiska, parlamentāra valsts iekārta; iedzīvotāji ir gatavi līdzdarboties valsts attīstībā;

- reāli funkcionējoša liberāla un atvērta tirgus ekonomika valstī, kā arī PTO dalībnieka statuss;
- virzība uz kopīgu triju Baltijas valstu ekonomisku, politisku un militāru integrāciju NATO un ES;
- relatīvi kvalitatīva, ekoloģiski tīra, nepārbīvēta dzīves telpa²³ ar tīkamu, mērenu klimatu; dabiskie resursi – meži, pazemes tukšumi, lēti hidroresursi;
- sabiedrībai kopumā un īpaši jaunatnei ir noturīga interese iegūt augstāko izglītību;
- pieredzējuši un augsti kvalificēti speciālisti – zinātnieki, inženieri, tehniķi, strādnieki, menedžeri atsevišķās zināšanu ietīpīgās un augsto tehnoloģiju nozarēs – programminženierijā, aparātbūvniecībā, farmakoloģijā, biotehnoloģijā; labas potences informācijas sabiedrības attīstībai.

3.3.2. Trūkumi

- valsts atrašanās izteiktas lielvalstu ģeopolitiskās ieinteresētības reģionā;
- neliels ekonomiskais potenciāls – nacionālā kopprodukta masa (apm. 0,1% no ES); ierobežots iekšējā preču un pakalpojumu tirgus apjoms, kas pamatā nevar nodrošināt rentablu ekonomisko darbību bez liela saražotās produkcijas un pakalpojumu eksporta;
- nepietiekami ekonomikas attīstības tempi; iedzīvotāju uzkrājumu un ar to saistīto investīciju trūkums visās tautsaimniecības nozarēs sakarā ar izveidojušos *zemu ienākumu līdzsvaru*; mazs iekšējais riska kapitāls, kas ierobežo arī lielāku ārvalstu investīciju ieplūdi; vāji attīstīts vērtspapīru tirgus; valsts fiskālā politika, tai skaitā nodokļu sistēma un valsts budžets, un pat liela valsts ārējā parāda daļa vairāk orientēti uz patēriņa apmierināšanu, nevis uz attīstības veicināšanu;
- sadrumstalota administratīvi teritoriālā struktūra, izteikti nevienmērīgs iekšējo valsts reģionu attīstības līmenis;
- īslaicīga demokrātijas pieredze, nepietiekama valsts varas kvalitāte, relatīvi augsts korumpētības un *pelēkās ekonomikas* līmenis; nozīmīga sabiedrības daļa nespēj pielāgoties postsociālisma apstākļiem, tā ir sociāli, ekonomiski un politiski neviendabīga;
- sabiedrības novecošanās, demogrāfiskās problēmas (it īpaši pamatnācijas – latviešu – demogrāfiskās problēmas);

- derīgo izrakteņu un pietiekamu enerģijas resursu trūkums valstī – enerģētiskie resursi ir tikai koksne, kūdra un dažas hidroelektrostacijas²⁴;
- tehniskie un tehnoloģiskie resursi galvenokārt ir nolietoti un novecojuši; aizkavēta infrastruktūras attīstība, kas rada papildu slogu investīcijām;
- izglītības sistēma kopumā nav racionāla, mērķtiecīga, tehnoloģiski nodrošināta un virzīta uz indivīdu; nelīdzsvarota, ar demogrāfiskās attīstības tendencēm un prognozēm nesaistīta izglītības iestāžu tīkla attīstība un izglītības finansēšanas politika; nepietiekama augstākās izglītības kapacitāte; ilgs vidējais studiju laiks un zems īsa laika studiju programmās studējošo skaits; augstākās izglītības kvalitāte kopumā neatbilst valsts vajadzībām un Eiropas kopējā darbaspēka tirgus prasībām; ir pārāk maz (ES un globalizācijas mērogos) augsti kvalificētu, šodienas prasībām atbilstošu speciālistu pietiekamas paātrinātas ekonomiskās attīstības *kritiskās masas* sasniegšanai;
- Latvijas zinātnes nepietiekama spēja radīt inovatīvus produktus globālam tirgum ekonomiski nozīmīgā kvalitātē un kvantitātē, *pārrāvums* augstākās kvalifikācijas akadēmiskā personāla (īpaši profesūras) sagatavošanā, zems pedagoga statuss sabiedrībā.

3.3.3. Iespējas

- integrācija Rietumu pasaulē un sabiedrībā, līdzdalība NATO un ES kā garants valsts drošībai, ekonomiskajai stabilitātei un attīstībai, turpinot pildīt *tilta* funkcijas starp ES, no vienas puses, un Krieviju un NVS, no otras puses; pieaugot ekonomiskajai aktivitātei Baltijas jūras reģionā, Latvija var ieņemt stratēģiski daudz nozīmīgāku pozīciju;
- valsts fiskālās un finanšu politikas (nodokļu sistēma, valsts ārējais parāds, valsts budžets) pārorientēšanas iespējas, galveno uzsvaru liekot uz tautsaimniecības attīstības paātrināšanu, stingri ierobežojot patēriņu un neproduktīvus izdevumus;
- tautsaimniecības attīstības orientācija uz zināšanām bāzētas produkcijas ražošanu (informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, biotehnoloģija, farmakoloģija, ekoloģiski tīra pārtika, dziļā koksnes pārstrāde) un pakalpojumiem ar lielu pievienoto vērtību (tranzīts, tūrisms, finanšu pakalpojumi, biznesa vadība, preču un pakalpojumu distribūcija);

- nodrošinot visos reģionos kvalitatīvu infrastruktūru (telekomunikācijas un datu pārraide, enerģija, ceļi, ūdenssaimniecība) un pakalpojumus, radīsies iespēja vienmērīgākai visu valsts reģionu attīstībai;
- izglītības sistēmas harmonizācija ar Baltijas un Eiropas izglītības sistēmu; nodrošinot nepieciešamos resursus ikviena indivīda kvalitatīvai izglītībai visa mūža garumā, ir iespējams radīt valstī pietiekamu intelektuālo bāzi nākotnes informācijas sabiedrībai;
- uzņēmējdarbības attīstība veidos sabiedrības vidusslāni, kas savukārt sekmēs politisko un ekonomisko stabilitāti valstī;
- ekonomikas augšupeja nodrošinās kultūrvides atbalstu un Latvijas identitātes saglabāšanu, iekļaujoties kopējos Eiropas daudznāciju attīstības procesos.

3.3.4. Riski

- stratēģiskā ģeopolitiskā stāvokļa dēļ lielvalstis vai transnacionālie ekonomiskie grupējumi var izmantot ekonomiskā un politiskā potenciāla pārsvaru, lai savās interesēs manipulētu ar sabiedriskajiem, ekonomiskajiem un politiskajiem procesiem Latvijā;
- var neizdoties sasniegt pietiekami straujus attīstības tempus, lai izkļūtu no *zemu ienākumu lomatām*, tādēļ Latvija var izrādīties ārpus globālā informācijas sabiedrības veidošanas procesa un atpalcība no attīstītajām Rietumvalstīm nesamazināsies; šādā gadījumā, pastāvot spēcīgai konkurencei no attīstīto valstu puses, Latvija var izrādīties par mazjaudīgu un mazskaitlīgu nozīmīgas vietas iekarošanai globālā mērogā;
- nespēja pietiekami sekmīgi apkarot korupciju; ekonomiskās un politiskās varas saplūšana, oligarhisko attiecību veidošanās;
- sabiedrībā neveidojas pietiekami liels vidusslānis, saglabājas liels nabadzīgo iedzīvotāju slānis, īpaši reģionos, un tas rada papildu iekšpolitisko nestabilitāti;
- pasliktinoties politiskajām attiecībām starp Rietumvalstīm un Krieviju, kā arī starp Latviju un Krieviju, Latvija var izrādīties vājas ekonomiskās aktivitātes zonā;
- nespējot atrisināt savas iekšējās ekonomiskās un sociālās problēmas, ES valstis var izrādīties nespējīgas turpināt paplašināšanās procesu un iekļaut Latviju ES; tas nozīmēs neizbēgamu Latvijas nokļūšanu tiešā Krievijas politiskajā un ekonomiskajā ietekmē ar visām no tā izrietošajām sekām;

- zemās investīcijas izglītībā un zinātnē nopietni apdraud Latvijas ekonomisko un politisko nākotni; *smadzeņu* aizplūšana uz ekonomiski attīstītajām valstīm ar augstāku kvalificēta darba samaksu var vēl vairāk samazināt Latvijas attīstības perspektīvas;
- nepietiekami efektīvi veicot sabiedrības integrāciju, Latvija var kļūt par sašķeltu kopienu valsti, kurā pastiprinās iekšpolitiskā spriedze, kas padara to par investīcijām nedrošu valsti;
- valsts ekonomisko un sociālo attīstību, kā arī sabiedrības radošo potenciālu apdraud sabiedrības novecošanās, bezdarba draudi, kaitīgo ieradumu un noziedzības izplatīšanās, iedzīvotāju daļas atstumtība no lēmumu pieņemšanas, arhaisks domāšanas veids un slīgšana apātijā.

Galvenais secinājums: Latvijai ir reāla iespēja sasniegt augstus ekonomiskā pieauguma tempus, tikai balstoties uz pieredzi un esošajiem augsti kvalificētiem speciālistiem zināšanu ietilpīgās nozarēs, uz sabiedrības noturīgu ieinteresētību kvalitatīvas izglītības iegūšanā. Lielākais šķērslis un iespējamais riska faktors – Latvija var izrādīties par mazjaudīgu un mazskaitlīgu nozīmīgas vietas iekarošanai globālā mērogā.

4. Attīstības scenāriji

Atkarībā no ārējo procesu virzības, no Latvijas prasmes iekļauties šajos procesos un izmantot objektīvās tendences savas attīstības veicināšanai, kā arī no iekšējo politisko, ekonomisko un sociālo faktoru attīstības un mijiedarbības ir iespējami daudzi vairāk vai mazāk sekmīgas Latvijas ilgtspējīgas attīstības scenāriji. Šajā koncepcijā tiek detalizēti apskatīts vēlamais, aktīvais scenārijs, kurš integrē valstij pozitīvās tendences un ir reāls, sabiedrībai koncentrējoties tā izpildei. Tiek ieskicēts arī valsts neveiksmīgas attīstības – inerces – scenārijs, kurš ir iespējams, ja netiek veiktas aktīvas darbības koordinētai un virzītai informācijas sabiedrības izveidei Latvijā.

4.1. Ārējie procesi

Globalie attīstības procesi, ārējās vides ietekme Latvijai kā nelielai valstij ir īpaši svarīga. Nākotnē var prognozēt šādu galveno faktoru ietekmi uz Latvijas attīstību:

- starptautiskās politiskās un ekonomiskās alianses būs balstītas uz valstu reģionālo piederību; tajā pašā laikā izveidojas globālas virtuālās alianses (pēc dalībnieku interesēm), to nozīmīgums un ietekme uz visiem attīstības procesiem strauji pieaug;
- Eiropa turpinās savu politisko, ekonomisko un militāro tuvību ar ASV, pieaugs Eiropas politiskā un, iespējams, militārā loma;
- ir prognozējams Āzijas lomas pieaugums ekonomiskajā attīstībā (Ķīna, Indija, Japāna, Koreja);
- ikvienam būs iespējas iegūt zināšanas un izmantot tās labklājības nodrošināšanai; izglītība un tās kvalitāte būs izšķirošie faktori globālā konkurencē, pieaugs pieprasījums pēc augsti kvalificēta darbaspēka, arī no Latvijas (*smadzeņu aizplūšana*);
- zudīs robežas cilvēku, preču, pakalpojumu un informācijas plūsmai; cilvēki vairāk mācīsies un strādās ārpus sava reģiona vai valsts robežām, kļūs vēl aktuālāki ar imigrāciju saistītie jautājumi;
- strauji mainīsies apkārtējā vide, pieaugs pieprasījums pēc kvalitatīvas vides (dabīgas pārtikas, tīra gaisa un ūdens); arvien mazāk būs atlikušas viegli sasniedzamas vietas ar dabisku vidi.

Nozīmīga loma turpmākajā desmitgadē būs globalizācijas procesam, kas ietekmēs politisko, sociālo un ekonomisko attīstību.

NATO, Eiropas Savienība un ASV būs galvenie starptautiskie *aktieri* nākamo 20–30 gadu laikā Baltijas jūras reģionā.

NATO turpinās saglabāt svarīgu, iespējams, dominējošu lomu Eiropas un Transatlantijas drošības interešu aizstāvēšanā. Alianses efektivitāti nākotnē ietekmēs:

- ASV iesaistības līmenis Eiropas problēmās;
- NATO tālākā paplašināšanās;
- atšķirības militārajās iespējās un tehnoloģijā starp ASV un Eiropas sabiedrotajiem;
- sadarbība starp KEDAP (*Kopīgā Eiropas drošības un aizsardzības politika*) un NATO;
- sekmes Eiropas integrācijā.

Eiropā tiks realizēts t.s. Eiropas attīstības modelis (*European Way*), proti, – ceļš uz dalību globālajā informācijas sabiedrībā, ievērojot ekonomiskos, politiskos, sociālos un ekoloģiskos aspektus un nodrošinot visiem indivīdiem vienādas iespējas.

Iespējamie scenārija varianti:

- vienota Eiropas Savienība, neraugoties uz reģionalizācijas procesu pastiprināšanos (piem., ziemeļvalstis un dienvidvalstis); ES vieno kā ekonomiskās, tā arī drošības intereses; turpinās zināma ekonomiskā un tehnoloģiskā atpalcība no ASV; jaunās dalībvalstis attīstās lēni un nevienmērīgi; ES dalībvalstu noslāņošanās un jauno dalībvalstu atpalcība no ES valstu vidējā līmeņa noved pie vienpusīgas un pat nevēlamas ekonomiskās struktūras jaunajās dalībvalstīs;
- tiek pārvarēta ES stagnācijas tendence; jaunās dalībvalstis sekmīgi integrējas politiski un saimnieciski spēcīgā un vienotā Eiropā; izveidojusies lielā Eiropas Savienība nostājas pasaules ekonomiskās attīstības pirmajās rindās;
- Eiropā pieaug ekonomiskā un politiskā sadarbība starp reģioniem un reģionu iekšienē, arī Baltijas jūras reģionā; Baltijas jūras reģiona nozīmes tālāks pieaugums Eiropas un pasaules mērogā.

ES loma un ietekme pasaulē būs atkarīga no politiskās un ekonomiskās integrācijas panākumiem, kas reducēsies uz spēju radīt vienotu ekonomisko politiku un ārpolitiku.

Izšķirošie būs šādi faktori:

- ES paplašināšanās;
- ES institucionālā reforma;
- Eiropas valūtas savienība;
- kopīgā Eiropas drošības un aizsardzības politika.

Amerikas Savienotās Valstis turpmākajos gados saglabās galvenās globālās lielvaras statusu, kas izpaudīsies gan politikā, gan ekonomikā, gan arī militārajā jomā. Nākamajā desmitgadē ASV, iespējams, vēl vairāk nostiprinās savas līderpozīcijas pasaulē. Attiecībā uz Eiropu, un sevišķi uz Ziemeļeiropu, tās ietekmes pastiprināšanās nav garantēta.

Ziemeļeiropas un Baltijas valstis, kā arī Krievija jāizdala kā *reģionālie aktieri*.

Ziemeļeiropas (Skandināvijas valstis) turpinās savu atvērto politiku attiecībā uz Baltijas valstīm, integrējot tās arvien ciešāk savā vidē. Turpināsies Skandināvijas atbalsts Latvijas integrācijai ES un NATO.

Baltijas valstu sadarbība tuvākajā laikā notiks bez straujām pārmaiņām, turpināsies pakāpeniska savstarpējā integrācija ar virzību uz NATO un ES, izmantojot ASV atbalstu šajā virzībā.

Krievijas vietu Baltijas jūras reģionā un pasaulē ietekmēs:

- demokrātijas un tirgus ekonomikas attīstības pakāpe Krievijā;
- līdzdalība globālajā ekonomikā un globalizācijas procesos;
- attiecības ar ASV un citām rietumvalstīm.

Sagaidāms, ka tuvākajā laikā Krievijā būs formāla demokrātija ar relatīvu tirgus ekonomiku, kas atsevišķās nozarēs atvērta ārvalstu investīcijām. Krievijā saglabāsies nepieciešamība pēc rietumvalstu investīcijām, kā arī interese par politisko dominanci Baltijas jūras reģionā un Austrumeiropā. Rietumvalstis iespēju robežās turpinās atbalstīt Krievijas ekonomiku un prognozējamu politisko attīstību. Kompromisu robeža starp iespējamo rietumu palīdzību un Krievijas prasībām, iespējams, kļūs skaidrāka turpmāko 5 gadu laikā atkarībā no NATO un ES reformu un paplašināšanās tempiem.

Faktiski Krievijas attīstības jautājums ir atkarīgs no tā, vai politiski Krievija turpinās demokratizāciju un ekonomiski veicinās atvērtas tirgus sabiedrības attīstību. Pēdējo

gadu desmitu laikā pasaulē notiekošie demokratizācijas procesi ļauj domāt, ka arī Krievijā ilgtermiņā tiks pārvarēta ekonomiskā stagnācija, valstī nostiprināsies demokrātija un tirgus ekonomika. Šādā gadījumā Krievija kļūs par drošu Latvijas tirdzniecības un investīciju partneri. Krievijai demokratizējoties, izveidosies normālas ilgtermiņa attiecības ar Baltijas valstīm, kas balstīsies uz saimnieciskā izdevīguma principiem un līdztiesīgām politiskām partnerattiecībām.

4.2. Latvijas attīstība – aktīvais scenārijs

Lai nodrošinātu sabiedrības labklājības līmeņa pieaugumu, Latvijai nākotnē aktīvi jāiekļaujas reģionālajā un globālajā saimnieciskajā darbībā, izmantojot atrašanos politiski un ekonomiski aktīvajā Baltijas jūras reģionā, nepārtraukti paaugstinot sabiedrības zināšanu līmeni, izveidojot labvēlīgu uzņēmējdarbības vidi un attīstot modernu infrastruktūru, nodrošinot sabiedrības ekonomisko un sociālo kohēziju. Latvijas nākotnes vīzijas pamatelementi ir šādi:

- Latvijas attīstības pamatā ir liberāli demokrātiskā pasaules modeļa pamatprincipi: brīvība, drošība, cilvēktiesības, vienlīdzība iespējās, vienotība, noturība ilgtermiņā;
- globalizācijas procesa duālas ietekmes pieaugums uz Latviju: iesaistīšanās starptautiskajās organizācijās (ES, NATO, OECD) palielinās valsts drošību, Latvija iesaistīsies globālu problēmu risināšanā; tajā pašā laikā daudzu politisko un ekonomisko jautājumu risināšanu uzņemsies starptautiskās organizācijas, kuras Latvija, būdama maza valsts, nespēs ievērojami ietekmēt, un valsts patstāvība lēmumu pieņemšanā samazināsies.

Atkarībā no globālo un Eiropas kopējo procesu virzības, kā arī Latvijas valsts panākumiem informācijas sabiedrības veidošanā iespējams šāds aktīvais scenārijs:

- Latvija kļūst pilntiesīga NATO un ES dalībvalsts;
- notiek intensīva sadarbība starp Austrumiem un Rietumiem, Latvija atrodas aktīvajā ES reģionā; Latvija cieši sadarbojas ar citām Eiropas (Baltijas reģiona) valstīm, īpaši Skandināvijas valstīm, relatīvi līdzīga ģeopolitiskā stāvokļa, interešu un mentalitātes dēļ; notiek arī politiski un ekonomiski aktīva sadarbība ar Austrumiem;

- stabila, liberāla demokrātija valstī, kas vērsta uz atvērtas sabiedrības attīstību ar indivīda primāro nozīmīgumu kā galveno tās vērtību un indivīda atbildību par sevi kā konsolidētas sabiedrības locekli; nostabilizējas politiskās partijas un nevalstiskās organizācijas; iedzīvotāju vairākums atbalsta parlamentāru, demokrātisku valsts iekārtu un ir lojāli pret valsti;
- aktīvi atbalstīta un uzturēta sabiedrības integrācija, balstoties uz latviešu valodas un kultūras, kā arī atvērtas demokrātiskas sabiedrības vērtībām, nenoliedzot minoritāšu identitāti un kultūras plurālismu;
- efektīva, demokrātiska, caurspīdīga un atvērta valsts pārvalde, visiem pieejami kvalitatīvi valsts iestāžu pakalpojumi; E-valdības modeļa attīstība;
- zināšanu pārvaldības process²⁵ realizēts valsts mērogā kā sabiedrības prioritāte un valsts ekonomikas un sociālās dzīves pamats; izglītota un zinoša sabiedrība kļūst par valsts iekšējās un ārējās drošības garantu;
- Latvija aktīvi iekļaujas reģionālajā un globālajā saimnieciskajā darbībā, attīstās konkurētspējīgu preču ražošana; adekvātu paliekošu ārvalstu investīciju piesaisti veicina labvēlīga biznesa vide, valsts garantijas, nodokļu atvieglojumi; paaugstinās valsts drošība mainīgajos ekonomiskajos un politiskajos apstākļos, ilgtermiņā līdzsvarojas ārējās tirdzniecības bilance;
- attīstīta moderna infrastruktūra (informācijas un telekomunikāciju tīkli, ceļi, elektrības padeve, ūdenssaimniecība); visas Latvijas ekonomiskās telpas pilnīga datorizācija un pieeja *Internet*; izveidota nepieciešamā biznesa vide visā valstī;
- *jaunās ekonomikas* un E-komercijas vides attīstība; stingra orientācija uz zemu energoietilpīgu un materiālietilpīgu ražošanu, balstītu uz zināšanām, augstām tehnoloģijām un inovāciju rūpniecībā, lauksaimniecībā un pakalpojumos;
- zinātniskās pētniecības darba iespējas nodrošina pasaules līmenim atbilstošus rezultātus konkurētspējīgās nozarēs, novēršot piedāvājumu zuduma risku; efektīvs inovāciju process, ar augstskolām saistītu aktīvi funkcionējošu tehnoloģisko centru izveide un sasaiste ar attiecīgajiem Eiropas tehnoloģiskajiem megacentriem;
- ES infrastruktūrā integrēta konkurētspējīga transporta (sauszemes, ūdens un gaisa) sistēma, ērta vietējā un starptautiskā satiksme, efektīva un integrēta kravu un pasažieru loģistika; aktīvs vietējais un starptautiskais tūrisms;
- tranzīta pakalpojumu īpatsvars tautsaimniecībā sabalansēts ar ražošanu un pakalpojumiem; Latvija kooperācijā ar citu valstu struktūrām efektīvi pelna,

- izmantojot tranzīteritorijas statusu; attīstīta kuģniecība un efektīva ostu darbība, kā arī papildu un sekundārie pakalpojumi (loģistika, distribūcija, banku un apdrošināšanas serviss, konsultēšana);
- lauku rajonos ekonomika ir diversificēta, lauksaimniecībā dominē specializēta augstākā (arī nepārtikas) ražošana (piem., ekoloģiski tīri produkti); attīstās visu veidu ražošana un pakalpojumi, izplatīti kļūst dažādi teledarba veidi;
 - Rīga kļūst par Baltijas jūras reģiona biznesa, finanšu, zinātnes, augsto tehnoloģiju un komunikāciju centru;
 - izglītība kļūst par procesu visa mūža garumā, valsts garantē ikvienam vispārējās izglītības iespējas un nodrošina visiem kvalitatīvas augstākās un profesionālās izglītības iespējas; mācību process orientēts uz spēju patstāvīgi apgūt zināšanas un tās lietot;
 - tiek līdzsvarota izglītības iestāžu tīkla attīstība un izglītības finansēšanas politika atbilstoši demogrāfiskās situācijas attīstībai; Latvijas izglītības telpa kļūst par kopīgas Baltijas un Ziemeļvalstu izglītības telpas sastāvdaļu, kurā dārgās starpdisciplinārās izglītības programmas tiek kopīgi īstenotas kādā valstī;
 - notiek pakāpeniska sabiedrības ekonomiskā un sociālā kohēzija; pieaugot darbaspēka mobilitātei, izlīdzinās atšķirības starp valsts reģioniem, veidojas sabiedrības vidusšķira; atrisinātas ar demogrāfisko procesu saistītās darbaspēka problēmas.

4.2.1. Ekonomika

Var pieņemt, ka, pakāpeniski pieaugot dzimstībai, iedzīvotāju skaits Latvijā nedaudz stabilizēsies. Palielināsies arī darbaspējīgo iedzīvotāju skaits, jo, pateicoties samērā augstajam dzimstības līmenim astoņdesmitajos gados, sākot ar apmēram 2001.–2002.gadu darba tirgū nonāks papildu kvalificēts darbaspēks. Tālākā perspektīvā, pastāvot optimistiskākiem pieņēmumiem par dzimstības pieauguma tempiem nākamajos gados (1999.gadā pēc ilgāka pārtraukuma ir neliels dzimstības pieaugums), darbaspējīgo iedzīvotāju skaits pēc 15–20 gadiem atkal sāks pieaugt²⁶. Ņemot vērā šīs tendences, nākas secināt, ka demogrāfiskā situācija minētajā laika posmā būs ekonomikas attīstību stimulējošs faktors. Tādēļ, ja būs arī citu faktoru labvēlīga kombinācija (stabila makroekonomiskā vide, labvēlīga ārējo tirgu konjunktūra), ekonomikas (iekšzemes kopprodukta) attīstības tempi pakāpeniski pieaugs, pēc 2005.gada vidēji sasniedzot 6–8 % gadā.

Iedzīvotāju vidējie ienākumi, ņemot vērā nacionālā ienākuma pārdali, acīmredzot pieaugs lēnākā tempā – vidēji 4–6 % gadā. Palielinot valstī pensijas vecumu, arī pensionāru īpatsvara pieaugums varētu būt neliels. Lai gan, pieaugot dzimstībai, palielināsies arī bērnu īpatsvars ģimenēs, nedaudz pieaugs arī iedzīvotāju uzkrājumi. Tādēļ var cerēt, ka tuvākajos gados stabilizēsies sabiedrības diferenciācija pēc ienākumu līmeņa.

Tālākā laika gaitā, līdzīgi kā tas dažādos laika posmos bijis ekonomiski attīstītajās valstīs, situācija varētu mainīties – aizsāksies ienākumu izlīdzināšanās tendence²⁷. Darba ņēmējiem sāks piederēt arvien lielāki nacionālo aktīvu apjomi. Runa ir arī par intelektuālo kapitālu, kura liela daļa veidojas, pieaugot sabiedriskajām investīcijām izglītības sistēmā.

Turpmāko 5–10 gadu laikā turpināsies Latvijas tautsaimniecības pārstrukturizācija. Tā notiks vairākos posmos.

Pirms plašāka mēroga reindustrializācijas²⁸ nepieciešams daudz plašākā apjomā kā līdz šim veikt darbietilpīgo infrastruktūras atjaunošanu un sakārtošanu. Tas nav iespējams bez papildu darbaspēka iesaistīšanas. Ņemot vērā prognozējamo demogrāfisko situāciju, tas nav iespējams, ja ir tehniski atpalikusi lauksaimniecība – nozare, kur ir zināmas potenciālas darbaspēka rezerves. Tādēļ tā ir nozare, kurā vispirms jāstimulē mūsdienu tehnoloģiskā līmeņa sasniegšana. Tas neveicinās lauksaimniecības produktu ražošanas apjoma palielināšanos valstī, bet ļaus izbrīvēt darbaspēku citām nozarēm. Tādēļ lauksaimniecības modernizācijas veicināšana ir viena no aktuālākajām Latvijas prioritātēm.

Paplašināti atjaunojot un modernizējot infrastruktūru, arī turpmāk saglabāsies paaugstināti attīstības tempi būvniecībā – nozarē, kur galvenokārt turpināsies no lauksaimniecības izbrīvētā darbaspēka ieplūde. Laukos samazināsies iedzīvotāju skaits, jo tie pārcelsies uz pilsētām.

Arvien pieaugs reindustrializācijas loma. To būtiski ietekmēs ārvalstu investīcijas un ekonomiski attīstīto valstu transnacionālo korporāciju (TNK) prakse – agrāk apgūtu masveida ražošanas procesu pārvietošana uz kādu ekonomiskās attīstības valsti ar nobriedušu industriālā tipa ekonomiku, kurā ir arī inovatīvās ekonomikas aizemetņi, ar izglītotu darbaspēku pietiekamā līmenī, lai nodrošinātu standartizētas masveida produkcijas ražošanu²⁹.

Latvijas uzņēmumi arvien vairāk tiks iesaistīti lielo TNK iekšējā apgrozījumā, kļūstot par daļu no kooperācijas saitēm starp to specializētajiem meitas uzņēmumiem, kas atrodas dažādās valstīs un pat dažādos kontinentos. Tas būs viens no globālā, integrētā ražošanas–tirdzniecības tīklveida modeļa izveidošanās rezultātiem, ko veicinās mūsdienu informācijas un sakaru sistēmas, kas ļaus šādas komplicētas tīklveida sistēmas vadīt un kontrolēt arvien efektīvāk.

Tomēr pastiprināsies arī faktori, kas šo procesu bremzēs. Attīstoties informācijas un telekomunikāciju sistēmām, it īpaši *Internet*, arvien vairāk samazināsies nepieciešamība TNK veidot plašu meitas uzņēmumu un filiāļu tīklu. Arvien biežāk pasūtījumus izejvielu, materiālu, detaļu, kā arī pakalpojumu piegādei uzņēmumi ievietos *Internet* mājas lapās. Tas nozīmē, ka daudzi Latvijas uzņēmumi tomēr ne vienmēr varēs cerēt uz dāsnām ārvalstu kompāniju investīcijām ražošanā – tie būs spiesti meklēt citus līdzekļus savu ražošanas jaudu attīstībai.

Reindustrializācija un uzņēmumi Latvijā veidosies ne tikai atkarībā no ārvalstu investīcijām un TNK. To noteiks arī iekšējo faktoru loģika, tai skaitā uzņēmējdarbības strukturālās sabalansētības (lielo, vidējo un mazo uzņēmumu attiecība, industriālās grupas un klasteri) nepieciešamība³⁰. Tādēļ nākamajos gados svarīgas būs nevis atsevišķas investīcijas vispār, lai cik lielas tās būtu, bet tādas investīcijas, kas stimulē plašu, sazarotu industriālo grupu veidošanos.

Īstenojoties šādai politikai, pēc reindustrializācijas Latvijā veidosies mūsdienīga rūpniecība, izmantojot ekonomiski attīstīto valstu jau sasniegto tehnoloģisko līmeni, to investīcijas un industriālo pieredzi. Tādēļ šādas rūpniecības attīstībai un tai adekvāta darbaspēka sagatavošanai jābūt par vienu no galvenajām Latvijas prioritātēm vidējā (10–15 gadu) termiņā.

Tomēr, sekmīgi attīstoties zinātnei, pieaugot investīcijām jaunajās tehnoloģijās, ekonomikas attīstību arvien vairāk noteiks jaunas *augsto tehnoloģiju* nozares³¹ un strukturālās izmaiņas tautsaimniecībā pavērsīsies pretējā – deindustrializācijas virzienā³². Tas nozīmēs, ka atsāksies industrijas daļas samazināšanās IKP struktūrā, dodot vietu lielākai pakalpojumu daļai. Tomēr tas nebūs atkārtots industrijas *noriets* pēc deviņdesmito gadu sākuma scenārija. Industrijā, pateicoties jauno tehnoloģiju ieviešanai, pieaugs darba ražīgums, palielināsies arī ražojamās produkcijas apjoms. Starp industrijā nodarbinātajiem pieaugs augsti kvalificētu darbinieku īpatsvars. Tas

lielā mērā kompensēs negatīvās demogrāfiskās situācijas ietekmi. Industrija kļūs par vienu no inovatīvās ekonomikas pamatiem³³.

Arī pakalpojumu struktūrā notiks izmaiņas. Samazināsies tranzīta pakalpojumu īpatsvars, lai gan to apjoms absolūtā izteiksmē turpinās palielināties. Savukārt pieaugs informatīvo, finanšu un citu *virtuālo* pakalpojumu daļa³⁴.

Industrija, tehnoloģisko un informatīvo pakalpojumu nozare apmēram pēc 2010.–2015.gada sāks veidot principiāli jaunu ekonomikas modeli – inovatīvo ekonomiku, bet sabiedrību pārveidot par informācijas sabiedrību³⁵. Kopīgajā produktivitātes palielinājumā lielākā daļa, ap 80%, attieksies uz darba produktivitātes pieaugumu. Citiem vārdiem sakot, iekšzemes produkta pieaugumā uz vienu Latvijas iedzīvotāju arvien svarīgāka loma būs tehniskajam progresam un inovācijām, nevis kopējās kapitāla masas uzkrāšanai vai strādājošo skaita pieaugumam, kas Latvijā, ņemot vērā prognozējamo demogrāfisko situāciju, nav iespējams³⁶. Tādēļ arī no investīciju viedokļa svarīgāki būs ieguldījumi izglītībā, zinātnē un modernajās tehnoloģijās, nevis fiziskā kapitāla apjoma palielināšanā (runa ir par industriālo fizisko kapitālu; infrastruktūrā tā palielināšana joprojām būs nepieciešama).

Ar pāreju no industriālās ekonomikas uz inovatīvo ekonomiku mainīsies arī uzkrājumu līmeņi. Industrializācijas sākuma fāzē (pašlaik) šis līmenis ir ap 10% no IKP³⁷. Inovatīvajā ekonomikā tas palielināsies līdz 25–30 % no IKP vai pat vairāk, saglabājoties šādā līmenī arī turpmāk. Tas veicinās lielāku investīciju ieplūdi ekonomikā un līdz ar to arī straujāku tautsaimniecības attīstību. Papildu faktors, kas veicinās straujāku ekonomisko izaugsmi, būs ES strukturālie fondi, ja tie sasniegs vismaz 5% no IKP³⁸.

Pakāpeniski pieaugot uzkrājumu līmenim, palielināsies un kļūs jūtāmāka arī finanšu institūciju loma gan reindustrializācijā, gan pārejā uz inovatīvo ekonomiku. Bankas jau šodien ir viens no svarīgākajiem mehānismiem plašas sabiedrības uzkrājumu transformēšanā investīcijās un kapitāla akumulēšanā. Reindustrializācijas procesā ar saviem noguldījumiem bankās pastarpināti arvien vairāk piedalīsies plaša sabiedrība, saņemot par to attiecīgus procentus. Bankas ir arī viens no galvenajiem inovatīvo ideju filtriem, jo, piedaloties jaunu projektu finansēšanā, tās rūpīgi analizē ieguvumus un risku, kas saistīts ar šo projektu īstenošanu. Tieši ar banku palīdzību praksē turpmāk arvien vairāk tiks īstenotas konkrētajā brīdī un konkrētajā situācijā efektīvākās

inovācijas, atsijājot tās, kuras vēl nav pietiekami nobriedušas. Tādēļ tieši banku sistēma būs viens no galvenajiem inovatīvās ekonomikas dzinējspēkiem un veicinātājiem.

Tomēr finansu plūsmas neierobežojas tikai ar banku sistēmu. Informācijas un telekomunikāciju tehnoloģiju straujā attīstība jau radījusi iespēju ātri pārvietot finansu kapitālus no viena pasaules finansu tirgus segmenta (tai skaitā vērtspapīru tirgus segmenta) uz citu. Šīs pašas tehnoloģijas ļauj daudz ātrāk iegūt informāciju par tās vai citas valsts, tautsaimniecības nozares vai atsevišķa uzņēmuma finansu stāvokli tiešsaistes režīmā. Rezultātā investoru reakcija uz to uztverē labvēlīgiem vai nelabvēlīgiem notikumiem, bet nereti – vienkārši baumām, kļūst arvien straujāka un neprognozējamāka. Tādēļ nākotnē Latvijas iespējas piesaistīt šīs finansu plūsmas būs lielā mērā atkarīgas no valsts ekonomiskās stabilitātes, kā arī finansu tirgus institucionālās struktūras un tās uzticamības. Turpinoties Latvijas vērtspapīru tirgus integrācijai vienotā Baltijas (Baltijas–Skandināvijas) vērtspapīru tirgū, arvien lielākā apjomā gan Latvijas investoriem, gan vērtspapīru emitentiem kļūs pieejams plašāks finansu instrumentu klāsts, piemēram, atvasinātie instrumenti (derivatīvi)³⁹ un robežriskā (hedža) fondi⁴⁰. Šie instrumenti ļaus ievērojami samazināt un regulēt investoru risku, un tas veicinās inovatīvās ekonomikas attīstību, daļēji kompensējot riska kapitālu hronisko trūkumu Latvijā.

Ņemot vērā šajā scenārijā izvērtētos attīstības mehānismus, var prognozēt, ka 21.gadsimta pirmās trešdaļas beigās Latvija būs ievērojami pietuvojusies ekonomiski attīstīto valstu dzīves līmenim.

4.2.2. Sociāli politiskā situācija

Ekonomiskās politikas kontekstā pieaugs sociālpolitikas nozīme. Līdz ar to aktuāls kļūs jautājums par investīciju efektivitāti sociālajā kapitālā⁴¹. Investīcijas izglītībā un zinātnes attīstībā būs vienas no galvenajām, kas veidos sociālā kapitāla kvalitāti Latvijā. Tāpat svarīga būs veselības aprūpe, apkārtējās vides aizsardzība, komunālo pakalpojumu kvalitāte. Tajā pašā laikā sociālā kapitāla veidošanā tiks ņemts vērā integrālais sistēmas efekts saistībā arī ar citām jomām⁴².

Demogrāfiskās situācijas uzlabošanos var prognozēt kā tautsaimniecības reindustrializācijas rezultātu. Paātrinoties ekonomikas attīstībai, stabilizēsies un atsāks pieaugt arī iedzīvotāju skaits⁴³. To veicinās jaunā tehnoloģiskā cikla ekonomiskie un

sociālie rezultāti, kura pamatā būs informātika, telekomunikācijas, biotehnoloģija, farmakoloģija.

Tomēr tehniskais progress nav vienīgais faktors, kas varētu pozitīvi ietekmēt demogrāfiskos procesus Latvijā. Ne mazāka nozīme varētu būt ekonomiskajiem un sociālajiem faktoriem. Ja ekonomikas attīstība turpmākajos gados būs pietiekami strauja un stabila, radīsies darbaspēka deficīts. Tādējādi var paredzēt darba samaksas pieaugumu gan absolūti, gan arī attiecībā pret pārtikas produktu un citu pirmās nepieciešamības preču cenām. Tas savukārt veicinās dzimstības pieaugumu, jo uzlabosies izdzīvošanas iespējas lielākām ģimenēm.

Demogrāfisko situāciju veicinošs faktors būs apkārtējās vides un higiēnisko dzīves apstākļu uzlabošanās, kas samazinās mirstību, it īpaši bērnu mirstību. Aplūkojot minētos faktorus kopumā, kā arī analizējot citu valstu pieredzi, jādomā, ka dzimstībai Latvijā turpmākajos 20–30 gados būs tendence vismaz nedaudz pieaugt.

Sociālās drošības programmu nozīmīgums nesamazināsies, jo tuvākajā nākotnē saglabāsies sabiedrības noslāņošanās pēc materiālā stāvokļa. Taču, paaugstinoties izglītības līmenim, sabiedrībā nostiprināsies izpratne, ka valstij nav jāuzņemas pārspīlētas sociālās programmas, to daudzumam un apjomam jābūt saskaņotam ar valsts ekonomiskajām iespējām un ekonomisko politiku, kas pirmām kārtām ir virzīta uz tautsaimniecības paātrinātu attīstību. Valstij jāuzņemas tik daudz, cik var reāli izpildīt, un tas arī stingri jāpilda, pastāvīgi pielāgojoties mainīgajiem sociāli ekonomiskajiem apstākļiem. Pasaules pieredze rāda, ka, paaugstinoties izglītības līmenim, pieaugs arī indivīdu atbildība par sevi un savu veselību, par savu līdzdalību sistēmas finansēšanā.

Starptautiskā sadarbība, sociālās likumdošanas harmonizēšana, sociālās drošības tiesības darbaspēka kustības apstākļos iegūs arvien lielāku nozīmi ES integrācijas procesā. Visiem Latvijas iedzīvotājiem, arī darba ņēmējiem, kurus nodarbina ārvalstu nodokļu maksātāji (tai skaitā teledarbā nodarbinātajiem), būs jānodrošina minimāla sociālā aizsardzība.

Uz zināšanām balstīta sabiedrība, zināšanu plaša izmantošana jebkurā cilvēku darbības nozarē, zināšanas kā indivīda labklājības pamats – minētie faktori noteiks, ka zināšanas kļūs par valsts stratēģisko bagātību un galveno resursu nākotnes informācijas sabiedrības veidošanā.

Augsti izglītota darbaspēka sagatavošana, investīcijas cilvēkkapitālā, sabiedrības motivācija iegūt zināšanas būs izšķirošs faktors Latvijas attīstībā 21.gadsimtā. Tas nodrošinās Latvijas tautsaimniecības konkurētspēju Eiropas un globālā līmenī. Cilvēkresursu attīstība atbilstoši laikmeta prasībām, izglītības orientācija uz darba tirgu, iniciatīvas, radošas pieejas un uzņēmības veidošana, izglītota cilvēka izaugsme un konkurētspēja ES brīvajā darbaspēka tirgū būs pamatmērķi, uz kuriem tiks vērsta izglītības sistēma. Viens no galvenajiem tās pamatprincipiem būs – iemācīt, kā pārvērst informāciju gudrībā un gudrību pārticībā. Šī formula nozīmē:

- iespēju ikvienam apgūt prasmi atrast vajadzīgo informāciju un pārstrādāt to par zināšanām, apgūt informācijas pratību, būt spējīgam strādāt patstāvīgi;
- elastīgas iespējas izglītībai visa mūža garumā – pēcdiploma apmācība, tālākizglītība, intensīvkursi, tālmācība, specializācija, pārkvalifikācija kā organiska un nepieciešama darba sastāvdaļa;
- ja saglabāsies cilvēkresursu ierobežotība, tā tiks kompensēta ar pieaugošu izglītības pieejamību un kvalitāti visos līmeņos, ar augstu pārejas intensitāti no vidējās uz augstāko izglītības pakāpi, krasi samazinot mācības un studijas pārtraukušo īpatsvaru.

Latvijas tautsaimniecības inovatīva attīstība, jaunu oriģinālu zinātnietilpīgu produktu un tehnoloģiju izstrāde un to ieviešana tautsaimniecībā, aktīva līdzdalība valsts un sabiedrības problēmu risināšanā būs galvenie zinātnes uzdevumi. Sakarā ar reindustrializāciju, bet vēl vairāk ar inovatīvās ekonomikas attīstību, palielināsies pieprasījums pēc zinātniskiem pētījumiem. Tas ļaus nostiprināties zinātnisko pētījumu saistībai ar augstāko izglītību (kā zinātnieku līdzdalība studiju procesā, tā zinātniskā personāla atjaunošana), pakāpeniski palielināsies zinātnieku īpatsvars sabiedrībā un sasniegs rādītāju – vismaz līdz 3 zinātniekiem uz 1000 iedzīvotājiem. Saglabājot fundamentālo pētījumu līmeni, zinātnisko pētījumu galvenais akcents pārvietosies uz lietišķajiem pētījumiem un attīstības projektiem, radot jaunus vai uzlabotus produktus, pakalpojumus, ražošanas procesus. Tiks veikti arī valsts nozīmes pētījumi vai programmas. Pieaugs patentu un licenču skaits, kas paredzēti iekšējam un/vai ārējam tirgum un stimulēs privāto investīciju piesaistīšanu.

Tādēļ inovāciju procesa attīstība ir svarīgs priekšnoteikums, lai veidotos uz zināšanām bāzēta valsts un sabiedrība. Veiksmīgi Latvijas intelektuālie produkti, kuru īpašnieks būs Latvijas iedzīvotājs vai Latvijā reģistrēts uzņēmums, kļūs par galveno faktoru

augstu iekšzemes kopprodukta pieauguma tempu sasniegšanai. Lai to nodrošinātu, tiks izstrādāta un īstenota valsts inovāciju programma, kas nostiprinās saikni starp augstskolu laboratoriju zinātnisko potenciālu un uzņēmumiem, kā arī veicinās inovācijām atvērtas ekonomikas izveidi.

Internet, kas jau šodien ir strauji augoša zināšanu un informācijas izplatīšanas vide, arī nākotnē turpinās pieaugt kvantitatīvi un kvalitatīvi, aptverot jaunas jomas (piem., E-komercija, E-valdība). Pašlaik *Internet* attīstībā un izmantošanā Latvijā savas iespējas ir izsmēlusi ieviešanas un publiskā sākuma fāzē, lietotāju daudzums jau ir sasniedzis *kritisko masu*, lai sāktos resursu efektīva izmantošana komercmērķiem konkurences apstākļos.

4.2.3. Reģionu attīstība

Drošība un dzīves kvalitāte kļūst par vienu no galvenajiem 21.gadsimta sociālajiem kritērijiem. Ilgtspējīgas attīstības vadmotīvs būs ar vides aizsardzību saistītu jautājumu iekļaušana nozaru attīstības politikā, visās dzīves jomās. Nacionālā līmenī svarīgs būs teritoriālais aspekts un reģionāli sektorālā struktūrpolitika. Reģionālā un administratīvi teritoriālā reforma tiks īstenota, ievērojot subsidiaritātes principu⁴⁴ un pašvaldību funkcijas. Sektorālā (nozaru) aspektā teritoriālā plānošana tiks sabalansēta ar sociālās labklājības pieaugumu un veselīgas vides saglabāšanu. Uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, izveidosies arī nepieciešamie priekšnoteikumi labvēlīgu un līdzvērtīgu vides, dzīves un darba apstākļu nodrošināšanai visos Latvijas reģionos, samazināsies nevēlamās reģionālās atšķirības.

Novadi – pilsētas un ciemati ar apkārtējo lauku teritoriju – nākotnē veidosies par vienotu teritoriju ar kompleksu ekonomisko un sociālo kapacitāti. Uzlabojoties ekonomiskai aktivitātei valstī, palielināsies arī novadu apdzīvotība. Paātrināsies arī pilsētu attīstība, nodrošinot lauku teritoriju infrastruktūras attīstību, reģionālās un sektorālās struktūrpolitikas vienotību, ekonomiskās un sociālās infrastruktūras ērtu pieejamību visiem iedzīvotājiem. Pilsētas Latvijā kļūs par *jaunās ekonomikas* mezglu punktiem novadā. Viens no būtiskiem to attīstības faktoriem būs tehnoloģisko un biznesa parku veidošanās. Tajā pašā laikā virtuālie uzņēmumi un teledarbs kļūs par ikdienu lauku teritorijās.

Pilsētas atgūs savas dabiskās funkcijas – būt arī par apkārtējo lauku teritoriju attīstības centriem, nodrošinot savstarpēju papildinātību, diversificētu ražošanu un pakalpojumu

pieejamību. Pilsētām būs svarīga loma lauku infrastruktūras izveidē, uzņēmējdarbības atbalstīšanā. Tās būs arī lauku intelektuālais centrs, nodrošinot apkārtējiem iedzīvotājiem pienācīgas izglītības iespējas, zināšanu ieguvī, sniedzot tiem informācijas pakalpojumus. Būtiski palielināsies reģionu pilsētu iespējas nodrošināt pamata sociālos pakalpojumus – veselības un sociālo nodrošināšanu, kultūras un atpūtas pasākumus. Pateicoties informācijas un telekomunikāciju tehnoloģiju attīstībai, ievērojami palielināsies reģionu administratīvā kapacitāte.

Lauksaimniecībā dominēs koncentrēta, specializēta, augstražīga un tehnoloģiski moderna agrārā industrija, kas nodrošinās valsts iedzīvotājus ar kvalitatīvu pārtiku pietiekamā daudzumā (arī raugoties no valsts un sabiedrības drošības viedokļa), kā arī rūpniecību – ar izejvielām. ES kvalitātes prasībām atbilstošas pārtikas produktu pārstrādes jaudas pakāpeniski sabalansēsies ar pieejamajiem resursiem un tirgus iespējām. Tikai videi draudzīga darbība, racionāla un saudzējoša dabas resursu izmantošana, efektīva lauku vides apsaimniekošana nodrošinās resursu, vides un ainavas aizsardzību un saglabāšanu nākamajām paaudzēm. Meža un meža zemju ilgtspējīga apsaimniekošana īstenos meža ekoloģiskās, ekonomiskās un sociālās funkcijas.

Dažādu ražošanas un pakalpojumu sektoru attīstība, tūrisms, virtuālie uzņēmumi un teledarbs nodrošinās iedzīvotāju skaita saglabāšanos un palielināšanos lauku teritorijās. Uzlabojoties infrastruktūrai un tās pieejamībai, migrācija uz Rīgu un citām lielākajām pilsētām samazināsies, neraugoties uz mobilitātes pieaugumu.

Apskatāmajā laika posmā lauku ainava var tikt radikāli modificēta urbānās ekspansijas dēļ. Samazinoties dabiskajām ekosistēmām, palielināsies apbūvēto teritoriju īpatsvars un kultūrainavai raksturīgā dabas daudzveidība. Tomēr primāri šīs pārmaiņas izraisīs un ievirzīs pārmaiņas lauksaimniecībā – zemes lietošanas intensifikācija tiks uzskatīta par dzinējspēku lauku attīstībai.

Baltijas jūras baseina valstīs tiks īstenots vides un ekoloģijas jautājumu politiski un ekonomiski saskaņots un vienots risinājums Eiropas un globālā līmeņa ilgtspējīgas attīstības uzdevumu kontekstā.

4.3. Inerces scenārijs

Inerces scenārijs paredz iespējamo Latvijas attīstības gaitu, balstoties uz pastiprinātu nelabvēlīgu iekšējo un ārējo faktoru ietekmi saskaņā ar analizētajiem trūkumiem un riskiem.

Demogrāfijas prognozes liecina, ka, saglabājoties šodienas tendencēm, 2025.gadā iedzīvotāju skaits Latvijā tikai nedaudz pārsniegs 80% no pašreizējā skaita. Saglabājoties iepriekšējo gadu iedzīvotāju kustības intensitātei (emigrācijai), tas var samazināties vēl vairāk (līdz 75% no šodienas iedzīvotāju skaita). Salīdzinoši straujāk iedzīvotāju skaits samazināsies Rīgā un Latgalē. Līdz ar to iedzīvotāju vecuma struktūras pasliktināšanos raksturo:

- bērnu skaita absolūtais un relatīvais samazinājums līdz 13–14% no iedzīvotāju kopskaita, bez tendences pieaugt;
- pensijas vecuma iedzīvotāju daļas noturīga pieauguma tendence (līdz 27% 2025.gadā), līdz ar to pieaugošs pensijas vecuma iedzīvotāju demogrāfiskais slogs uz darbības vecuma iedzīvotājiem;
- darbības vecuma (15-59 g.) iedzīvotāju relatīvās daļas stabilizācija (60–63%), taču notiks šī kontingenta novecošanās.

Ņemot vērā, ka arī iedzīvotāju ienākumi turpina saglabāties zemā līmenī, uzkrājumi neveidojas, investīciju avoti ir ierobežoti, Latvija nespēj izkļūt no *zemu ienākumu līdzsvara lamatām* un ekonomikas stagnācijas. Valdību pūliņi, īstenojot dažādas programmas, izrādās nepietiekami, jo šīs programmas netiek pienācīgi koordinētas un vadītas, kā to liecina deviņdesmito gadu prakse. Tā kā ekonomikas attīstības tempi ir zemi, vidējais ienākumu līmenis uz vienu iedzīvotāju nepalielinās, vai palielinās tikai nedaudz.

Ierobežotās investīciju plūsmas dēļ nelauksaimnieciskajā sektorā tās palielinās straujāk nekā lauksaimniecībā. Arī darba produktivitāte un līdz ar to ienākumi investīciju un jaunu tehnoloģiju lietošanas dēļ pieaug ātrāk nelauksaimnieciskās nozarēs. Arvien jūtama kļūs dzīves līmeņa diferenciacija starp nodarbinātajiem lauksaimniecībā un nelauksaimnieciskajā sektorā. Daļēji tas izpaudīsies arī kā diferenciacija starp pilsētām, it īpaši Rīgu, un laukiem.

Vājās ekonomikas dēļ valsts pārvaldes reforma notiek atrauti no reģionu reformas, atsevišķas centrālās varas funkcijas nepāriet reģioniem, kuriem savukārt nepietiek

līdzekļu nepieciešamo funkciju realizēšanai. Praktiski nenotiek Latvijas mazpilsētu attīstība. Saglabājas ļoti lielas teritoriālās atšķirības sociāli ekonomiskās attīstības ziņā, valstī ir atpalikušie reģioni un tiem ir vājas pašattīstības iespējas, tiem nepieciešams arvien pieaugošs valsts atbalsts, to atkarības pakāpe no centra pieaug.

Minēto procesu dēļ pastiprināsies arī citas disproporcijas:

- izglītība, īpaši augstākā izglītība, nenodrošinās kvalificēta darbaspēka veidošanos atbilstoši darba tirgus prasībām un tautsaimniecības attīstības vajadzībām; komercializācija radīs traucējumus izglītības pieejamībā sociāli un ekonomiski trūcīgiem reģioniem un sabiedrības slāņiem; nevienlīdzība izglītības pieejamībā radīs sabiedrības un reģionu krasu noslāņošanos un polarizācijas tendenču pastiprināšanos valstī;
- palielinoties atšķirībām starp nabagajiem un bagātajiem, radīsies arī principiālas atšķirības starp zinošiem un nezinošiem sabiedrības locekļiem; bezdarbs kļūs strukturāls – zemu izglītotā darbaspēka kvalifikācija neatbildīs darba tirgus pieprasījumam;
- tuvākajā laika posmā zinātnieku un profesoru skaits turpinās samazināties, it īpaši inženierzinātnēs; zinātniskie pētījumi, vājšais inovāciju process nenodrošinās Latvijas zināšanu ietilpīgajiem produktiem nozīmīgu *nišu* pasaules tirgū; šo procesu vēl vairāk sarežģīs *smadzeņu aizplūšana* uz ekonomiski augstāk attīstītajām valstīm vai nu tādēļ, ka tur par tādu pašu kvalifikācijas līmeni piedāvā labāku atalgojumu, vai arī tādēļ, ka Latvijā tās nespēs atrast savām spējām adekvātu pielietojumu sakarā ar disproporcijām tautsaimniecības nozaru attīstībā un vājo reindustrializācijas tempu;
- Latvija neieņem nozīmīgu vietu Eiropas ekonomiskajā telpā; iespējamā politiskā nestabilitāte, ekonomiskās infrastruktūras un tehnoloģiskā potenciāla vājums ir šķērslis nozīmīgām ārvalstu ilgtermiņa investīcijām Latvijā;
- Latvijas integrācijas process ES ievērojami aizkavējas vai Latvija vispār paliek ārpus ES; ir vāja sadarbība starp Austrumiem un Rietumiem, Latvijas austrumu robeža praktiski ir slēgta politisku iemeslu dēļ, valsts ir ES ekonomiski un sociāli neaktīva nomale;
- vājinās parlamentārās demokrātijas un tirgus ekonomikas principi, populāras kļūst autoritārisma idejas, demokrātisku lēmumu pieņemšanu aizvieto

korporatīvas, oligarhiskas attiecības; sabiedrības šķelšanās padziļinās, Latvija kļūst par reālu daudzkopienu valsti;

- Latvijas ekonomika balstās uz tranzīta tirdzniecību un pakalpojumiem, mazas pievienotās vērtības ražošanu (vieglā, pārtikas, kokapstrādes rūpniecība) un izejvielu eksportu; Latvija galvenokārt ir ES preču un novecojošu tehnoloģiju noieta tirgus;
- valstī saglabāsies un palielināsies noziedzības, narkomānijas, terorisma un konfliktu iespējamība;
- visu minēto faktoru mijiedarbībā Latvija arvien vairāk nonāks ekonomiskā atkarībā no ārvalstīm, kam sekos arī tieša vai netieša politiskā atkarība.

5. Stratēģijas pamatlīnijas

5.1. Stratēģiskie mērķi

Iepriekš veiktā faktoru mijiedarbības analīze un scenāriju modelēšana apliecina, ka Latvija ir pārejas periodā, ko raksturo šādas pamatiezīmes:

- valsts pēc atdalīšanās no bijušās PSRS saimnieciskās sistēmas ir pārdzīvojuši ekonomikas lejupslīdi, kā arī vairākas ekonomiskās krīzes, un tautsaimniecības attīstības tempi joprojām ir lēni;
- pastāv kaimiņvalstu politiskā nestabilitāte vai grūti prognozējamas rīcības iespēja, tādēļ nepieciešams salīdzinoši īsā laikā būtiski pastiprināt valsts drošību, taču šim nolūkam nav pietiekama ekonomiskā potenciāla;
- šajā situācijā valsts izvirza mērķi -- pēc iespējas ātrāk sasniegt ievērojami augstāku ekonomikas un sociālās attīstības līmeni.

No stratēģijas viedokļa pārejas periods uzskatāms par laika posmu, kurā nepieciešams maksimāli izmantot faktoru mijiedarbības analīzē identificētās priekšrocības un iespējas, minimizējot trūkumu ietekmi un izvairoties no riskiem. Tas nozīmē, ka šajā procesā atsevišķās ekonomikas un sabiedrības dzīves jomās nepieciešama aktīvāka valsts stratēģiskā loma, jo pārejas ekonomikas apstākļos tirgus vēl ne vienmēr spēj veikt ierobežoto nacionālo resursu (kapitāls, kvalificēts darbaspēks) sadali, atjaunošanu un pavairošanu paātrinātas attīstības vajadzībām⁴⁵. Valstij jāveic tirgus aizsardzības pasākumi, lai nepieļautu nevienlīdzīgu konkurenci (*pelēkā ekonomika*, kontrabanda), jāregulē jomas, kurās tirgus vēl nedarbojas pietiekami aktīvi (dabīgie monopoli), jāveicina uzņēmumu darbība un konkurētspēja un jānodrošina patērētāju interešu aizsardzība. Ņemot vērā iepriekš minēto, Latvijas nākotnes modeļa sasniegšanai izvirzāmas vairākas valsts stratēģiskās prioritātes:

- valsts un sabiedrības politiskās, ekonomiskās un sociālās drošības un valstiskās suverenitātes nodrošināšana;
- ekonomikas attīstības paātrināšana un pārstrukturizācija, lai 25–30 gados būtiski pietuvotos ekonomiski attīstīto valstu labklājības līmenim;
- vispārēja sabiedrības zināšanu un iemaņu līmeņa paaugstināšana.

Papildus – kā sabiedriskās politikas prioritātes – izdalāmas šādas prioritātes: demokrātija, valoda, sabiedrības integrācija, kultūra, izglītība un zinātne. Ārpolitikas jomā prioritārie virzieni akcentējami saskaņā ar Latvijas ārpolitikas doktrīnu, kuras

galvenais pamatprincips ir nacionālā drošība un valsts suverenitāte, tuvākajā perspektīvā integrējoties NATO un Eiropas Savienībā. Lai valstī attīstītos demokrātija, atvērtas sabiedrības veidošanas procesā pieaugot ikviena indivīda nozīmīgumam, un augtu ikviena indivīda politiskā un sabiedriskā aktivitāte, kā arī sekmīgi tiktu risināti citi informācijas sabiedrības veidošanā nozīmīgi jautājumi:

- jāsekmē iedzīvotāju piedalīšanās politiskajos procesos, jāvairo viņu ticība tam, ka arī viņiem ir reālas iespējas konstruktīvi ietekmēt šos procesus;
- jāveicina personas uzticēšanās valsts institūcijām, tādēļ jāapkaro korupcija un nesamērīga birokrātija;
- jāsekmē politisko partiju darbības caurspīdīgums un atvērtība pārējai sabiedrībai;
- jānodrošina minoritāšu kultūru un tradīciju pastāvēšanas iespējas;
- jānodrošina, lai informācija būtu brīvi pieejama visai sabiedrībai, vienlaikus nodrošinot cilvēktiesību un indivīda aizsardzību.

Lai sekmīgi īstenotu šādu politiku, būtiski jāuzlabo iedzīvotājiem un uzņēmumiem sniegto valsts iestāžu pakalpojumu kvalitāte, kas ir galvenais E-valdības attīstības uzdevums:

- jānodrošina vispārēja *lietotājam draudzīgu* valsts sektora pakalpojumu pieejamība;
- radikāli jāmaina informācijas plūsmu akcenti, īpaši pastiprinot horizontālās zināšanu plūsmas;
- valsts iestādēm bezpersonisku procedūru vietā, kas paredzētas *vidējam patērētājam*, jāsniedz sabiedrībai individualizēti pakalpojumi, ņemot vērā klientu atšķirības un viņu vajadzību specifiku;
- jāaizsargā intelektuālais un rūpnieciskais īpašums, kas kļūst par valsts nozīmīgāko bagātību, nosaka tās konkurētspēju globālā mērogā un ir būtisks valsts drošības faktors;
- valstij savas funkcijas maksimāli jādeleģē privātajam sektoram un sabiedriskajām institūcijām, jāpārveido ierēdņu darbības vide.

Zināšanu pārvaldībai kā kompleksam procesam jāklūst par *modus operandi* valsts mērogā. Lai Latvija kļūtu par konkurētspējīgu valsti ar augstu attīstības līmeni, tai jādarbojas kā vienotai sistēmai, jāatsaucas uz mainīgām un augošām iespējām, jāreaģē uz izmaiņām visā pasaulē. Vajadzīgajai informācijai jāklūst pieejamai īstajiem

cilvēkiem īstajā laikā, lai viņi, papildinot to ar savām zināšanām, radītu jaunas zināšanas, izmantotu šīs zināšanas jaunu produktu radīšanai un pakalpojumu sniegšanai, darbotos visas sabiedrības interesēs.

Lai Latvija reāli attīstītos, lai veidotos informācijas sabiedrība, zināšanu pārvaldības procesam jāaptver visa valsts un sabiedrība:

- jānodrošina vispārēja zināšanu pieejamība jebkurā jomā un nozarē;
- jāaptver visi sabiedrības locekļi, palielinot viņu konkurētspēju darba tirgū, atvērtību un līdz ar to uzticēšanos valstij, samazinot zināšanu jomā esošo asimetriju starp cilvēkiem;
- jānodrošina primārā zināšanu piegāde indivīdiem un iedzīvotāju grupām, kas veic specifiskus uzdevumus un kuru ikdienas lēmumi principiāli nosaka panākumus vai neveiksmes, jo tieši viņi ir valsts vitālākais resurss 21.gadsimtā;
- jāpalielina zemāka līmeņa darbinieku loma patstāvīgā darbā un lēmumu pieņemšanā;
- jānodrošina ātri un pareizi reaģēt arī uz neprognozējamiem notikumiem.

Valsts stratēģiskais uzdevums ir radīt priekšnoteikumus virzītai zināšanu pārvaldības attīstībai, nodrošināt atbilstošu zināšanu līmeni visās tautsaimniecības, kā arī sociālās un kultūras dzīves nozarēs. Valstij ir būtiska loma zināšanu pārvaldības procesa veidošanā. Latvija nevar paļauties uz pašplūsmu un gadījumu. Valstij ir mērķtiecīgi jāpiedalās šajā procesā⁴⁶. Tai jābūt par galveno darbojošos spēku, kam jāpilda daudzas funkcijas: valsts ir līderis politikas izstrādē un administrators tās realizācijā, investors un investīciju motivētājs, procesa regulators, veicinātājs un dalībnieks.

Ir principiāli svarīgi īpaši akcentēt un koncentrēt zināšanu pārvaldības procesus dažos atsevišķos ierobežota skaita virzienos, lai nodrošinātu koordinētu un virzītu valsts attīstību, jo, lai veiktu plašus zinātniskās pētniecības un tehnoloģiskos darbus visos virzienos, kā arī iekarotu noieta tirgu daudzās nozarēs, Latvijai nav pietiekama cilvēkresursu potenciāla un ir ierobežotas iespējas. Valstī jāveido atbalsta sistēma intelektuālā potenciāla reemigrācijai. Jāīsteno saskaņotas prioritātes, akcentējot tādas tautsaimniecībai, izglītībai, zinātniskajiem pētījumiem un citām nozarēm vienotus attīstības virzienus:

- kuri ir nozīmīgi valsts un sabiedrības drošībai, Latvijas identitātes saglabāšanai (Latvijas daba, vēsture, kultūra, valoda);

- kuri ir starptautiski nozīmīgi un kvalitatīvi konkurētspējīgi, kuros Latvijai ir salīdzinošās priekšrocības un kuru attīstība stimulēs valsts kopējo ekonomisko izaugsmi.

Valstij prioritāro konkurētspējīgo zināšanu un darbības virzienu atlases kritēriji ir definējami, ņemot vērā Latvijas *status quo* faktoru mijiedarbības analīzi un pasaules attīstības objektīvās tendences:

- Latvijā ir augsta speciālistu zināšanu bāze (kompetence, kvalifikācija, pieredze) visos līmeņos, pietiekams speciālistu daudzums un stabilas tradīcijas;
- pasaules līmenim atbilstošs akadēmiskās un profesionālās izglītības līmenis un jauda nozares attīstībai;
- starptautiski konkurētspējīgs nozares tehnoloģiskās attīstības līmenis, institucionālā un cilvēkresursu bāze inovācijām attiecīgajā nozarē;
- eksistējoša, reāli apgūstama niša un pieprasījums pēc produktiem un pakalpojumiem iekšējā un īpaši ārējā tirgū, labvēlīgas prognozes iespējai darboties ārējā tirgū, stabilam pieprasījumam un tirgum nākotnē;
- augsta attiecīgās nozares produktu un pakalpojumu pievienotā vērtība;
- mazs enerģijas resursu un izejvielu (īpaši neatjaunojamo) patēriņš;
- nozares attīstība nedegradē apkārtējo vidi.

Minēto kritēriju kopējā analīze liecina, ka tiem pilnīgi vai daļēji atbilst zināšanu ietilpīgās augsto tehnoloģiju nozares. Pašlaik Latvijā konkurētspējīgā līmenī ir attīstījušās vairākas no tām:

- informātika, informācijas un komunikāciju tehnoloģiju, pakalpojumu un pielietojumu attīstības līmenis valstī kļūst par visu sabiedrības attīstības un ekonomisko procesu pamatu; visiem šīs nozares aspektiem jāpievērš īpaša, prioritāra uzmanība. informātika kā ietilpīga zināšanu nozare ietver dažādus, bet arvien ciešāk un nesaraujamāk saistītus darbības veidus – preču ražošanu, pakalpojumu sniegšanu un satura industriju; uz tās bāzes aktīvi attīstās jauni starpnozaru pakalpojumu veidi; taču informātikas attīstības līmenis atstās daudz plašāku un dziļāku iespaidu uz valsts attīstību kopumā; tas ir pamats gan bāzes informāciju un telekomunikāciju infrastruktūras izveidei valstī, gan visu sabiedrības darbības veidu sekmīgai attīstībai, pamatojoties uz zināšanu pārvaldības principiem;

- specifiski biotehnoloģijas, biomedicīnas, farmakoloģijas, koksnes ķīmiskās pārstrādes virzieni – gan modernas, zināšanu ietilpīgas, videi draudzīgas un resursus taupošas inovāciju un rūpniecības nozares, gan arī bāze pakalpojumu sniegšanai (veselības un dabas aizsardzība); Latvijā ir potenciāls un perspektīvas iestrādes, kas lielā mērā pamatojas uz vietējo atjaunojamo resursu (lauksaimniecības produktu) izmantošanu;
- atsevišķas materiālu tehnoloģijas un ražošanas nozares ir perspektīvas, lai, pamatojoties uz Latvijā uzkrāto zinātnisko potenciālu, pieredzi un rūpnieciskajiem resursiem, tiktu radītas vismodernākās tehnoloģijas, projektēti un ražoti augstas kvalitātes videi un lietotājam draudzīgi pasaules tirgū konkurētspējīgi izstrādājumi.

Tajā pašā laikā prioritāro zināšanu ietilpīgo nozaru uzskaitījums nav uzskatāms par nemainīgu. Tas jākorrigē, ja attīstības gaitā ir izveidojušās jaunas iespējas vai prioritātes.

5.2. Ekonomiskā un finanšu politika

5.2.1. Ekonomiskās politikas mērķi un principi

Lai panāktu paātrinātu Latvijas ekonomisko un sociālo attīstību, kā arī izvairītos no inerces scenārijā apskatītajām negatīvajām tendencēm, nepieciešama tautsaimniecības nozaru pārstrukturizācija un reindustrializācija saskaņā ar aktīvajā scenārijā noteiktajām nostādņēm. Latvijas ekonomikai jākāpina ikgadējie iekšzemes kopprodukta pieauguma tempi vismaz līdz 7–8%. Kā jau tika minēts, šis process varētu turpināties apmēram līdz 2010.–2015.gadam, kad Latvijā pakāpeniski attīstītos informācijas sabiedrība un inovatīvās ekonomikas modelis.

Izvēloties ekonomisko politiku un piemērotāko ekonomikas attīstības modeli, par noteicošo jāklūst principam – visur, kur tirgus spēki ir pietiekami efektīvi un elastīgi, kur ir aktīva un veselīga konkurence, kur vairākums uzņēmumu spēj izturēt arī ārvalstu konkurenci (ar nosacījumu, ka tā ir godīga un konkurences metodes ir taisnīgas), valstij nav jāiejaucas. Valsts galvenais uzdevums – radīt tirgus attīstībai sakārtotu, stabilu un labvēlīgu vidi. Taču vienlaikus valstij jāveicina arī uzņēmējdarbība tad un tur, kur tā dažādu iemeslu dēļ tā vēl nav pietiekami attīstījusies.

Lai panāktu ekonomikas attīstības tempu pieaugumu, tuvākais ekonomiskās politikas uzdevums Latvijā ir pēc iespējas ātrāk rast izeju no *zemu ienākumu līdzsvara lamatām*. Tas būs iespējams tikai tad, ja vidējie ienākumi uz vienu iedzīvotāju palielināsies pietiekami strauji, vismaz ievērojami straujāk, nekā varētu pieaugt dzimstība. Lai gan būtiska dzimstības palielināšanās jaunā gadsimta pirmajos gados ir maz ticama, minēto ekonomisko proporciju attiecību var nodrošināt tikai, veicot Latvijas tautsaimniecības reindustrializāciju uz jauna tehnoloģiskā viļņa bāzes⁴⁷. Lai īstenotu šo ekonomisko politiku Latvijā, jāievēro šādi principi un mērķkritēriji:

- jānodrošina makroekonomiskā sabalansētība un inflācijas kontrole, kā arī stingra fiskālā un monetārā politika;
- jāveicina nacionālo uzkrājumu līmeņa paaugstināšanās, stingri ierobežojot dažādu subsīdiju un pabalstu ekonomiskajai situācijai neadekvātu pieaugumu, samazinot neproduktīvos izdevumus, izņemot izdevumus iepriekš minētajām attīstības prioritātēm; tajā pašā laikā jāievieš ekonomikas attīstību stimulējoši papildu faktori, piemēram, būtiski samazinot uzņēmumu ienākuma nodokli, plašāku investīciju loku attiecinot uz izdevumiem, vai vispār atceļot ienākuma nodokli;
- iekšējiem uzkrājumiem kopā ar ārvalstu investīcijām un kredītiem jāklūst par noteicošo investīciju avotu⁴⁸; investīcijas veicinās pietiekami strauju ekonomikas attīstību tikai tad, ja tās tiks izmantotas projektos ar augstu ekonomisko atdevi; tādēļ investīciju projektu izvēlei jābūt ekonomiski ļoti rūpīgi pamatotai⁴⁹;
- jāpanāk pieaugošu finansēšanas apjomu novirzīšana iepriekš minētajām ilgtermiņa attīstības prioritātēm.

Ekonomiskā politika saskaņā ar minētajiem mērķiem, prioritātēm un principiem konsekventi jāīsteno arī tautsaimniecības nozarēs un reģionos.

5.2.2. Tautsaimniecības struktūrpolitika

Ir jāmaina šodienas Latvijas ekonomikā dominējošais modelis, ko raksturo zemu kvalificēta darbaspēka izmantošana un produkcijas ar mazu pievienoto vērtību ražošana. Šis modelis nespēj nodrošināt augstus ekonomikas attīstības tempus un veicināt nākotnē augstākas labklājības sasniegšanu. Ņemot vērā ierobežotos dabas resursus, mazās tautsaimniecības jaudas un mazo tirgus apjomu, kā arī nelabvēlīgos demogrāfiskos apstākļus, reālākais tautsaimniecības attīstības ceļš, kas var nodrošināt nepieciešamo

IKP pieaugumu, ir zināšanu un augsto tehnoloģiju intensīva izmantošana, akcentu nobīde no darbietilpīgas ekonomikas uz zināšanu ietilpīgu ekonomiku. Tas ir sasniedzams, vienlaikus:

- veicot reindustrializāciju tradicionālajās tautsaimniecības nozarēs;
- attīstot jaunas postindustriālas nozares un veicinot informācijas sabiedrības veidošanos⁵⁰.

Tautsaimniecības reindustrializācijas un pārstrukturizācijas gaitā jāturpina aktīvi attīstīt, īpaši vidējā termiņā, tās Latvijas tautsaimniecības nozares (mainot akcentus šajās nozarēs), kuras ir saistītas ar dabisko ekonomisko priekšrocību izmantošanu (dabas resursi un izdevīgais valsts ģeogrāfiskais stāvoklis) un kurās tiek intensīvi izmantots vidējas un arī zemas kvalifikācijas darbaspēks. Pārejas periodā šīs nozares nodrošinās darba vietas, kā arī kapitāla uzkrāšanu valstī, lai attīstītos uz zināšanām balstītās nozares. Tajā pašā laikā pārstrukturizācijas procesā pakāpeniski samazināsies nodarbināto (bezdarbnieku) skaits lauksaimniecībā, galvenokārt palielinoties būvniecībā nodarbināto skaitam. Struktūrpolitikas īstenošanas rezultātā tiktu risināti arī sociālie jautājumi, mazinot sociālo spriedzi⁵¹.

Lai tradicionālās rūpniecības nozares nostiprinātu konkurētspēju starptautiskajā tirgū, veicināma šaurāka to specializācija, orientācija uz specifiskām pasaules tirgus nišām. Šo nozaru ražojumiem, pat ja tā ir starpprodukcija, jāklūst par pasaules tirgus integrētās *ražošanas ķēdes* posmu. To var panākt, attīstot augsti kvalificētu speciālistu sagatavošanu un radot elastīgu izglītības sistēmu, kas spēj operatīvi reaģēt uz tehniskā progresa un tirgus konjunktūras izmaiņām. Savukārt šādām prasībām atbilstoša izglītības sistēma ir iespējama, ja tā pati ir nodrošināta ar modernām informācijas un telekomunikāciju tehnoloģijām, kā arī ar kvalificētiem pasniedzējiem.

Reindustrializācijas uzdevums ir arī mazināt *smadzeņu aizplūšanu* vai vismaz stimulēt to atgriešanos. Tādēļ tikai investīcijas izglītībā vēl negarantē paātrinātu ekonomikas attīstību valstī. Uzdevums ir plašāks – ne tikai sagatavot, bet arī noturēt un iesaistīt tautsaimniecībā augstas un vidējas kvalifikācijas darbaspēku. Veiksmīgas reindustrializācijas politikas un tālākās inovatīvās ekonomikas attīstības priekšnoteikums ir radīt valstī labvēlīgu zinātniski tehnoloģisko vidi.

Lai veicinātu ātrāku reindustrializāciju, bet it īpaši lai sekmētu inovatīvās ekonomikas nodrošināšanu ar finansu resursiem, nepieciešama Latvijas vērtspapīru tirgus integrācija Eiropas mērogā. Valsts izglītības sistēmai jānodrošina augsti kvalificētu,

starptautiskajām prasībām atbilstošu finansu tirgus un banku speciālistu sagatavošana augstākajās mācību iestādēs. Nodrošinot ilgstošu ekonomisko stabilitāti valstī, jāveicina starptautisko institucionālo investoru resursu piesaistīšana Latvijai⁵², kā arī plašāk jāpraktizē ilgtermiņa noguldījumu atbrīvošana no nodokļiem.

Ņemot vērā minēto, nākotnē jā saglabā šādi galvenie ekonomiskās un finansu politikas pamatprincipi:

- saskaņota fiskālā un monetārā politika, vienlaikus to realizējot pietiekami elastīgi, lai minimizētu ekonomisko ciklu svārstību negatīvo iespaidu un veicinātu ekonomisko stabilitāti; arī turpmāk stingri jākontrolē inflācija, lai tā nepārsniegtu 2–3% robežu;
- politikas korekcija attiecībā uz starptautisko finansu institūciju (SVF, PB) piešķirtajiem līdzekļiem, to lielāko daļu novirzot plašākām strukturālām reformām un investīcijām, tādējādi stimulējot arī iekšējā tirgus pieprasījuma palielināšanos;
- sabalansēts budžets; valsts investīciju programmas galvenajai prioritātei ir jābūt optimālas infrastruktūras izveidei; valsts investīciju īpatsvaram budžetā jāatbilst tautsaimniecības reindustrializācijas un jauno nozaru attīstības vajadzībām, palielinot ikgadējās investīcijas fiziskajā infrastruktūrā un uzņēmējdarbības infrastruktūrā līdz 4–5% no IKP;
- kapitāla tirgus attīstība – Latvijas vērtspapīru tirgus integrēšanās Eiropas finansu tirgū, starptautisko investīciju kompāniju piesaiste, nebanku finansu institūciju (apdrošināšanas sabiedrību, pensiju fondu) darbība, uzņēmumu atvieglināta pieeja finansu resursiem;
- pastiprināts valsts atbalsts izglītībai prioritārajās nozarēs: augstākajai akadēmiskajai un profesionālajai izglītībai, darbaspēka pārkvalificēšanai un kvalifikācijas celšanai, augstākās kvalifikācijas speciālistu sagatavošanai; stabilas uzņēmēju apmācības un konsultāciju sistēmas izveide un uzturēšana; valsts budžeta zinātnes finansējuma prioritāte fundamentālajiem un īpaši lietišķajiem pētījumiem, tehnoloģiskajai attīstībai un inovatīvajai darbībai, privātā kapitāla piesaiste pētniecības darbam;
- stimulējošas finansu politikas izveide – finansu resursu (tai skaitā starta kapitāla) pieejamība, investīciju stimuli, mērķdotācijas uzņēmējdarbības attīstībai atsevišķos reģionos un tautsaimniecības sektoros, speciāls finansu instrumentu

kopums iesācējiem uzņēmējdarbībā, atbalsta sistēma riska sadalīšanai uzņēmējdarbības projektu īstenošanā, biznesa inkubatoru un inovāciju centru attīstība infrastruktūras nodrošināšanai biznesa iesācējiem un inovatīvām firmām, speciāla stimulu pakete ārvalstu investīciju piesaistei uzņēmumiem un projektiem zināšanu ietilpīgās nozarēs.

Lielo starptautisko uzņēmumu (*brand name*) klātbūtne Latvijā jāuzskata par efektīvu, jo tiek koncentrēti lieli kapitālieguldījumi (tai skaitā ārvalstu investīcijas) un izvērsta lielas jaudas ražošana:

- nodrošinot modernu tehnoloģiju ienākšanu tautsaimniecībā, mūsdienīgu ražošanas menedžmentu un pieeju globālajiem tirgiem;
- stimulējot pētniecības darbu (laboratorijas, pētniecības centri) izvēršanu, tehniskā progresa paātrinājumu⁵³.

Stabils preču un pakalpojumu eksports, noturīgs Latvijas produkcijas ārējais pieprasījums ir būtisks priekšnoteikums Latvijas tautsaimniecības reindustrializācijai un tālākai izaugsmei. Latvijas iekšzemes tirgus var nodrošināt tikai atsevišķu Latvijas tautsaimniecības nozaru un uzņēmumu attīstību. Tāpēc IKP pieauguma un maksājumu bilances tekošā konta deficīta samazināšanas iespējas lielā mērā nosaka eksporta pieaugums. Valsts uzdevums ir veicināt preču un pakalpojumu eksportu, nostiprinot valsts atbalstītas institūcijas (eksporta aģentūras) un veicot citus eksportu stimulējošus pasākumus:

- veidojot stabilas politiskās un ekonomiskās attiecības ar valstīm – pašreizējiem un potenciālajiem tirdzniecības partneriem, apzinot mērķa tirgus, sekmējot aktīvu jaunu ārējo tirgu apgūšanu, kā arī nostiprināšanos esošajos;
- izmainot eksporta struktūru, nostiprinot pasaules tirgū nozares, kas pamatā izmanto cilvēku intelektuālās zināšanas un piedāvā produktu ar augstu pievienoto vērtību, kā arī palielinot pakalpojumu eksporta apjomus (tranzīts, starptautiskais transports, komunikāciju, finansu un tūrisma pakalpojumi);
- palielinot eksporta netiešo atbalstu, valstij sedzot daļu no izmaksām saskaņā ar attiecīgajiem normatīvajiem aktiem (eksporta operāciju garantēšana, kreditēšana un apdrošināšana, uzņēmumu dalība starptautiskajās izstādēs, produkcijas standartizācija, informācijas par starptautiskajiem tirgiem izplatība, eksportētāju apmācība);
- sekmējot Eiropas Savienības noteikto kvalitātes prasību izpildi.

E-komercijas attīstība jāuzskata par būtisku *jaunās ekonomikas* principu iedibināšanai. Valsts funkcija ir veidot atvērtu, drošu un mērogiem atbilstošu vidi šai jomai tās dinamiskās attīstības dēļ:

- visā valsts teritorijā jāizveido atbilstošas jaudas informācijas un telekomunikāciju infrastruktūra;
- elastīgai un spējīgai ātri reaģēt normatīvajai bāzei E-komercija Latvijā jāpadara pievilcīga uzņēmējdarbībai;
- jānodrošina augsts visu transakciju drošības līmenis;
- valsts nodokļu sistēmai jābūt piemērotai darbībām informācijas tīkla vidē, un tai jābūt starptautiski saskaņotai.

Modernas infrastruktūras izveidē enerģētikas sektors uzskatāms par pamatu. Tas lielā mērā nosaka valsts ekonomisko un politisko drošību un patstāvību, valstij īstenojot politiku, kas var nodrošināt ilglaicīgu tautsaimniecības un iedzīvotāju apgādi ar enerģiju par ekonomiski pamatotām un minimālām cenām (tarifiem) atbilstoši pieprasītajam daudzumam un kvalitātei. Tas veicinās visas tautsaimniecības efektivitātes un konkurētspējas paaugstināšanos, jo uzņēmumiem un iedzīvotājiem ļaus ietaupīt uz elektroenerģijas izmaksu rēķina, tādējādi palielinot uzkrājumus un radot plašāku bāzi investīcijām, it sevišķi tautsaimniecības reindustrializācijas periodā⁵⁴.

Latvijā par pamatresursiem jāuzskata hidroenerģija (Daugavas kaskāde), dabasgāze (termoelektrostacijās, tai skaitā koģenerāciju tipa), naftas produkti (tikai transportam) un atjaunojamie energoresursi (vējš; saule; biogāze; pārstrādātie sadzīves atkritumi kā kurināmais; kūdra vai koksne; ģeotermālā enerģija).

Enerģētikas nozares politikas pamatnostādnes būs vērstas uz valsts energoapgādes drošuma un stabilitātes paaugstināšanu. Tās paredz:

- lai palielinātu valsts drošību, palielināt vietējo energoresursu daļu kopējā patēriņā, diversificēt enerģētisko resursu piegādātājus, integrēties Eiropas enerģētisko resursu piegādes tirgos (Baltijas loks);
- efektīvi izmantot energoresursus, atbalstīt energosistēmu rekonstrukciju, energoefektīvu tehnoloģiju ieviešanu un enerģijas taupīšanu;
- pastāvīgi samazināt ekoloģisko kaitējumu videi, stimulēt mazāk kaitīga kurināmā izvēli, samazināt kaitīgo izmešu un atkritumu daudzumu;

- nodrošināt tirgus liberalizāciju, privatizācijas gaitā saglabāt valsts ietekmi enerģētikas nozarē, lai garantētu energoapgādes drošumu, valsts drošību un sabiedrības interešu aizstāvību, kā arī realizētu vidi saudzējošu politiku;
- atbalstīt Latvijas lomas nostiprināšanu enerģētisko resursu transportēšanas pakalpojumu sniegšanā pasaules tirgū, tai skaitā izmantojot pazemes gāzes krātuves.

Informācijas un telekomunikāciju tīkliem ir īpaša nozīme. Piedāvātajā valsts attīstības modelī to attīstības līmenis prioritāri nosaka valsts ekonomiskās, politiskās un sociālās iespējas. Nozare tiks pilnībā liberalizēta. Valsts uzdevums ir sektorpolitikas noteikšana un realizācija, kā arī tirgus regulēšana:

- veicinot modernas infrastruktūras izveidi, ieskaitot normatīvo, informatīvo, komunikāciju, zinību un lietišķās komponentes; nodrošinot savietojamību ar Eiropas Savienības tīkliem un pakalpojumiem;
- nodrošinot moderno informācijas un telekomunikāciju pakalpojumu pieejamību (tai skaitā *Internet* vispārēju pieejamību) par sociāli pieņemamām cenām ikvienam uzņēmumam un iedzīvotājam visā valsts teritorijā;
- nodrošinot brīvu konkurenci informācijas un telekomunikāciju pakalpojumu tirgū, radīt stabilu vidi privātā sektora investīcijām;
- modernizēt sabiedriskā radio un televīzijas apraides tīklus un sistēmas, lai nodrošinātu stabilu un kvalitatīvu programmu uztveršanu visā valsts teritorijā.

Transporta attīstības politikas ilgtermiņa mērķis ir izveidot efektīvu, drošu, konkurētspējīgu, videi draudzīgu, sabalansētu un multimodālu transporta sistēmu, kas ir integrēta Eiropas transporta sistēmā, nodrošina valsts ekonomiskās un sociālās vajadzības pēc pasažieru un kravu pārvadājumiem iekšzemē un starptautiskajā satiksmē, kā arī veicina reģionālo attīstību, Latvijas biznesam paver iespēju konkurēt Eiropas un pasaules tirgū un ir viens no galvenajiem Latvijas reindustrializācijas un inovatīvās ekonomikas attīstības priekšnosacījumiem.

Galvenās stratēģiskās darbības minēto mērķu sasniegšanai:

- uzturēt un attīstīt transporta infrastruktūru – autoceļus, dzelzceļu, jūras ostas, lidostas, maģistrālos cauruļvadus – un saglabāt valsts dominējošo lomu transporta infrastruktūrā;
- nodrošināt augstu satiksmes drošības līmeni un videi draudzīgas transporta sistēmas veidošanu;

- veicināt pakalpojumu ar augstu pievienoto vērtību un rūpnieciskās ražošanas (rūpnīcas, kombinētā transporta termināli, kravu sadales un loģistikas centri) attīstību ostās un citos transporta mezglos;
- nodrošināt Latvijas transporta sistēmas integrāciju un konkurētspējīgu darbību Eiropas transporta sistēmā, veicināt multimodālu transporta koridora *Austrumi–Rietumi* darbību starptautisko kravas un pasažieru pārvadājumu jomā;
- visā valsts teritorijā izveidot modernu sabiedriskā transporta infrastruktūru.

Ūdenssaimniecības attīstības pamatuzdevumi ir dzeramā ūdens kvalitāte un notekūdeņu attīrīšana:

- nodrošināt valsts iedzīvotāju apgādi ar kvalitatīvu, veselības normām atbilstošu dzeramo ūdeni, paaugstināt padeves sistēmu drošību, taupīgi izmantojot ūdens resursus;
- nodrošināt notekūdeņu attīrīšanu atbilstoši vides aizsardzības prasībām, paaugstināt kanalizācijas sistēmu kvalitāti un drošību, samazināt ūdenstilpju eutrofikāciju un aizsargāt gruntsūdeņus no piesārņošanas.

Tūrisms ir uzskatāms par vienu no Latvijas attīstības stratēģiskajām iespējām. Tūrisma attīstības priekšnoteikumi ir Latvijas ģeogrāfiskais novietojums un ekonomiskā aktivitāte. Lai valsti integrētu Eiropas Savienības un pasaules biznesa un atpūtas tūrisma sistēmā, Latvija jāveido par pievilcīgu un daudzveidīgu tūrisma zemi, kurā tūrisma nozare ir labi organizēta, saimnieciski un sociāli efektīva, vidi saudzējoša, droša un sekmē Latvijas atpazīstamību un starptautisko prestižu. Tūrisma attīstība valstij un sabiedrībai dos gan ekonomisku, gan sociālu efektu.

Latvijas piedāvātajiem stratēģiskajiem tūrisma produktiem jābūt tādiem, kuri nākotnē atbilstu lielākam pieprasījumam (it īpaši Eiropas valstīs). Ir svarīgi pilnīgāk izmantot Latvijas tūrisma stratēģiskos resursus – ainaviski bagāto un daudzveidīgo dabu (Baltijas jūra un tās piekraste, upes, ezeri, bioloģiskie resursi) un kultūras un kultūrvēsturiskā mantojuma resursus (mūzikas un deju festivāli, gadatirgi, tradīcijas, arhitektūras un mākslas mantojums).

Minēto mērķu sasniegšanai ir nepieciešams aktīvs valsts atbalsts:

- jāattīsta tūrisma infrastruktūra (tūrisma klases viesnīcas, konferenču centrs ar 2000–3000 vietām Rīgā, autoceļu un Jūrmalas infrastruktūra, tūrisma mītnes pie ūdeņiem, pilis un muižas, sakopti dabas objekti);

- jāveido pozitīvs valsts koptēls, lai palielinātu Latvijas atpazīstamību; jāveicina pozitīvās informācijas izmantošana vietējā un ārzemju presē un televīzijā, informējot par politiskajiem un ekonomiskajiem notikumiem valstī; jāattīsta efektīvs tūrisma mārketinga valsts līmenī;
- Latvijas piedāvātajam tūrisma produktam jābūt konkurētspējīgam Baltijas un Eiropas mērogā, kopīgi ar citām Baltijas un Skandināvijas valstīm jāveido vienoti tūrisma produkti;
- ārvalstu tūristiem jānodrošina plaša informācija par Latviju kā tūrisma zemi un par piedāvātajiem tūrisma produktiem. Valstī jāizveido vienota tūrisma informācijas sistēma, plaši izmantojot moderno informācijas tehnoloģiju iespējas.

5.3. Latvija pasaulē

5.3.1. Ārpolitika

Latvijas ārpolitika nākamajos 20–30 gados veidojama NATO, Eiropas Savienības un Transatlantiskās sadarbības perspektīvas ietvaros. Latvijas specifiskās intereses un to īstenošanas iespējas šo organizāciju ietvaros noteiks mūsu valsts lielums, piederība Ziemeļeiropai un Krievijas ģeogrāfiskais tuvums.

NATO saglabās svarīgu lomu Eiropas un Transatlantijas valstu drošības interešu nodrošināšanā. Latvijas interesēs NATO ietvaros ir:

- pēc iespējas lielāka ASV iesaistes saglabāšana Baltijā un Ziemeļeiropā;
- Eiropas sabiedroto militāro spēju nostiprināšanās, izvairīšanās no NATO un Eiropas Savienības konkurences par vadošo lomu drošības jomā, politiski attīstot kopīgo Eiropas drošības un aizsardzības politiku Eiropas Savienības ietvaros;
- NATO spēja novērst iespējamus draudus – masu iznīcināšanas ieroču un to nogādes līdzekļu izplatīšanos, starptautisko terorismu, reģionālos konfliktus, narkotiku izplatību;
- pilnvērtīga Latvijas līdzdalība, nodrošinot tādu pašu drošības un aizsardzības līmeni kā pārējās dalībvalstīs, kā arī iesaistīšanās visās pārējās NATO aktivitātēs, ieskaitot starptautiskā terorisma apkarošanu, migrācijas regulēšanu, miera uzturēšanu; tas tiks īstenots, galvenokārt attīstot relatīvi nelielus, bet izglītotus, labi apmācītus bruņotos spēkus un veidojot aizsardzības spēku un

mūsdienu bruņojuma efektīvas funkcionēšanas prasībām atbilstošu tehnisko infrastruktūru Latvijas teritorijā⁵⁵;

Eiropas Savienība būs viens no galvenajiem sadarbības partneriem nākamajos gados. Jāpanāk maksimāls visu sabiedrības sociālo grupu pārstāvju atbalsts Latvijas eiropintegrācijas politikai. Līdzdalībā Eiropas Savienībā Latvijai prioritāriem jābūt šādiem darbības virzieniem:

- pilnvērtīga iesaistīšanās visās Eiropas integrācijas jomās – kopēja drošības un aizsardzības politika, valūtas savienība, ekonomiskā sadarbība; Latvijai jāizstrādā priekšlikumi un idejas, kas dotu ieguvumus arī Eiropas Savienībai kopumā;
- pietiekama ietekme organizācijas iekšienē – Eiropas Savienības evolūcijas gaitā jāpanāk, lai arī turpmāk tiek respektētas mazo valstu un līdz ar to Latvijas intereses; Latvijas interesēm atbilstošu Eiropas integrācijas virzienu realizācija sadarbībā ar mazajām Eiropas Savienības valstīm;
- aktīva sadarbība Baltijas valstu un Ziemeļvalstu reģionā un šī reģiona ietekmes palielināšana Eiropas Savienības ietvaros (piedalīšanās *Ziemeļu dimensijai* līdzīgos projektos).

Kā viena no netiešajām prioritātēm jāakcentē iespēja, izmantojot saikni ar Eiropas Savienību, aktivizēt ārpolitiku ar tiem reģioniem, ar kuriem šobrīd ir minimāli sakari (Āzija, Āfrika, Dienvidamerika).

Paralēli sadarbībai ar Eiropas Savienību un NATO, Latvijai principiāla nozīme būs sadarbībai ar ASV. Attiecības ar ASV tiek veidotas, pamatojoties uz izpratni par ASV kā Latvijas un pārējo Baltijas valstu globālo stratēģisko partneri, uz ASV–Baltijas Partnerības hartu, kā arī nostiprinot turpmākās attiecības ar ASV.

Jāpastiprina reģionālā sadarbība ar Baltijas valstīm un Ziemeļvalstīm, veicinot vispusīgu Latvijas integrāciju Ziemeļeiropā, kā arī Latvijas un Ziemeļeiropas ekonomisko, kultūras un pašvaldību sadarbību.

Citi prioritāri starptautiskās sadarbības virzieni saistībā ar Latvijas integrāciju kopīgajos globālajos drošības un ekonomiskās sadarbības procesos:

- uzturēt labas attiecības un veicināt sadarbību ar Krieviju Eiropas Savienības–Krievijas un NATO–Krievijas attiecību ietvaros, ievērojot Latvijas intereses;

- uzturēt un attīstīt divpusējās attiecības ar NVS valstīm, nodrošinot papildu iespējas Eiropas Savienības un NATO ietvaros.

5.3.2. Latvijas tēls

Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstība ir kvalitatīvi jaunā līmenī pacēlusi ikviena subjekta un procesa tēla, arī valsts tēla, pasniegšanas nozīmi un iespējas. Latvijas tēls (pozitīva informācija par vēsturi, sabiedrību, politisko un ekonomisko sistēmu, vidi un kultūru) pasaulē jāveido mērķtiecīgā, sistemātiskā un radošā veidā, lai valsts tiktu ievērota. Būtiski jāpaaugstina zemais Latvijas atpazīstamības līmenis pasaulē un jāklīdz ilgākā laika posmā izveidotie negatīvie priekšstati, jo uz nezināmu valsti vai valsti, kuras tēls ir negatīvs, nebrauc, tās ekonomikā neinvestē un ar šādu valsti neuztur kontaktus.

Nepieciešams pasaulē iziet ātrāk, tālāk, plašāk, sasniedzot mērķauditoriju – cilvēkus ārpus Latvijas, kas, reaģējot uz mūsu valsts tēlu, ietekmēs Latvijas attīstību, – respektīvi, politiķus un uzņēmējus, masu mediju darbiniekus (ieskaitot *Internet* redaktorus), tūristus, jaunatni. Ne mazāk svarīga ir arī ietekme uz valsts iekšējo mērķauditoriju. Jārada lielāka izpratne, uzticēšanās un atbalsts valsts virzībai. Jānodrošina visu sabiedrības slāņu un institūciju (valdības, nevalstisko organizāciju, mākslinieku, zinātnieku, uzņēmēju) koordinēta darbība Latvijas tēla kopīgā veidošanā un pasniegšanā. Lai izveidotu Latvijas kā intelektuālas un inovatīvas valsts tēlu, nepieciešama vienota stratēģija un darbība, izmantojot svarīgākos pozitīva tēla veidošanas elementus:

- jāizveido un jāaktualizē informācijas bāzes, kurās ietverta īsa, kodolīga un izsmeļoša informācija par Latvijas vēsturi, kultūru, ekonomiku, sabiedrību, politiku, zinātņi angļu, krievu valodā un citās galvenajās Eiropas valodās, un, ja nepieciešams, arī citās pasaules valodās; šī informācija jāsniedz dažādos veidos – *Internet* mājas lapās, brošūrās, bukletos, faktu lapās, grāmatās, kompaktdiskos;
- jāgatavo dažādi kultūrizglītojošie materiāli, kas būtu paredzēti starptautiskajai auditorijai: jātulko latviešu daiļliteratūra, jāizdod grāmatas (īpaši par vēsturi, kultūru un ekonomiku), jāgatavo videofilmas un videoklipi par dažādiem tematiem, jāveido dažādas izstādes, jāatbalsta jauni, radoši multimediju projekti;
- jāuztur stabili sakari ar ietekmīgākajiem pasaules iespiestajiem un elektroniskajiem sabiedrības saziņas medijiem, ievietojot tajos informāciju; jāsadarbojas ar izziņu materiāla izdevējiem (enciklopēdijas, analītiskie pētījumi,

tūrisma informācija, *Internet* mājas lapas), nodrošinot patiesu un pilnīgu informāciju par Latviju;

- jānodrošina pastāvīga Latvijas ekspertu pārstāvniecība starptautiskajos kultūras, zinātniskajos, ekonomiskajos, sabiedriskajos kongresos, forumos un semināros.

5.4. Sociālā politika

5.4.1. Sociālā drošība

Aktīva demogrāfiskā un nodarbinātības politika ir jārealizē, lai pārvarētu dziļo demogrāfisko krīzi un tās bīstamās sekas (aktīvā darbaspēka trūkums, infrastruktūras īpatnējo izdevumu pieaugums, sociālā spriedze). Jāpaaugstina paaudžu nomaiņas pakāpe (iedzīvotāju atražošanās intensitāte), lai perspektīvā paaudžu nomaiņa notiktu pilnā apjomā. Demogrāfiskā politika cieši jāsaista ar valsts sociālajām programmām.

Tās būtiskākās komponentes:

- sociālo problēmu risināšana iedzīvotāju zemā dzimstības līmeņa paaugstināšanai, atbalsts ģimenēm ar bērniem;
- iedzīvotāju mirstības līmeņa (viens no visaugstākajiem Eiropā) samazināšana, īpaši bērnu un priekšlaicīgas vīriešu darbaspējas vecumā mirstības samazināšana, iedzīvotāju veselības aizsardzības uzlabošana;
- ģimeņu noturības veicināšana.

Lai paaugstinātu iedzīvotāju darbaspēju un uzlabotu nodarbinātības līmeni, ir nepieciešams radīt cilvēkos ticību tam, ka esošo dzīves līmeni var mainīt:

- stimulējot ekonomiskās aktivitātes pieaugumu un uzņēmējdarbības attīstību un līdz ar to samazinot bezdarba līmeni;
- aktivizējot aktīvos un pasīvos nodarbinātības pasākumus, attīstot profesionālās izglītības un pārkvalifikācijas sistēmu, prognozējot darba tirgu un augstākās izglītības programmās iekļaujot uzņēmējdarbības pamatprincipu apguvi;
- nodarbinātības problēmas iekļaujot arī reģionālās un strukturālās attīstības jautājumu risināšanā;
- precizējot darba likumdošanas aktus atbilstoši mobilam un strauji mainīgam darba tirgum;
- nodrošinot darbaspēka konkurētspējas pieaugumu, ņemot vērā Latvijas darba tirgus iekļaušanos kopējā Eiropas Savienības telpā.

15–20% no augstskolu beidzēju kopskaita jābūt gataviem kļūt par darba devējiem, kas ir tikpat nozīmīgi kā zināšanu un profesionālo darba iemaņu apgūšana. Virknē specialitāšu ir vērojams hronisks augstu kvalificētu speciālistu trūkums. Jāveic apmācība un pārkvalifikācija specialitātēs, kurās prognozējams darbaspēka trūkums. Jāvienkāršo selektīvas imigrācijas procedūras un darba atļauju saņemšana augsti kvalificētiem speciālistiem un investoriem.

Teledarba principu plaša izplatība, visu veidu attālinātās darba vietas nodrošinās Latvijas apstākļiem būtisku nodarbinātības problēmu risināšanu, ņemot vērā tautas mentalitāti un tradīcijas:

- radot iespējas koordinēt darba vietu attīstību starp Rīgu, citām pilsētām un lauku rajoniem, jaunas darba vietas valsts reģionos, jaunas iespējas atpalikušajiem reģioniem, minimizējot kvalificēta darbaspēka aizplūšanu uz galvaspilsētu;
- stimulējot tādu jaunu uzņēmējdarbības veidu attīstību, kuru produkcijai ir liela pievienotā vērtība; kvalificētam darbaspēkam strādājot starptautiskās firmās un paliekot dzīvot Latvijā;
- saskaņojot darba likumdošanas aktus ar teledarba īpatnībām;
- nodrošinot teledarbā iesaistītajiem sociālās garantijas un aizsardzību, darba drošību un veselības aizsardzību (tai skaitā, strādājot ārvalstu uzņēmumos);
- radot invalīdiem ar kustību traucējumiem iespējas pilnvērtīgi strādāt un integrēties sabiedrībā.

Sociālās apdrošināšanas sistēmas (pensiju, maternitātes un slimības, bezdarba, nelaiemes gadījumu darbā un arodslimību apdrošināšana) pamatuzdevumi ir ilgtermiņa finansiālā stabilizācija un pakalpojumu kvalitātes pieaugums, dažādu sociālās drošības shēmu koordinācija, sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu administrēšanas uzlabošana, nostiprinoties finansu disciplīnai valstī.

Sociālās palīdzības primārais uzdevums ir palielināt trūkumā vai cita veida sociālā riska situācijā nokļuvušo sabiedrības locekļu pašpalīdzības iespējas un veicināt viņu integrāciju sabiedrībā, palielinot materiālo atbalstu atsevišķiem indivīdiem un ģimenēm, pastiprinot sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju. Nepieciešams apvienot valsts un pašvaldību iespējas, attīstot dažādus pakalpojumu sniegšanas modeļus.

Sociālajai politikai attiecībā uz ģimenēm ar bērniem jāstimulē iedzīvotājos vēlēšanās ne tikai dzīvot un strādāt, bet arī radīt un izglītēt bērnus. Bērnu veselības uzlabošanai un izglītības iegūšanas iespēju paaugstināšanai jāpaaugstina ģimenes turības līmenis

(pabalsti bērnam un mātei, sociālā apdrošināšana, palīdzība un atvieglojumi zāļu iegādei bērniem).

Darba aizsardzības jomā darbības pamatā jābūt iepriekšējās novēršanas principam. Normatīvajiem aktiem un industriālo iekārtu drošuma paaugstināšanai jāsekmē nelaiemes gadījumu (īpaši transporta, metālapstrādes, mežizstrādes, kokapstrādes, celtniecības jomā) un arodslimību līmeņa pazemināšanās.

Nacionālajai veselības politikai jābūt virzītai uz iespēju ikvienam indivīdam realizēt savu veselības potenciālu, īstenojot koncepcijas *Veselību visiem 21.gadsimtā* mērķus⁵⁶:

- veicināt un aizsargāt iedzīvotāju veselību visa mūža garumā;
- samazināt izplatītāko slimību un traumu biežumu un to izraisītās sekas;
- īpašu uzmanību pievērst reprodūktīvajai veselībai un ģimenēm ar bērniem.

Veselības politikai jāintegrē sabiedrības veselības, slimību ārstēšanas, veselības veicināšanas un aprūpes pakalpojumi ar atbildīgu indivīda rīcību un ņemot vērā sociāli ekonomiskos faktoros. Jāizstrādā un jāievieš adekvāts finansēšanas modelis. Veselīga un droša fiziskā vide, veselīgs dzīvesveids un dzīves apstākļi, atteikšanās no kaitīgiem ieradumiem, ekonomiskie, sociālie, izglītības un kultūras faktori papildu veselības bioloģiskajam faktoram noteiks mērķu īstenošanas iespējas. Tāpēc visiem sektoriem (valsts un nevalstiskās institūcijas, profesionāli medicīnas darbinieki, dzīvesvietas, darba un mācību vietas) apzināti jādarbojas sabiedrības veselības interesēs un jāatbild par sabiedrības veselību kopumā:

- jāsamazina atšķirības veselības potenciāla jomā starp sociāli ekonomiskajām grupām, būtiski uzlabojot iedzīvotāju nelabvēlīgo grupu (zems nodarbinātības un ienākumu līmenis, veselības riska grupas, cilvēki ar funkciju un aktivitātes traucējumiem) veselības līmeni;
- jāsamazina bērnu mirstība, jānodrošina veselīgs indivīda dzīves sākums, bērnu un jauniešu veselība, ietverot veselības aizsardzību un apzinātu veselības veicināšanu (agrīnā attīstības traucējumu diagnostika, koriģējošā medicīniskā un pedagoģiskā palīdzība attīstības traucējumu novēršanai);
- jāizstrādā un jāīsteno kompleksa, uz cēloņiem orientēta pieeja veselības veicināšanas un riska ierobežošanas stratēģijai, lai novērstu darbspējīgo iedzīvotāju saslimstības un priekšlaicīgas nāves cēloņus (stress, darba nestabilitāte, zems ienākumu līmenis, kaitīgi ieradumi, slikti sadzīves apstākļi);

- jāpalielina mūža ilgums, pensijas vecuma cilvēkiem jānodrošina iespēja pilnībā realizēt savu veselības potenciālu darbā un sociālajās aktivitātēs;
- jāveic efektīvi pasākumi slimību sloga samazināšanai – iedzimto, garīgo un infekcijas slimību izplatībai, saslimstībai, invaliditātei un pāragrai mirstībai no izplatītākajām hroniskajām slimībām; jāpaaugstina sagatavotība ārkārtas situācijām;
- veselības sektoram, sākot ar valstiskām programmām (medikamenti un aparātūra, infrastruktūra, kadru un finansiālie resursi, zinātniskās pētniecības darbs, informatīvais nodrošinājums) līdz indivīda aprūpei mājās un visu līmeņu veselības aprūpes iestādēs, jābūt orientētam uz veselības aprūpes rezultātu un kvalitāti;
- plaši jāizmanto modernās efektīvās veselības aprūpes metodes – slimību diagnostika, epidemioloģiskais un ģenētiskais monitorings, attālināto rajonu iedzīvotāju medicīniskā ekspertīze, telemedicīna, molekulārā medicīna.

Lai nodrošinātu sabiedrības kohēziju, jāpanāk visu sabiedrības locekļu labklājības līmeņa celšanās. Jāveicina vidusšķiras izaugsme, jāveido apziņa, ka tās veidošanās nāk par labu arī mazāk veiksmīgajiem. Nabadzīgais jāpārlicina, ka bagātajam nav vienaldzīga viņa nabadzība, jāatspoguļo ekonomiski spēcīgāko indivīdu atbalsts dažādu procesu attīstībai (filantropija, mērķmaksājumi, nodokļu atvieglojumi ziedotājiem).

Jāattīsta sociālās drošības un palīdzības sistēma sociāli nelabvēlīgajām iedzīvotāju grupām. Jāiedibina taisnīgums sabiedrības veselības jomā, jāizveido tāda veselības aprūpes sistēma, kas, no vienas puses, radītu vienādas iespējas ikvienam indivīdam saņemt kvalificētu veselības aprūpi, bet, no otras puses, uzsvērtu katra individuālo atbildību. Vienādas izglītības un veselības aizsardzības tiesības ir pamatvērtības, lai indivīda psiholoģija kļūtu labvēlīga Latvijas politiskajai sistēmai. Lai likvidētu ekonomiskās disproporcijas, izmantojami vairāki instrumenti:

- radīt iespēju zināšanu iegūšanai un izmantošanai darbā; aizkavēšanās šajā jomā draud ar neatgriezenisku indivīda atpalcību;
- valsts regulējošā loma demogrāfisko procesu un tirgus radīto svārstību un nevienlīdzību izlīdzināšanā;
- optimāla darba likumdošana, nodrošinot balansu starp uzņēmuma spēju piemēroties mainīgajām tirgus prasībām un darbinieku drošību;

- teleprocesi⁵⁷ kā kohēzijas veicināšanas instruments, nolīdzinot attālumus un vienādojot indivīda iespējas atrast labi apmaksātu darbu, iegūt izglītību un saņemt medicīnisko aprūpi.

5.4.2. Sabiedriskie procesi

Demokrātijas, likuma varas, cilvēktiesību un brīvību respektēšanas principi, tāpat kā citās Eiropas valstīs, ir arī Latvijas valstiskuma pamatā. Lai demokrācija turpinātu attīstīties, veidotos atvērta un integrēta sabiedrība, augtu politiskā un sabiedriskā aktivitāte, attīstītos parlamentārā demokrācija, kā arī tiktu sekmīgi risināti citi informācijas sabiedrības veidošanai principiāli jautājumi, valstī tiks:

- veicināta personas uzticēšanās valsts institūcijām, apkarojot korupciju un nesamērīgu birokrātiju;
- sekmēta ikviena indivīda piedalīšanās politiskajā procesā, vairojot viņa ticību savām iespējām konstruktīvi ietekmēt procesu;
- sekmēta politisko partiju darbības atvērtība un caurspīdīgums;
- nodrošināta vispārēja informācijas pieejamība un plurālisms;
- izveidoti publiskie informācijas pieejas punkti, vienlaikus nodrošinot sabiedriskās intereses, kā arī cilvēktiesību un personas aizsardzību.

Veiksmīgai valsts pārvaldes efektivitātes palielināšanai un demokrātijas stiprināšanai nepieciešama funkciju deleģēšana un lielākas atbildības piešķiršana nevalstiskajām organizācijām. Tādēļ jāpastiprina palīdzība nevalstiskajām organizācijām, veicinot sabiedrībā demokrātisko domāšanu un aktivitātes. Jāveicina nevalstisko organizāciju finansēšana atbilstoši projektu principam.

Sabiedrības integrācija ir nozīmīga attīstības stratēģijas sastāvdaļa sabiedriskās politikas jomā. Šīs stratēģijas kontekstā integrācija jāsaprot kā atšķirīgu grupu (ņemot vērā tautību, pilsonību, sociālās pazīmes) saliedēšana vienotā Latvijas sabiedrībā, atsevišķajam iegūstot virkni kopīgu pazīmju, atsakoties no pretrunīgām un savstarpēji naidīgām iezīmēm un tajā pašā laikā nezaudējot savu atšķirīgo identitāti (kultūru, valodu, reģionālo atšķirību u.c.). Sabiedrības integrācijai Latvijā jānotiek:

- uz valstisko, teritoriālo, demokrātisko un individuālo vērtību bāzes, visā Latvijas sabiedrībā veicinot liberālo un demokrātisko vērtību izplatīšanos, individuālo ekonomisko uzņēmību un atbildību un pilsonisko līdzdalību;

- uz latviskās kultūras un valodas bāzes, šīs vērtības papildinot ar liberāli demokrātiskas sabiedrības un minoritāšu kultūras vērtībām;
- aizsargājot minoritāšu kultūru, valodu un citas vērtības, vēsturisko kultūrvidi un attīstot multikulturālu sabiedrību;
- veicinot informācijas vides pieejamību visai sabiedrībai un pamatojoties uz visai sabiedrībai kopīgām vērtībām;
- pārvarot iedzīvotāju un valsts atsvešināšanos, veicinot minoritāšu pārstāvju iekļaušanos Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē un sekmējot nepilsoņu naturalizāciju.

Kultūra un valoda tradicionāli ir bijusi nacionālās identitātes nesēja, it īpaši mazai nācijai. Kultūras nozīmi tautas attīstībā, tai skaitā tautsaimniecības attīstības veicināšanā, nedrīkst novērtēt par zemu. Globalizācijas ietekme uz kultūru neļauj atstāt kultūras attīstības tendences neregulējamā pašplūsmā, tādēļ jāsekmē plaša kultūras pieejamība un visu valsts iedzīvotāju līdzdalības iespēja kultūras dzīvē. Valsts atbalsts jāsniedz augstām kultūras vērtībām un jānodrošina Latvijas kultūras pārmantojamība nākamajām paaudzēm:

- nodrošinot Latvijas kultūras procesa nepārtrauktību, kultūras mantojuma kā nacionālās identitātes pamata saglabāšanu, izpēti un iekļaušanu aktīvajā kultūras aprītē;
- sekmējot latviešu un citu tautu kultūru savstarpēju bagātināšanos, daudzveidīgu kultūru saskarsmi; pārvarot etniskās nošķirtības, ksenofobijas un citas negatīvas tendences sabiedrībā;
- sekmējot radošo un inovāciju (jaunas tehnoloģijas, izpildījuma veids, netradicionālas interpretācijas) procesu profesionālajā un pašdarbības līmenī;
- izveidojot racionālu valsts, pašvaldību un nevalstisko institūciju kompetences sadalījumu, stimulējot privātās iniciatīvas paplašināšanos, tai skaitā kultūras finansēšanā, minimizējot kultūras komercializācijas negatīvās sekas.

Valodas politika jāuzskata par vienu no valsts politikas galvenajām prioritātēm. Latviešu valoda ieņem ļoti mazu segmentu globālajā informācijas telpā. Tāpēc ir nepieciešama valsts koordinēta politika, lai latviešu valodas apgūšanai un lietošanai visās dzīves jomās nodrošinātu pilnvērtīgas iespējas. Nepieciešams aktivizēt latviešu valodas saglabāšanas, attīstības un funkcionālās pilnveidošanas procesus:

- sekmēt valodas dzīvotspēju, prioritāru uzmanību pievēršot zinātniskās, tehniskās un juridiskās terminoloģijas izstrādei;
- izstrādāt informācijas apstrādes sistēmas arī latviešu valodai; palielinoties informācijas sistēmu nozīmīgumam, tās valodas, kuru lietošana attiecīgajās sistēmās netiks nodrošināta, izzudīs vai labākajā gadījumā nonāks tikai ģimenē lietojamas sarunu valodas statusā.

Tajā pašā laikā valoda nedrīkst kļūt par šķērslī informācijas apmaiņai un mūsdienu realitātes atspoguļošanai. Jāizmanto visas iespējas, ko dod mūsdienu tehnoloģijas latviešu valodas un citu valodu saišu nodrošināšanai; jāizstrādā un jārealizē ilglaicīga valodu prasmes, bilingvitātes un multilingvitātes atbalsta stratēģija, lai piedalītos globālajā informācijas telpā.

5.4.3. Izglītība un zināšanas

Augsti izglītota darbaspēka sagatavošana, investīcijas cilvēkkapitālā, sabiedrības motivācija zināšanu apguvei jāuzskata par izšķirošu faktoru Latvijas attīstībai 21.gadsimtā, lai nodrošinātu Latvijas tautsaimniecības konkurētspēju Eiropas un globālā mērogā, ievērojot informācijas sabiedrības veidošanas stratēģiju, kur:

- ir nodrošināta izglītības pieejamība visiem un ikvienam ir iespēja apgūt informācijas prasmi, prasmi atrast sev vajadzīgo informāciju un pārstrādāt to zināšanās;
- ir elastīgas iespējas apgūt izglītību visā mūža garumā, indivīdam ir motivācija patstāvīgi paaugstināt zināšanu līmeni;
- cilvēkresursu ierobežotība, demogrāfisko prognožu paredzētais jauniešu īpatsvara kritums tiek kompensēts ar augošu izglītības pieejamību un kvalitāti visos līmeņos;
- tiek nodrošināta sociālā vienlīdzība izglītības pieejamībā, kvalitatīvas izglītības ieguves iespējas ikvienam;
- tiek nodrošināta izglītības kvalitātes kritēriju pilnveidošana un ievērošana, Latvijā iegūto kvalifikāciju, grādu un diplomu formāla atzīšana un konkurētspēja Eiropas darba tirgū.

Izglītības pieejamība visiem, izglītības iespējas mūža garumā, valsts investīcijas cilvēkkapitālā ir būtisks sabiedrības kohēzijas priekšnoteikums (ar nosacījumu, ka indivīds grib tās izmantot). Jāīsteno ilgtermiņa izglītības sistēmas reforma, kas

nodrošinās sociālo līdztiesību izglītības iegūšanā. Nedrīkst pieļaut sabiedrības sadalīšanos indivīdos, kuriem ir pieejama informācija un zināšanas, un tādos, kuriem tās nav pieejamas.

Skolas vecuma bērnu un jauniešu izglītības pamatakcenti jāvirza uz pastāvīgu izglītības kvalitātes paaugstināšanu (programmu saturs, pārbaudījumu process, informatizācija) un pieejamības nodrošināšanu (skolu apmeklēšana):

- vispārējā pirmsskolas izglītība, nodrošinot metodisku un konsultatīvu palīdzību pirmsskolas izglītības centros;
- obligātā (visus attiecīgā vecuma bērnus iesaistoša) pamatizglītība, vairākas vienotam standartam atbilstošas programmas ar integrētu mācību saturu, ieskaitot pamatprasmju un galveno zināšanu nozaru apguvi, personības attīstību un vērtībizglītību;
- vispārpieejama vispārējā izglītība, kas orientēta uz izglītības turpināšanu augstskolās;
- profesionālā vidējā izglītība un arodizglītība – teorētiskajai un praktiskajai sagatavotībai darbam konkrētā profesijā, vienlaikus radot motivāciju profesionālajai attīstībai un tālākizglītībai.

Augstākajai izglītībai jāatbilst ekonomikas, kultūras un sociālajām vajadzībām un prioritātēm Latvijā, kas pastāvīgi attīstās. Studējošajiem jānodrošina iespēja iegūt izglītību, prasmi un kvalifikāciju, kas nepieciešama darba tirgū un ko nosaka viņu pašu vērtību izpratne un intereses:

- sociālā vienlīdzība augstākās izglītības pieejamībā, kvalitatīvas augstākās izglītības ieguves iespējas ikvienam, valsts studiju kredītu un stipendiju sistēma; ar Latvijas un valsts reģionu harmonisku attīstību saskaņota augstākās izglītības decentralizācija;
- savietojams, uz atvērtu starptautisko darba tirgu virzīts mācību programmu saturs un kvalitāte – moduļu struktūra, kopnozaru un starpnozaru studiju programmas, komercdarbības pamatprasmju apguve; akadēmiskās un profesionālās augstākās izglītības, zemāko un augstāko profesionālās izglītības līmeņu savietojamība, katram kvalifikācijas līmenim nodrošinot izeju uz darba tirgu; starptautiskā kooperācija specialitātēs, kas nepieciešamas ierobežotā daudzumā;

- visaugstākās kvalifikācijas speciālisti kā valsts stratēģiskais intelektuālais potenciāls; doktorantūras studiju programmās imatrikulēto skaita pieaugums atbilstoši definētajām valsts prioritātēm; pasaules standartiem atbilstoša pēcmaģistrantūras un pēcdoktorantūras apmācība;
- fundamentālo pētījumu attīstība augstskolās kā profesūras augstas kvalifikācijas garants.

Zinātniskās pētniecības un inovāciju attīstība, zināšanu un augsto tehnoloģiju intensīva izmantošana ir galvenais un reālais Latvijas tautsaimniecības attīstības ceļš, kas var nodrošināt stabilu labklājības pieaugumu. Jānodrošina tādi zinātnes potenciāla pieauguma tempī, lai tuvāko 10 gadu laikā zinātnisko pētījumu īpatsvars iekšzemes kopproduktā sasniegtu Eiropas Savienības valstu līmeni. Valstij jāatbalsta radošais process dažādās zinātņu nozarēs, tai skaitā starpnozaru pētījumi (nav iespējams pietiekami ticami prognozēt iespējas un prioritātes pēc 20–30 gadiem), zinātniskos pētījumus koordinējot un integrējot ar Eiropas Savienības un citām starptautiskajām programmām. Tajā pašā laikā stingri jāievēro Latvijas prioritātes un vajadzības, īpaši atbalstot pētījumus un tehnoloģiju attīstības projektus valstij prioritārajos zināšanu pārvaldības virzienos. Sākuma posmā noteicošām jāklūst valsts investīcijām inovatīvās nozarēs un projektos, kuri nodrošinās ātrāku atdevi, jaunu oriģinālu zinātņietilpīgu produktu un tehnoloģiju izstrādē un to ieviešanā tautsaimniecībā. Jāstimulē privātās investīcijas zinātnē un modernajās tehnoloģijās, lai pakāpeniski līdz 60% paaugstinātu privātā kapitāla īpatsvaru pētniecībā.

Inovāciju procesa attīstība ir principiāls priekšnoteikums, lai veidotu uz zināšanām bāzētu valsti un sabiedrību. Valstī jāuztur ilgtermiņa inovatīvai darbībai labvēlīga vide, ietverot vairākas nozīmīgas komponentes:

- ar Eiropas Savienības un OECD nostādņēm savietojamas likumdošanas vide, finansēšanas un nodokļu politika;
- zinātnisko pētījumu virzība uz lietišķajiem pētījumiem un inovatīvu darbību, nodrošinot nekavējošu jauno produktu un pakalpojumu ieviešanu tirgū;
- valsts atbalsts inovatīviem uzņēmumiem un infrastruktūrai – pētniecības un zināšanu centru, tehnoloģisko centru, biznesa inkubatoru, augsto tehnoloģiju uzņēmumu attīstībai;
- inovatīvās darbības finansiālā atbalsta sistēma, palielinot uz inovatīvo darbību orientēto valsts budžetu daļu, to sadalot lietišķajai pētniecībai, attīstībai un

inovatīvajai darbībai, piesaistot privāto kapitālu un veicinot riska kapitāla pieejamību;

- speciāla investīcijas stimulējoša pakete inovatīvajam procesam.

Informācijas pieejamība visiem sabiedrības locekļiem saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto kārtību bez jebkādas diskriminācijas, iespēja ikvienam pārstrādāt informāciju zināšanās jānodrošina kā viens no attīstības pamatnosacījumiem valstī. Visiem informācijas pakalpojumiem jābūt nepārtrauktiem laikā un noteiktā kvalitātē, kas ir publiski deklarēta. Tie jāsniedz par sociāli pieņemamu cenu, kas atbilst valsts iedzīvotāju pirktspējai. Latvijā kā jebkurā mazā valstī ir vienots informācijas lauks, dažādiem informācijas pakalpojumiem ir kopīga informatīvā, normatīvā un tehnoloģiskā bāze, tādēļ informācijas pakalpojumu attīstība ir aplūkojama kompleksi.

Visas valsts bibliotēkas jāiekļauj vienotā informācijas tīklā, nodrošinot visaptverošas jebkuras lokālās un globālās informācijas meklēšanas un saņemšanas iespējas iedzīvotājiem vēlamā vietā, laikā un veidā:

- elektroniskās bibliotēkas attīstība, kompleksa elektronisko un iespiesto informācijas avotu un pakalpojumu izmantošana;
- virtuālās bibliotēkas stratēģijas attīstība, plaša orientācija uz jebkuras informācijas piegādi pēc lietotāja pieprasījuma;
- pakalpojumi attālinātajam lietotājam – nepieciešamās informācijas piegāde un pakalpojumu pieejamība iedzīvotāju darba vietās un dzīvesvietās.

Internet aprītē jābūt iespējai iekļauties maksimālam iedzīvotāju skaitam, jānodrošina visu tā sniegto iespēju izmantošana, par pamatu uzskatot publiski pieejamos informācijas terminālus valsts sektora iestādēs – bibliotēkās, skolās, pasta nodaļās, pašvaldībās. Īpaša uzmanība jāvelta attālinātajiem reģioniem, ekonomiski nelabvēlīgajiem sabiedrības slāņiem, invalīdiem. Procesa nodrošināšanai valstij jālikvidē esošais tiesiskais vakuums, jāievieš *Internet* regulēšana un jāizstrādā normatīvie akti (domēnu resursu kā nacionālās bagātības lietošanas licencēšana, informācijas un pakalpojumu sniedzēju atbildība, izteiksmes brīvības un kaitīga satura informācijas izplatīšanas ierobežošanas līdzsvars, lietotāju informācijas aizsardzība).

Elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu (radio un televīzijas) uzdevums ir visiem valsts iedzīvotājiem nodrošināt iespēju saņemt vispusīgu un objektīvu informāciju, izveidojot efektīvu visu valsti aptverošu sistēmu:

- izstrādājot Latvijas interesēm atbilstošu programmu politiku, nodrošinot informatīvo, izglītojošo, izklaidējošo, bērnu, sporta un citu raidījumu sabalansētību;
- novēršot politiskās un ekonomiskās varas iespējas iespaidot elektroniskos sabiedrības saziņas līdzekļus;
- nodrošinot latviešu valodas un kultūras attīstību un nacionālās identitātes saglabāšanu;
- sekmējot sabiedrības integrāciju, dažādu Latvijā dzīvojošo etnisko grupu kultūras un sadzīves īpatnību saglabāšanu;
- veicinot līdzsvarotu sabiedriskās un komerciālās raidīšanas attīstību un konkurenci.

5.5. Reģionu attīstība

Lai samazinātos reģionu sociāli ekonomiskā disproporcija un paaugstinātos reģionu attīstības potenciāls, jāpanāk reģiona resursu, pašvaldību un valsts investīciju, privātā kapitāla un fondu, kā arī strukturālo fondu sinerģija. Šajā nolūkā jāizmanto cilvēkresursi, infrastruktūra, administratīvā un investīciju piesaistes kapacitāte. Jāoptimizē īpaši atbalstāmo reģionu stratēģija.

Reģionu attīstības politikas mērķis ir Latvijas reģionu (Kurzeme, Latgale, Vidzeme, Zemgale, Rīga) konkurētspējas pieaugums Eiropas un globālā mērogā, kā arī līdzvērtīgu dzīves un darba iespēju radīšana visiem valsts iedzīvotājiem, nodrošinot ilgtspējīgu cilvēkresursu, infrastruktūras un uzņēmējdarbības attīstību.

Latvijas attīstības interesēs jāpanāk līdzsvarota reģionu attīstība, jāizlīdzina sociāli ekonomiskās disproporcijas, jānodrošina visiem līdzvērtīgas iespējas uz darbu un izglītību, kā arī vienādas sociālās un kultūras iespējas, jāceļ visu iedzīvotāju labklājība visos valsts reģionos. Jāveicina varas decentralizācija, reģionālā līmeņa un valsts pārvaldes reforma, novēršot atsevišķu reģionu lejupslīdi, radot nosacījumus un iespējas reģionu konkurētspējai valsts iekšienē un Eiropā. Tajā pašā laikā nedrīkst apspiest labāko reģionu uzņēmību, radot bailes no sociālistiskas pārdales.

Reģionālās politikas pamatā jābūt saskaņotai valsts, pašvaldību, uzņēmēju un nevalstisko organizāciju darbībai, taču primāra ir ikviena indivīda motivācija, izpratne un atbildība par sevi. Jāveic pastiprināts sabiedrības izglītošanas darbs, izskaidrojot

pašiniciatīvas primāro nozīmi – iedzīvotāju/biznesa/valsts(pašvaldību) sektora spēju uzturēt attīstības procesus attiecīgajā līmenī. Jāīsteno un pastāvīgi jāpilnveido optimāls attīstības modelis ikvienam reģionam (piem., pierobežas un īpaši atbalstāmajiem reģioniem, laukiem u.c.), veicinot sabalansētu:

- ekonomisko attīstību – piesaistot investīcijas, izveidojot modernu infrastruktūru, atbalstot uzņēmējdarbību, iekļaujoties *jaunās ekonomikas* modelī;
- sociālo attīstību – samazinot sociālo noslāņošanos, veicinot nodarbinātību un uzlabojot darba standartus, attīstot reģionālo izglītības un zināšanu pārvaldības infrastruktūru, realizējot atbalstu ģimenēm un veicinot dzimstību;
- pārvaldes attīstību – nostiprinot pašvaldības, sekmējot reģionu/novadu iekļaušanos starptautiskajā aprītē (tai skaitā projektu izstrādi), starpreģionu informatīvās un saimnieciskās saites.

Attīstot Latvijas tautsaimniecību, investējot valsts teritoriju kā resursu starptautiskās saimnieciskās darbības attīstībai, nepieciešams izvietot vides aizsardzības prasībām atbilstošas ražotnes, kā arī ražošanas apjomu palielināšanai izmantot biomasu un citus atjaunojamās enerģijas resursus. Vides aizsardzība un bioloģiskās daudzveidības saglabāšana ir būtisks priekšnoteikums valsts līdzsvarotai attīstībai.

Visos reģionos tiek attīstītas augstskolas un jauno tehnoloģiju attīstībai nepieciešamās profesionālās mācību iestādes. Tautsaimniecības sektorpolitikai ir izšķiroša ietekme kā uz reģiona ekonomiku, tā arī uz veiksmīgu un līdzsvarotu Latvijas attīstību kopumā. Tāpēc sektoru stratēģijas jārealizē, saskaņojot tās gan ar reģionu attīstības programmām, gan arī starpreģionu līmenī. Lielākajās pilsētās jāstimulē augsto tehnoloģiju uzņēmumu izvietošana. Taču visās apdzīvotajās vietās jāatbalsta arī uzņēmējdarbība (īpaši sākuma posmā) tradicionālajās nozarēs, īpaši tajās, kuras spēj pārveidoties un modernizēties. Jārealizē valsts pārvaldes institūciju decentralizācija visos līmeņos. Izmantojot moderno tehnoloģiju attīstību, jāizvieto ministrijas vai tām līdzvērtīgas struktūras lielajās pilsētās, kā arī reģionu nozīmes dienesti ģeogrāfiski ērti izvietotajās mazajās un vidējās pilsētās.

Atsevišķu reģionu attīstības programmām jābalstās uz katra reģiona salīdzinošajām priekšrocībām.

Kurzemes (*komerciālais un atpūtas reģions*) ostu potenciāls nodrošina konkurētspējīgu tranzīta un loģistikas biznesu, tajā attīstās arī ar tranzītu saistītās nozares. Izveidojas specializēta un tehnoloģiski moderna agrārā industrija un zvejniecība. Reģions ir pievilcīgs dažādu tūrisma veidu attīstībai (kūrorta zona, iekšzemes tūrisma objekti,

ekotūrisms, jahtu tūrisms mazajās ostās) un kļūst arī par ārpilsētas mītnes vietu Latvijas iedzīvotāju vidusslānim.

Latgalē (*agrorūpniecības un loģistikas reģions*) attīstās augstās tehnoloģijas un tradicionālo virzienu ražotnes uz vietējo resursu bāzes, līdz ar to laukos prevalē izejvielu audzēšana (kartupeļi, lini, eļļas kultūras u.c.). Izmantojot galveno tranzīta virzienu (Sanktpēterburga–Centrāleiropa un Krievija–Rietumeiropa) krustpunktus, Rēzekne un Daugavpils attīstās par starptautiskas nozīmes tranzīta mezglu un loģistikas centru. Krievu, poļu un baltkrievu valodas zināšanas veicina klientu apkalpošanas centru veidošanos. Dabas resursu potenciāls jāizmanto ekotūrisma attīstībai.

Vidzemes (*intelektuālais un atpūtas reģions*) attīstība balstās uz augstas tehnoloģijas uzņēmumu un ar tiem saistītu izglītības iestāžu izvietojumu lielākajās pilsētās. Lauku teritorijas (*jaunais Piebalgas tēls* – lauku mājas gleznainās vietās ar pieslēgumu informācijas maģistrālēm) kalpo par ērtu un pievilcīgu vidi intelektuālu attālinātu darba vietu izvietošanai. Industriāla lopkopība kļūst par lauksaimniecības pamatnozari. Pierobežas teritorijas kļūst par sadarbības teritoriju starpvalstu attīstībai un izejai uz Igauniju un Krievijas Ziemeļrietumu reģioniem.

Zemgale (*zemkopības un apkalpes reģions*), izmantojot *lielā loka* ap Rīgu (Aizkraukle–Tukums) attīstību, veidojas par aglomerācijas apkalpes zonu, ieskaitot pakalpojumus, izglītību un administratīvās funkcijas. Reģionā veiksmīgi turpina attīstīties zemkopība. Pierobežas teritorijas kopā ar *Via Baltica* ir starpvalstu sadarbības teritorija un izeja uz Lietuvu, Centrāleiropu un Rietumeiropu.

Rīga (*zinību un darījumu reģions*) izmanto starptautiski izdevīgo novietojumu un cilvēkresursu pieejamību, lai attīstītos par Baltijas jūras nozīmīgāko aglomerāciju un kļūtu par Baltijas reģiona zināšanu pārvaldības, biznesa, finanšu, zinātnes, augsto tehnoloģiju un komunikāciju centru. Rīgas pievārtē attīstās starptautiskas nozīmes augsto tehnoloģiju biznesa parki. Izmantojot attīstītos transporta pieslēgumus (lidosta, osta, *Via Baltica*), reģions ir viegli un ērti starptautiski pieejams, lai kļūtu par *jaunās ekonomikas* smadzeņu centru. Pierīgas teritorija ir darbaspēka izvietojuma areāls ar kvalitatīvu dzīves vidi.

Lauku attīstība kā daudzfunkcionāls, daudzveidīgs, līdzsvarots un noturīgs process ietver nodarbinātības dažādošanu un tehnoloģisku modernizāciju, ievērojot tradīcijas, mentalitāti un reģionālās atšķirības. Ilgtspējīgas lauku attīstības stratēģiskie mērķi ir

laukos nodarbināto ienākumu līmeņa pieaugums līdz tautsaimniecībā nodarbināto vidējiem ienākumiem, iedzīvotāju sociālā drošība, personas attīstības iespējas (izglītība, informācijas apgāde, kultūra), lauku sabiedrības orientācija un motivācija uz zināšanām, līdzsvars starp laukiem un pilsētu, lauku apdzīvotības un demogrāfiskā balansa saglabāšana.

Lauku attīstības stratēģijai kā īpaši sensitīvai tēmai jābūt saprotamai visai sabiedrībai. Tieši sabiedrība kā patērētājs nākotnē arvien vairāk noteiks lauku virzību, samazinoties zemnieku noteicošajai lomai. Lauku teritorijās ekonomika kļūs diversificēta, samazinoties lauksaimniecības sektoram un izplatoties citiem nodarbes veidiem.

Īpaši atbalstāmās teritorijas tiek definētas un atbalstītas papildus atbilstoši valsts noteiktajiem kritērijiem palīdzības saņemšanai. Šādas teritorijas var būt ilglaicīgi atpaliekošie reģioni, kā arī mazapdzīvotās lauku teritorijas. Atbalsta mērķis ir nodrošināt sākotnējo valsts palīdzību. Vēlāk atbalsta politika jānodod attiecīgā reģiona pārziņā. Līdz ar to atbalsts tiek realizēts vietējā līmenī papildus attiecīgā reģiona kopējās attīstības programmas realizācijai, bet ciešā saskaņā ar to. Sākotnējā valsts palīdzība īpaši atbalstāmajām teritorijām tiek koncentrēta vietējās uzņēmējdarbības atbalsta infrastruktūras izveidei un cilvēkresursu izglītošanai.

Pierobežas teritoriju funkcionēšana un attīstība tiek veicināta:

- nodrošinot valsts robežas aizsardzību; šo funkciju sarežģī dažāda kaimiņvalstu stāvoklis starptautisko attiecību jomā (piem., no Eiropas Savienības nākotnes pozīcijām – Eiropas Savienības iekšējā un ārējā robeža);
- mazinot nomales efektu; intensificējot infrastruktūras attīstību;
- novēršot/minimizējot vides piesārņojuma draudus no ārvalstīm;
- sekmējot veiksmīgu ekonomisko, politisko un humanitāro pārrobežu sadarbību.

Dabas resursu izmantošanas attīstības stratēģijai jāatbilst Eiropas Savienības regulējošajiem nosacījumiem un Latvijas parakstītajām starptautiskajām saistībām, Eiropas kultūras vērtību sistēmas un attīstības principiem:

- ierobežojot noslodzi uz vidi (tai skaitā uz ainavu) minerālo resursu ieguves, transportēšanas un pārstrādes procesos;
- uzlabojot mežaudžu sastāvu, vecuma struktūru un produktivitāti, novēršot biodaudzveidības degradāciju intensīvas saimniekošanas apstākļos;
- ierobežojot kūdras ieguves procesa degradējošo ietekmi uz purvu biodaudzveidību, saglabājot Eiropas putnu migrācijas vietas un ceļus;

- pļavas kā biodaudzveidības uzturēšanas, rekreācijas un ekotūrisma objektu cieši saistot ar reģiona teritorijas infrastruktūras attīstību;
- veicinot iekšējo ūdeņu izmantošanu rekreācijas un sporta zivsaimniecības vajadzībām;
- saimnieciskajā darbībā upju grīvu rajonos (ūdens–sauszemes tranzīts) stingri ievērojot Eiropas Savienības noteiktos vides kvalitātes normatīvus.

Jāturpina pilnveidot īpašo reģionu – aizsargājamo teritoriju – tīklu, plānveidīgi attīstot un uzturot aizsargājamus biotopus, teritorijas un tos savienojošos biotopu koridorus. Vienlaikus jānodrošina iespēja palielināt ražošanas apjomus šajos reģionos.

Atkritumu apsaimniekošana jāsaista ar aprites tipa resursu izmantošanu, ekoloģiski tīru tehnoloģiju ieviešanu un rūpnieciskā piesārņojuma ierobežošanu tautsaimniecībā. Nākotnē atkritumu apsaimniekošanā vairāk jāiesaista privātais bizness, valstij saglabājot regulējošās funkcijas. Sadzīves atkritumu apsaimniekošana jārisina kompleksi:

- attiecīgajiem normatīvajiem aktiem atbilstoša sadzīves atkritumu galīgā apglabāšana poligonos;
- esošo izgāztuvju sanācija un vides atveseļošana;
- pakāpeniska atkritumu šķirotas savākšanas ieviešana;
- privāto sadzīves atkritumu (metāls, stikls, papīrs) pārstrādes rūpniecības jaudu attīstība, lai samazinātu apglabājamo sadzīves atkritumu daudzumu.

Jāizveido valsts mēroga videi droša bīstamo atkritumu apsaimniekošanas sistēma, vienlaikus sekmējot bīstamo atkritumu daudzuma samazināšanu attiecībā pret rūpnieciskās produkcijas vienību. Šīs sistēmas sastāvā jāietver atkritumu savākšanas, šķirošanas un pārkraušanas reģionālo staciju tīkls, privātie pārstrādes uzņēmumi un atkritumu sadedzināšanas iekārtas, kā arī bīstamo atkritumu galīgās apglabāšanas poligons.

6. Noslēgums

Pašreizējā virzība un nākotnes prognozes pasaules un Eiropas Savienības attīstībā ir vērtējamas kā ļoti pozitīvas Latvijas ilgtspējīgai attīstībai. Attīstības modelis, kas saistīts ar informācijas sabiedrības veidošanu, ir Latvijai īpaši izdevīgs. Valsts attīstības orientācija uz informācijas un zināšanu izmantošanu dod Latvijai iespēju derīgo izraktnu un enerģijas resursu trūkumu kompensēt ar kvalificēta darbaspēka esamību, kā arī attīstīt ekonomiskās aktivitātes visos reģionos. Kopumā valsts iegūst daudz lielākas iespējas attīstīties un samazināt esošo milzīgo starpību starp mazu valsti un attīstītajām Eiropas Savienības valstīm.

Taču ir nepieciešama aktīva un koordinēta darbība, lai mūsu valsts vislabāk izmantotu savas priekšrocības un potenciālās iespējas, minimizētu mūsu vājo punktu ietekmi un samazinātu iespējamos riska faktorus. Valsts var izstrādāt un piedāvāt attīstības stratēģiju, radīt labvēlīgu un aktīvu darbību stimulējošu un virzošu vidi. Taču ir nepieciešama saskaņota un ieinteresēta valsts sektora, uzņēmēju un iedzīvotāju darbība, visu sabiedrības slāņu kopīga rīcība, lai koncepcija realizētos dzīvē un iecerētie rezultāti tiktu sasniegti, lai veidotu saskaņotu sociāli ekonomisko politiku, lai sekmētu sabiedrības reģionālo un sociālo kohēziju, lai sabiedrībā radītu pārliecību par nākotnes izaugsmes perspektīvām, lai sabiedrība atbalstītu politikas un lai valstī veidotos pilsoniskā saskaņa un sadarbība.

Stratēģijas īstenošanai un pārejas periodam valsts pilnīgai pārorientācijai uz informācijas sabiedrības veidošanu nav daudz laika. Reāli šis darbs jāpaveic maksimums 5–6 gados, to nosaka demogrāfiskās prognozes. Taču sekmīgai attīstībai ir ļoti būtiski nodrošināt *mīkstu* pārejas procesu, bez ekstraprocesiem un svārstībām pārejas posmā. Lai to sasniegtu, vienīgais iespējamais ceļš ir sabiedrības *inertuma* samazināšana. Tas nozīmē nepieciešamību paaugstināt sabiedrības informētības un izpratnes līmeni, visos reģionos un sabiedrības slāņos veikt plašu izglītošanas, izskaidrošanas un argumentēšanas darbu.

Ja šāda stratēģija netiks realizēta, nav redzams cits efektīvs valsts ekonomiskās, politiskās un sabiedriskās attīstības ceļš. Latvijas tautsaimniecība nespēs kļūt konkurētspējīga ar lielajām pasaules valstīm. Nebūs iespējama normāla valsts pārvalde un sociālās dzīves attīstība. Citām valstīm sekmīgi attīstot informācijas sabiedrību, Latvija var nonākt ekonomiskā atpalcībā un līdz ar to arī politiskā atkarībā.

7. Piezīmes un komentāri

- ¹ Sabiedrības kohēzija šī dokumenta izpratnē ir vienādu iespēju nodrošināšana visiem sabiedrības locekļiem, ikviena indivīda iespēja piedalīties ekonomiskajos, politiskajos un sociālajos procesos, reģionālo atšķirību likvidācija, visas sabiedrības saliedēšana un integrācija.
- ² Katru gadu uz citām valstīm emigrē 2–3 miljoni cilvēku. Vairāk nekā 130 miljonu cilvēku 21.gadsimta sākumā bija apmetušies uz pastāvīgu dzīvi ārpus savas dzimtās zemes. Šis skaits katru gadu pieaug apmēram par 2%. Ziemeļamerikā un Rietumeiropā ikgadējais imigrantu skaits laika posmā no 1965. līdz 1990.gadam palielinājās vidēji par 2,5%, būtiski pārsniedzot pamatiedzīvotāju skaita dabīgo pieaugumu, kas bija tuvu nullei.
- ³ Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 1999. UNDP, Rīga, 1999.
- ⁴ Okinawa Summit Meeting 2000. Charter on Global Information Society. Okinawa, 2000.
- ⁵ Lisbon European Council 23 and 24 March 2000, Presidency Conclusions. Lisbon, 2000.
- ⁶ Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, on the one part, and the Republic of Latvia, on the other part. Brussels – Riga, 1995.
- ⁷ Luxembourg European Council 12 and 13 December 1997, Presidency Conclusions. Luxembourg, 1997.
- ⁸ Entering the 21st Century. World Development Report 1999/2000. The World Bank, 2000.
- ⁹ Governments, Globalization, and International Business. Oxford University Press, 1999.
- ¹⁰ Multiplikatīvais efekts ekonomikā – izmaksas vai ieņēmumi, kas rada citas atvasinātas izmaksas vai ieņēmumus. Ja, piemēram, valsts vai pašvaldība pasūta celtniecības firmai veikt kāda objekta (mājas, ceļa, tilta) remontu vai celtniecību, šī firma savukārt nodod attiecīgus pasūtījumus arhitektiem, projektētājiem, celtniecības materiālu ražotājiem utt. Līdz ar to primārais pasūtījums rada *domino* efektu, kas aptver veselu virkni dažādu uzņēmumu, t.i., tiek multiplicēts. Multiplikatīvais process var notikt arī pretējā virzienā. Piemēram, Krievijas finanšu krīzes dēļ daudzi Latvijas produkcijas eksportētāji nesaņēma samaksu vai saņēma to devalvācijas rezultātā vērtību zaudējušos rubļos. Šie eksportētāji nespēja norēķināties ar saviem piegādātājiem Latvijā, piemēram, ar zemniekiem par piena piegādi eksportējamās pārtikas produkcijas ražošanai. Aizsākās negatīvs multiplikatīvais efekts – daudzkārtēja savstarpējo nesamaksāto rēķinu ķēde, un tādēļ grūtībās nonāca vai pat bankrotēja daudzi uzņēmumi, kas nemaz nebija saistīti ar Krievijas tirgu.
- ¹¹ Līdz 20.gadsimta vidum daudzu valstu valdības, sekojot keinsisma doktrīnām, ne bez sekmēm veica ekonomisko ciklu izlīdzināšanas pasākumus. Mūsdienās par šādas regulēšanas efektivitāti vairāk vai mazāk droši var runāt tikai attiecībā uz ASV. Turpretī Eiropas valstis praktiski ir zaudējušas iespēju būtiski ietekmēt ekonomisko ciklu svārstības nacionālā līmenī. Astondesmito gadu sākumā Francijas valdība, neraugoties uz ekonomisko stagnāciju, bija spiesta atteikties no lielākās daļas sākotnēji ieplānoto anticiklisko regulēšanas pasākumu, tā arī nespējot ne atjaunot uzticību frankam un visai finanšu sistēmai, ne arī apturēt kapitāla aizplūšanu no valsts. Tas gan nenozīmēja keinsisma kā teorijas un praktiskās ekonomiskās politikas krahu – globalizētajā ekonomiskajā sistēmā tikai mērķtiecīga un koordinēta galveno ekonomisko lielvaru un starptautisko finanšu institūciju darbība spēj būt pietiekami rezultatīva, kaut gan arī ne vienmēr. Kā parādīja vairāki mēģinājumi apturēt eiro kursa lejupslīdi 2000.gadā, tikai finanšu instrumentu izmantošana pat globālā mērogā vēl nenodrošina panākumus.
- ¹² Krievijas Drošības padomes sekretāra vietnieks ģenerālleitnants V. Potapovs intervijā 2000.gada novembrī izteicies, ka “[Krievijas] valdība uzskata, ka vismaz vēl tuvāko 10 gadu

laikā Krievija nespēs izturēt pilna apmēra konvencionālo karu, lai gan tā nebūs arī aizsargāties nespējīga, jo tās rīcībā joprojām ir pietiekamas kodolpotences". Neskatoties uz šādu Krievijas pašas militāro autoritāšu vērtējumu, no Latvijas viedokļa un mērogiem Krievija jebkurā aspektā uzskatāma par lielu spēka centru.

¹³ Latvijas produkcijas eksports 2000.gada vidū uz Eiropas Savienības valstīm – 65,6%, bet uz NVS – 8,1% no kopējā eksporta apjoma. Attiecīgi Latvijas imports no Eiropas Savienības valstīm – 53,1 %, bet no NVS – 17,3 % (Latvijas tautsaimniecība: makroekonomiskais apskats, 2000/4).

¹⁴ Viens no izplatītākajiem (20 miljonu ASV dolāru vērtais (bāzes variantā)) NATO kaujas lidmašīnu tipi *F16 Falcon* ir ražots un izplatīts NATO un citās valstīs vairāk nekā 4000 eksemplāros. Ņemot vērā Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas 2001.gadam plānoto 66 miljonu latu budžetu, vienas šādas lidmašīnas iegādei vajadzētu gandrīz 20 % no ministrijas gada budžeta, nemaz nerunājot par papildu izdevumiem, kas nepieciešami šādas tehnikas apkalpošanai un operatīvās vadības sistēmu izveidošanai. Kāda gan būtu nozīme pat vairāku šādu lidmašīnu iegādei, kas teorētiski liekas iespējama, salīdzinājumā ar tiem lidmašīnu tūkstošiem, kas izvietotas dažādās valstīs?

¹⁵ Charter of Partnership between the United States of America and Estonia, Latvia and Lithuania. 1997.

¹⁶ Tālākā perspektīvā Latvijai paredzama ciešākas ekonomiskās un politiskās sadarbības attīstība ar Vāciju. Jāņem vērā, ka līdz šim Vācijas politiskās vadības uzmanības centrā bija bijušās Austrumvācijas integrācija, kā arī galvaspilsētas atjaunošana Berlīnē. Rietumeiropā ģeopolitisko interešu ainavu veido ne tikai Eiropas Savienība un Brisele, bet lielā mērā arī kontinentālās Eiropas lielākās valstis – Vācija un Francija. Līdzīgi kā Francijas ārpolitikas intereses lielā mērā saistītas ar Vidusjūras reģionu, var sagaidīt, ka Vācijas aktivitāte arvien vairāk pieaugs Baltijas jūras reģionā.

¹⁷ Kapitalizācijas līmenis šī dokumenta izpratnē ir uzņēmumu un tautsaimniecības kopumā nodrošinājums ar mašīnām, iekārtām, ēkām (pamatkapitāls), kā arī ar materiālajiem un finansu līdzekļiem (apgrozāmais kapitāls) atbilstoši mūsdienu konkurētspējīgas produkcijas ražošanai vai pakalpojumu sniegšanai.

¹⁸ Īrija, 1949.gadā iegūstot neatkarību, bija nabadzīga, nacionālistiska, saimnieciski atpalikusi, pret visu ārzemniecisko naidīgi noskaņota valsts. Neatkarība neatnesa tūlītēju uzplaukumu. Tieši otrādi – jau 1951.gadā jauno valsti piemeklēja smaga ekonomiskā krīze. Tirdzniecības bilance bija ar milzīgu deficītu, inflācija un bezdarbs sasniedza nepieredzētus apmērus, iekšzemes kopprodukts stagnēja, rūpniecības ražošanas apjoms kritās. Vissmagāk cieta provinces. Tūkstošiem cilvēku pameta dzimtās mājas, kur paaudzēs bija dzīvojuši gadsimtiem ilgi. Pilsētās tiem nebija ko darīt – tās jau tā bija pārpildītas ar bezdarbnieku pūļiem. Izdzīvošanas iespējas tika meklētas citās zemēs. Desmit gadu laikā – līdz 1961. gadam, kad Īriju vēlreiz aptvēra ekonomiskā krīze, – valsti bija pametuši aptuveni 400 tūkstošu iedzīvotāju. Lauku reģioni kļuva arvien tukšāki.

¹⁹ No gandrīz 360 miljoniem latu Latvijas ārējā parāda 1999.gada beigās strukturālo pārkārtojumu un dažādu attīstības projektu (galvenokārt ceļu atjaunošanai, kā arī lauksaimniecības attīstībai) finansēšanai valsts mērogā tika izlietots aptuveni 130 miljonu latu – apmēram trešā daļa. Pārējās divas trešdaļas ietvēra galvenokārt dažādu kārtējo budžeta izdevumu finansēšanu, tai skaitā parādu un procentu atmaksāšanu, kā arī palīdzību pašvaldībām. Šīs ir pozīcijas, kurās atdeve nav sagaidāma vispār vai arī tā parādīsies tikai tālākā perspektīvā.

²⁰ Jaundzimušo skaits uz tūkstoš iedzīvotājiem samazinājies no 14,2 jaundzimušajiem 1990.gadā līdz 8 jaundzimušajiem 1999.gadā. (Latvijas statistikas gadagrāmata 2000. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2000).

- ²¹ Pārskats par Latvijas augstskolu darbību 1999.gadā. Izglītības un zinātnes ministrija, Rīga, 1999.
- ²² Latvijas reģionu makroekonomiskais raksturojums. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Rīga, 2000.
- ²³ Iedzīvotāju vidējais blīvums Latvijā ir 38 cilv./kv.km. Salīdzinājumam Vācijā – 234, Beļģijā – 331, Nīderlandē – 455 cilv./kv.km.
- ²⁴ Degviela un dabasgāze praktiski 100% apjomā tiek importēta, elektroenerģija – līdz 50%.
- ²⁵ Zināšanu pārvaldības process (*knowledge management*) – koordinēta un virzīta zināšanu radīšana, uzkrāšana, identificēšana, adaptēšana, attīstība, padziļināšana, popularizēšana, izplatīšana, lietošana.
- ²⁶ Latvijas demogrāfiskās attīstības prognozes, 1998.g.–2025.g. Latvijas Universitātes Demogrāfijas centrs, Rīga, 1999.
- ²⁷ Pētījumi liecina, ka vairākumā Eiropas ekonomiski attīstīto valstu ienākumu izlīdzināšanās tendence aizsākās pēc 1920.gada. Tā sevišķi pastiprinājās pēdējos gados pirms Otrā pasaules kara. Arī Japānā ienākumu diferenciācija un sabiedrības noslāņošanās izpaudās industrializācijas sākuma posmā un turpinājās līdz pat Otrajam pasaules karam. Toties pēckara perioda statistikas dati skaidri liecināja par pakāpenisku ienākumu izlīdzināšanos sabiedrībā. Arī ekonomiski veiksmīgāko Dienvidaustrumāzijas valstu pieredze pēdējos gadu desmitos pierādījusi, ka sabiedrības noslāņošanās, kas vērojama industrializācijas periodā, nebūt nav neatgriezeniska.
- ²⁸ Reindustrializācija – industrijas nozaru (rūpniecības, enerģētikas, celtniecības u.c.) atjaunošanās uz mūsdienu tehnoloģiskās bāzes.
- ²⁹ Ziemeļamerikas un Eiropas koncerniem par šādiem industriālajiem satelītiem 60.–70.gados sāka kalpot Dienvidkoreja, Taivāna un Meksika, bet sākot ar 90.gadu sākumu – arī bijušās sociālisma valstis, galvenokārt Austrumeiropā un Baltijā, arī Latvija. Savukārt bāzes valstī saglabājas galvenie ekonomiskie un tehnoloģiskie pētījumi, jaunu produkcijas veidu un ražošanas sagatavošana, kas prasa īpaši augstu zinātnisko potenciālu, eksperimentālo bāzi un darbaspēka kvalifikācijas līmeni.
- ³⁰ Sabalansētai industrijas attīstībai nepieciešami gan lieli, gan mazi un vidēji uzņēmumi. Racionāli sabalansētā industrijas struktūrā lieli un mazie uzņēmumi papildina cits citu. Lielie uzņēmumi parasti ražo un eksportē gatavo produkciju no pusfabrikātiem, detaļām un mezgļiem, ko piegādā daudzi mazie uzņēmumi. Tādējādi ap dažiem lielajiem uzņēmumiem veidojas desmitiem vai pat simtiem nelielu un vidēju uzņēmumu, vienoti daudzām iekšējām kooperācijas saitēm, veidojot industriālās grupas. Šo grupu ietvaros tiek veikti arī zinātniskie pētījumi un jaunu tehnoloģiju izstrāde. Tas nodrošina arī stabilitāti atsevišķās nozarēs un tautsaimniecībā kopumā. Atsevišķi lieli uzņēmumi bieži ir neefektīvi, ja tiem nav pietiekami plašs kooperācijas saišu tīkls. Savukārt mazie un pat vidējie uzņēmumi daudzos gadījumos nav spējīgi izdzīvot bez pastāvīga valsts atbalsta, ja tiem vai vismaz to produkcijas vai pakalpojumu daļai nav stabila vietējā noņēmēja.
- ³¹ Piemēram, E-komercija integrēs visu veidu komerciālās darbības *Internet* vidē, stimulēs dažādu tautsaimniecības sektoru attīstību, paaugstinās Latvijas tautsaimniecības konkurētspēju globālajā tirgū, radīs jaunas kvalificētas darba vietas, paverot lielas iespējas valsts reģionu attīstībai un mazo un vidējo uzņēmumu darbībai.
- ³² Deindustrializācijas process pēdējos gados vērojams daudzās ekonomiski attīstītajās valstīs. Tomēr šī procesa sākums un temps dažādās valstīs atšķiras. Pirmās deindustrializācijas pazīmes bija vērojamas Lielbritānijā no 1955. līdz 1960.gadam, bet 80.–90.gados šis process bija sevišķi straujš.

- ³³ Prakse liecina, ka TNK satelītvalstis, kas agrāk pārņēma masveida produkcijas ražošanu, to izmantoja, lai pakāpeniski izveidotu savas inovatīvās ekonomikas pamatus. Vairākām valstīm, it īpaši Dienvidkorejai un Taivānai, tas veiksmīgi ir izdevies, un tagad tās pašas apgūst citas valstis savas masveida produkcijas ražošanai, veicot liela apjoma investīcijas, piemēram, Taizemē, Indonēzijā u.c.
- ³⁴ Katrs ASV eksporta dolārs 6 gadu laikā 90. gadu pirmajā pusē zaudēja apmēram 50% no sava fiziskā svara (Kevin Kelly. *New Rules for the New Economy*. London, 1998).
- ³⁵ Viena no galvenajām inovatīvās ekonomikas iezīmēm – ne mazāk kā 90 % no IKP pieauguma tempa tiek sasniegts, pateicoties nevis galveno ražošanas faktoru – kapitāla un darbaspēka – apjoma pieaugumam, bet gan pateicoties šo faktoru produktivitātes (atdeves) pieaugumam. Jo augstāku attīstības pakāpi sasniegs Latvijas ekonomika, jo izteiktāka kļūs inovācijas un tās radītās produktivitātes pieauguma nozīme.
- ³⁶ Tajā pašā laikā mainīsies proporcija starp fiziskajā un intelektuālajā darbā nodarbinātajiem. Piemēram, ASV no 1990. līdz 1996. gadam strādājošo skaits ražojošā jomā samazinājās par 1%, bet pakalpojumu jomā pieauga par 15% (Kevin Kelly. *New Rules for the New Economy*. London, 1998).
- ³⁷ Latvijā 1998. gadā uzkrājumu daļa no IKP bija aptuveni 10%, Lietuvā – 14%, Igaunijā – 17%. Tajā pašā laikā Īrijā – 33%, Dienvidkorejā – 34%, Singapūrā – 51%. (Entering the 21 st Century. *World Development Report 1999/2000*. The World Bank, 2000.).
- ³⁸ Īrijas gadījumā finansējuma apmērs no Eiropas Savienības strukturālajiem fondiem atsevišķos gados sasniedza 7% no šīs valsts IKP. Apmēram trešdaļu šo līdzekļu Īrija izmantoja izglītības attīstībai un cilvēkresursu pilnveidošanai (Business Central Europe, September, 2000).
- ³⁹ Derivatīvie instrumenti – finanšu instrumenti, kuru vērtība ir saistīta ar citu vērtspapīru vērtību. Piemēram, *opcija* ir derivatīvais instruments, jo tās vērtība ir atkarīga no akciju vērtības vai akciju indeksa (kursa), ar kuriem *opcija* ir saistīta.
- ⁴⁰ Robežriskā (*hedge*) fondi jeb *hedžings* ir finanšu riska samazināšanas stratēģija. Piemēram, viena no izplatītākajām robežriskā (*hedžinga*) stratēģijām ir vērtspapīru atgriezeniskā pārdošana (*selling short*).
- ⁴¹ Sociālais kapitāls – iedzīvotāju dzīves kvalitāte (izglītība, veselība, sadzīves apstākļu kvalitāte u.c.), kā arī attiecības, kas veidojas starp dažādām iedzīvotāju sociālajām grupām, tai skaitā starp sabiedrību un valsts institūcijām. Piemēram, iedzīvotāju uzticēšanās valdībai, politiskajām partijām, preseī, policijai. Tas tiek uzskatīts par sociālo kapitālu, tādēļ ka līdztekus fiziskajam, humānajam (intelektuālajam) un citiem kapitāla veidiem, sociālais kapitāls ir nozīmīgs ekonomiskās attīstības faktors.
- ⁴² Piemēram, velosipēdistu celiņu, tenisa kortu, sporta zāļu, peldbaseinu, vietējo kultūras namu un citu sabiedrisko kultūras un sporta institūciju ierīkošana ilgtermiņā visdrīzāk dos lielāku efektu sociālā kapitāla kvalitātes uzlabošanā nekā, ja šie paši līdzekļi tiktu ieguldīti medicīnā, t.i., cīņā ar sekām. Tas, protams, nenozīmē, ka veselības aizsardzība tiks atstāta novārtā. Runa ir par prioritātēm ierobežoto sabiedrības resursu sadalē un to racionālākā izmantošanā.
- ⁴³ Eiropā un Ziemeļamerikā industrializācijas rezultātā paātrinājās ekonomikas attīstība un straujāk sāka pieaugt arī iedzīvotāju skaits. Piemēram, Eiropā industrializācijas periodā – 1850.–1930. gadā – iedzīvotāju skaits pieauga īpaši strauji – vidēji apmēram par 9–10% gadā. Tas aptuveni sakrīt ar tehniskā progresa vilni, ko raksturo dzelzceļa, tvaikmašīnu, metālapstrādes un citu nozaru strauja attīstība. Vēlāk šis temps samazinājās, bet 20. gadsimta beigās, iespējams, lielā mērā pateicoties jauna tehnoloģiskā cikla iedarbībai, iedzīvotāju skaits Eiropā atkal ir sācis nedaudz pieaugt.

- ⁴⁴ Subsidiaritātes princips – funkciju, pienākumu, tiesību un atbildības deleģēšana iespējami zemākajam līmenim. Šajā gadījumā – nodrošinot, ka ikviena pašvaldības funkcija tiek pildīta pēc iespējas zemākā pārvaldes līmenī un tuvāk iedzīvotājiem.
- ⁴⁵ The Technology Link to Economic Development. Past Lessons and Future Imperatives. Annals of the New York Academy of Sciences, Volume 787. New York, 1996.
- ⁴⁶ Analogi piemēri – Japāna, Īrija, Singapūra, Koreja.
- ⁴⁷ Eiropa pēc Otrā pasaules kara bija nonākusi *zemu ienākumu līdzsvara lamatās*. Reindustrializācija, kas valsti izveda no šīm lamatām, tika veikta, balstoties uz jaunām tehnoloģijām, kuru pamatā bija pusvadītāji, programmējami automātiskie procesi, naftas ķīmija, organiskā sintēze u.c.
- ⁴⁸ Viens no svarīgākajiem veiksmīgas reindustrializācijas un inovatīvās ekonomikas attīstības priekšnosacījumiem ir panākt, lai iekšējo un ārējo investīciju kopējais apmērs sasniegtu apmēram 20–25% no IKP.
- ⁴⁹ Latvijā nereti tiek īstenoti dārgi, ekonomiski nepamatoti projekti, piemēram, Nacionālās bibliotēkas celtniecības projekts, lai gan tādas atsevišķas projekta funkcionālās sadaļas, kā vienotais valsts bibliotēku informācijas tīkls un moderna grāmatu krātuve ir nepieciešami. Nav veikts konkurss par šo objektu racionālālo risinājumu variantiem.
- ⁵⁰ Reindustrializācijas un deindustrializācijas pieejas apvienošana no ekonomiskās teorijas viedokļa korelējas ar mūsdienu attīstības teorijām, piemēram, ar akumulācijas un asimilācijas attīstības teoriju (skat. Richard R. Nelson and Howard Pack. The Asian Miracle and Modern Growth Theory. World Bank paper 1881. World Bank, February, 1998). R.R.Nelsons un H.Paks dažādas Dienvidaustrumāzijas ekonomisko brīnumu skaidrojošās teorijas apkopojis divās grupās. Pirmā grupa ietver akumulācijas teorijas, kas minētā reģiona valstu straujo ekonomikas attīstību skaidro galvenokārt ar investīcijām kapitālā. Citiem vārdiem, saskaņā ar šīm teorijām svarīgākais noteicošais faktors šo valstu straujās ekonomiskās attīstības pamatā ir bijis augsts investīciju līmenis – ja nācija dāsni investē, vienlaikus veltot nepieciešamo uzmanību visu resursu, arī investīciju, racionālai izmantošanai, attīstība neizpaliks. Otrā grupa – asimilācijas teorijas – kā galvenos straujas ekonomiskās attīstības faktoros uzsver uzņēmības, inovāciju un zināšanu nozīmi. Šīs teorijas investīcijas intelektuālajā un fiziskajā kapitālā atzīst par svarīgām un nepieciešamām, taču paātrinātai ekonomiskajai attīstībai ar tām vien ir par maz. Vispirms ir nepieciešamas zināšanas, kā arī spēja uzņemties risku. Tikai tad jaunu tehnoloģiju, produktu un tirgu apgūšana dos vēlamus rezultātus. Tādēļ asimilācijas teorētiski daudz vairāk akcentē izglītības un inovāciju nozīmi nekā fizisko kapitālu un materiālos resursus. Jāpiebilst, ka šāds teoriju dalījums praksē ir visai nosacīts. Vismaz Latvijas gadījumā akumulācijas un asimilācijas pieeja (ja mēs izvēlamies šādu apzīmējumu) būtu vienlīdz svarīga gan reindustrializācijas, gan arī deindustrializācijas (inovatīvās ekonomikas veidošanās) procesā.
- ⁵¹ Reindustrializējot tradicionālās nozares, pirmkārt, tiktu veicināta sociālā saskaņa un politiskā stabilitāte valstī. Otrkārt, iekšējā tirgū daudzām plaša patēriņa precēm un pakalpojumiem tiktu nodrošinātas zemākas un stabilākas cenas. Tas ļautu atturēties no pārmērīgas darba algas un sociālo pabalstu eskalācijas, tajā pašā laikā nodrošinot ar darba vietām plašu to iedzīvotāju loku, kurus nebūs iespējams pārorientēt uz zinātņietilpīgas un tehnoloģiski sarežģītas produkcijas apgūšanu un ražošanu. Tas savukārt mazinātu slodzi valsts un pašvaldību budžeta izdevumu daļai, kā arī attiecībā uz ražošanas izmaksu līmeni vairākumā rūpniecības nozaru. Tas ir īpaši svarīgi uz zināšanām bāzēto nozaru attīstībai, kurās kritisks jautājums ir kapitāla uzkrāšana investīcijām. Pazeminātas ražošanas izmaksas ļautu iegūt papildu peļņu investīcijām un jauno nozaru straujākai attīstībai. Savukārt valsts un pašvaldību budžeti iegūtu iespēju lielāku izdevumu daļu novirzīt izglītības un zinātnes attīstībai, jaunu tehnoloģiju apgūšanai un eksporta veicināšanai.

- ⁵² Galvenais pieaugušo starptautisko finansu plūsmu avots ir ekonomiski attīstīto valstu pensiju, apdrošināšanas, kopieguldījumu un citi fondi, kas meklē savu aktīvu izvietojuma iespējas. Piemēram, tikai pensiju fondu aktīvi pasaulē no 6 triljoniem ASV dolāru 1992.gadā pieauga līdz 9,7 triljoniem ASV dolāru 1997.gadā. (Entering the 21st Century. World Development Report 1999/2000. The World Bank, 2000)
- ⁵³ Lielākā daļa vietējo uzņēmēju var sekmīgi darboties līgumattiecībās ar transnacionālajām kompānijām, piegādājot tām izejvielas un materiālus, realizējot gatavo produkciju, atbrīvojot tās no nespecifiskām funkcijām.
- ⁵⁴ Šādu pieeju īstenoja vairākas ekonomiskās attīstības ziņā veiksmīgas valstis, piemēram, Taivāna. Taivānas valdība vienmēr ir bijusi samērā liberāla attiecībā pret mazo un vidējo uzņēmumu darbību. Tajā pašā laikā valsts stingri kontrolēja starpproduktu un pusfabrikātu ražošanu tai piederošajos valsts lieluzņēmumos, kurus finansēja valsts bankas. Tas deva iespēju par stabilām un zemām cenām nodrošināt ar nepieciešamajiem pamatmateriāliem un enerģiju nozares un uzņēmumus, kas ražoja un eksportēja gala produkciju. Tie lielā mērā bija jau minētie mazie un vidējie uzņēmumi. Tādējādi tika atrasts racionāls kompromiss starp valsti un brīvo tirgu, līdz visa tautsaimniecība bija pietiekami nostiprinājusies, lai bez tālākas valsts iejaukšanās būtu konkurētspējīga pasaules tirgū.
- ⁵⁵ Latvijai jāpieskaņojas NATO veicamajai militārā potenciāla reorganizācijai un pārstrukturizācijai, pārskatot militārās doktrīnas, lai piemērotos globālās vides un tehnoloģiskajām izmaiņām. Militārā tehnika (aviācija, raķetes, operatīvās informatīvās sistēmas u.c.) tiek nepārtraukti uzlabota. Lai gan kopumā tas paaugstina ieroču trieciena spēku un precizitāti, pieaug arī to lietošanas selekcijas iespējas, nepieciešamības gadījumā vēršoties pret militārajiem objektiem un nodarot pēc iespējas mazāk ļaunuma civiliedzīvotājiem un civilajiem objektiem, kas īpaši būtiski pieaugošas apdzīvotības blīvuma apstākļos pasaulē. Jāņem arī vērā, ka informācijas plūsmas NATO politiskajā un militārajā līmenī arvien vairāk tiek īstenotas elektroniskā veidā, līdz minūtam samazinot papīra dokumentu apgrozību (Center for Strategic and International Studies. Remarks as Delivered by Secretary of Defense William S. Cohen, Washington, DC, Monday, October 2, 2000). Tādēļ Latvijas integrācijai NATO būs nepieciešami attiecīgi ieguldījumi aizsardzības spēku izglītošanā un apmācībā, kā arī tehnisko līdzekļu (telekomunikāciju, informācijas sistēmu u.c.) un infrastruktūras attīstībā.
- ⁵⁶ Veselība-21. Veselību visiem. Politikas pamatnostādnes Pasaules Veselības organizācijas Eiropas reģionam. PVO Eiropas reģionālais birojs, Kopenhāgena, 1999.
- ⁵⁷ Teleprocesi – attālinātas darbības, procesi vai procedūras, kas notiek bez tieša procesa dalībnieku kontakta (teledarbs, teleizglītība, telemedicīna).